سیرتِ

محمد رسول الله ﷺ

تصنیف

مولانا احمد علی مردانی

مکتبه عمرفاروق قصه خوانی بازارپشاور

سیرتِ محمد رسول الله ﷺ

اسلامی ادبی ټولنه مردان

بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم

د پاک نبی ﷺ پاک سیرت

سیرتِ

محمد رسول اللّٰہ

صلی اللہ علیہ وسلم

تالیف

مولانا احمدعلی مردانی

(فاضل جامعة العلوم الاسلامیة علامه محمد یوسف بنوری ټاؤن کراچی)

خوره بانډه یونیورسټی روډ مردان

ناشر

مکتبه عمرفاروق

قصه خوانی بازارپشاور

﴿ د کتاب نوم ﴾	سیرتِ محمد رسول اللہ ﷺ
﴿ صفحات ﴾	128
﴿ تالیف ﴾	مولانا احمدعلی مردانی
﴿ کتابت ﴾	النور کتب خانه اینډ کمپوزنګ سینټر کامران مارکیټ نیواډه مردان 0312-9818511
﴿ پبلشرز ﴾	الجنت پرنټر
﴿ دچهاپ کال ﴾	مارچ 2018ء
﴿ بیعه ﴾	200 روپۍ
﴿ دملاویدلو درك ﴾	جناب ماسټر محمد نثار صیب جناب ماسټر ارشدعلی صیب النور کتب خانه اینډ کاپی محل کامران مارکیټ نیواډه مردان 0312 -9818511 / 0321-9818511

د میلاویدلو درکونه

- ★ مکتبه مجدد الف ثانیؒ کامران مارکیټ نیواډه مردان
- ★ اسلامی کتب خانه کامران مارکیټ نیواډه مردان
- ★ مکتبة المدینه بخشالی روډ مردان
- ★ (عبدالناصر) یونیورسټی روډ خوره بانډه مردان
- ★ حافظ محمد ابرارصیب مدرس مسجد ابوبکرؓ امین آباد مردان
- ★ حافظ شهسوار امین آباد یونیورسټی روډ مردان
- ★ دارالعلوم اصحاب صفهٔ رنګ روډ مردان
- ★ د مردان په هره غټه کتب خانه کښې ملاویدے شی

بسم الله الرحمٰن الرحيم

فهرست مضامين

نمبرشمار	مضمون	صفحه
۱	پاك نسب	۹
۲	د حضور ﷺ د ولادت بيان	۹
۳	د ولادت د كال اهم واقعات	۱۰
۴	د حضور ﷺ د والدِ محترم د وفات واقعه	۱۰
۵	نوم او عقيقه	۱۰
٦	د رضاعت زمانه	۱۱
۷	د حضور ﷺ اولني خبرے	۱۳
۸	د حضور ﷺ د موربی بی د وفات واقعه	۱۴
۹	د عبدالمطلب انتقال	۱۴
۱۰	د ابوطالب په كور كښي	۱۵
۱۱	د يهوديانو د عالم ربښتيا خبره	۱۵
۱۲	حرب الفجار كښي شركت	۱٦
۱۳	حلف الفضول	۱٦
۱۴	د حضور ﷺ اخلاق	۱۷
۱۵	شام ته دوباره سفر	۱۷
۱٦	د حضرت خديجيؓ سره نكاح	۱۸
۱۷	د حضرت خديجيؓ سره ژوند	۱۹
۱۸	حضرت زينبؓ بنت رسول الله ﷺ	۲۰

نمبرشمار	مضمون	صفحه
۱۹	حضرت رقیهؓ بنت رسول اللّٰه ﷺ	۲۱
۲۰	حضرت امّ کلثومؓ بنت رسول اللّٰه ﷺ	۲۲
۲۱	حضرت فاطمهؓ بنت رسول اللّٰه ﷺ	۲۲
۲۲	حضرت سودهؓ زوجة النبی ﷺ	۲۳
۲۳	حضرت عائشهؓ زوجة النبی ﷺ	۲۴
۲۴	حضرت حفصهؓ زوجة النبی ﷺ	۲۵
۲۵	حضرت زینب بنت خزیمهؓ زوجة النبی ﷺ	۲٦
۲٦	حضرت امّ حبیبهؓ زوجة النبی ﷺ	۲٦
۲۷	حضرت امّ سلمهؓ زوجة النبی ﷺ	۲۷
۲۸	حضرت زینب بنت جحشؓ زوجة النبی ﷺ	۲۷
۲۹	حضرت صفیهؓ زوجة النبی ﷺ	۲۸
۳۰	حضرت جویریهؓ زوجة النبی ﷺ	۲۹
۳۱	حضرت میمونهؓ زوجة النبی ﷺ	۳۰
۳۲	د حضور ﷺ ترونه او ترویانې	۳۰
۳۳	تعمیر د کعبې شریفې	۳۱
۳۴	د وحی ابتداء	۳۲
۳۵	د اسلام تبلیغ	۳۳
۳٦	د اهل عرب مخالفت او دښمنی	۳۵
۳۷	د کافرانو کوشیشونه	۳٦
۳۸	د مکې د کافرانو د مسلمانانو سره سلوك	۳۷

نمبرشمار	مضمون	صفحه
۳۹	د حضور ﷺ یوه معجزه	۳۸
۴۰	حبشي ته د هجرت اجازت	۳۹
۴۱	د قریشو ناجائزه مطالبه او معاهده	۴۱
۴۲	حبشي ته دویم هجرت	۴۲
۴۳	د قید او مصیبت نه نجات	۴۲
۴۴	دغم کال	۴۳
۴۵	طائف ته سفر	۴۴
۴۶	د معراج واقعه	۴۵
۴۷	د قریشو تپوسونه او د هغي جوابونه	۴۸
۴۸	د اسلام نور په مدینه کښي	۴۹
۴۹	مدیني منوري ته د هجرت ابتدا	۵۳
۵۰	د کافرانو سازش او منصوبه	۵۴
۵۱	په غارِ ثور کښي دمه	۵٦
۵۲	د سلو اوښانو انعام او د سراقه قصه	۵۷
۵۳	د حضور ﷺ یوه معجزه	۵۹
۵۴	په قبا کلي کښي ناسته او دمه	۵۹
۵۵	د حضرت علیؓ هجرت	٦۰
۵٦	مدیني ته داخله	٦۰
۵۷	د مسجدِ نبوی تعمیر	٦۱
۵۸	د جهاد حکم او سریه حمزهؓ	٦۱

نمبرشمار	مضمون	صفحه
۵۹	په غزواتو او سریو باندې سر سري نظر	٦٢
٦٠	سرية عبيدةؓ او د قبلې دبدليدلو حكم	٦۴
٦١	سريه عبدالله بن جحشؓ	٦۵
٦٢	غزوة بدر	٦٦
٦٣	غزوة غطفان	٧١
٦۴	د حضرت حفصةؓ او زينبؓ سره نكاح	٧٢
٦۵	غزوة احد	٧٢
٦٦	د يهوديانو مخالفت	٨٠
٦٧	بنوقينقاع سره جنگ	٨٢
٦٨	د اويا (٧٠) قاريانو واقعه	٨٣
٦٩	د رجيع مقام شهيدان	٨٣
٧٠	د بنو نضير قبيلې سازش	٨۵
٧١	د خندق يا د احزاب جهگړه (غزوة خندق)	٨٧
٧٢	د بنوقريظه د عهد شكنې انجام	٩١
٧٣	د حديبيې راضي نامه	٩٢
٧۴	د شاهانو په نومونو خطونه	١٠٠
٧۵	غزوة خيبر	١٠١
٧٦	د فدك فتح كيدل	١٠۴
٧٧	د حضرت صفيةؓ سره نكاح	١٠۴
٧٨	قضا شوې عمره	١٠۵

صفحه	مضمون	نمبرشمار
١٠٦	بنوسليم ته د اسلام دعوت ورکول	٧٩
١٠٦	سريه غالب بن عبدالله	٨٠
١٠٧	د موته جنګ	٨١
١٠٩	په مکه مکرمه د مسلمانانو قبضه	٨٢
١١٣	د حاطب بن ابی بلتعهؓ خط	٨٣
١٢٢	سريه خالد بن وليدؓ	٨۴
١٢٣	سريه عمرو ابن العاصؓ	٨۵
١٢٣	سريه سعد بن زيدؓ	٨٦
١٢٣	غزوة حنين	٨٧
١٢۵	غزوة طائف	٨٨
١٢٩	د زکوة د راجمع کولو د فريضي أغاز	٨٩
١٣٠	غزوة تبوك	٩٠
١٣٢	د مسجد ضرار معامله	٩١
١٣٣	د متخلفينو (د ورستو پاتې کيدونکو) معامله	٩٢
١٣٣	مختلف وفدونه (جرګې)	٩٣
١٣۴	اولني حج	٩۴
١٣۵	د حضور ﷺ دحج د پاره سفر	٩۵
١٣٧	د حضور ﷺ د اخرت سفر	٩٦

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

بسم الله الرحمٰن الرحيم

د حضورﷺ د سیرت مبارك سره تعلق ساتل په هر مسلمان باندي لازم او ضروري دي . د سیرتِ محمد رسول اللهﷺ نه بغیر انسان د کامیابي ژوند نۀ شي تیرولے . سیرتِ مصطفیٰﷺ د نیا او د آخرت د کامیابي د پاره دیو بنیاد حیثیت لري . سیرتِ مصطفیٰﷺ کښي د حضورﷺ ټول اقوال وافعال داخل دي .د حضرت محمد رسول اللهﷺ هرعمل او هریو قول ته سیرتِ مصطفیٰﷺ وئیلے شي . سیرتِ محمدیﷺ باندي په هره ژبه کښي ګڼ او بې شمیره کتابونه لیکلی شوي دي . پښتو ژبه کښي هم په دي موضوع ډیر لیك پروت دے. د هریو تحریر جدا انداز دے . هریو تحریر کښي جدا حُسن پروت دے . هریو مؤلف په خپل سوچ او فکر سره په ښکلي انداز سره د حضورﷺ د سیرت د خوږولو او مونږ ته د رارسولو کوشش کړے دے . او په دي کوشش کښي د نن وخت پوري د هري زماني عالمانو خپله حصه اچولے ده . ما هم د ثواب او مولیٰ کریم د رضا او رسول اللهﷺ د شفاعت د حصول د پاره په دي موضوع قلم اوچت کړے دے . زما کتاب په حقیقت کښي د ډیرو مستندو کتابونو خلاصه او نچوړ دے . او دا یو امتیاز زما کتاب د نورو کتابونو نه جدا کوي . مولیٰ کریم دے زما دا ووړوکي شان کوشش په خپل دربار کښي قبول او منظور کړي او زما او زما د مور پلار، استاذانو ،خپل خپلوانو او ملګرو د پاره دے ئې د آخرت ذخیره اوګرځوي . وما توفیقي الا بالله العلی العظیم

احمدعلی مردانی

یونیورسټی روډ خوره بانډه مردان 0312- 9818511

بسم الله الرحمٰن الرحيم

پاك نسب

دا خبره لکه دنمر په شان رڼا او واضحه ده چي زمونږ د خوږ نبی ﷺ نسب د دنيا په ټولو نسبونو کښي اعلیٰ او اوچت دے او له هر قسمه عيبونو نه پاك دے (1) . ددغي خبري اقرار د حضور ﷺ دښمنانو او د مکي کافرانو هم کړے دے .

د حضور ﷺ نسب د والد محترم له طرفه دا دے .

سيدنا محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصی بن کلاب بن مره بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر بن مالك بن نضر بن کنانه بن خزيمه بن مدرکه بن الياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان

د مور له طرفه نسب نامه ئي دا ده (2)

سيدنا محمد بن آمنه بنت وهب بن عبد مناف بن زهره بن کلاب .

د حضور ﷺ په دواړو نسبونو کښي په کلاب سره نسب نامه يوه شی . (3)

د حضور ﷺ دَ ولادت بيان

دَ حضور ﷺ ولادت مبارك د نمر ختلو نه مخکښي او دَ سحر راختلو نه وروستو شوي دے مؤرخين په دي خبره متفق دی چي د ولادت ورځ دَ ګل وه او اسلامی مياشت دَ ربيع الاول وه . په تاريخ د ولادت کښي اختلاف دے مشهور قول دَ دولسم تاريخ دے (4) . مؤرخينو ، محدثينو اتهم تاريخ له

ترجيح وركړے ده . (5) بعضي خلقو نهم تاريخ ذكر كړے دے.

د ولادت د كال اهم واقعات

په دغه كال دَ اصحابِ فيل مشهوره واقعه را پيښه شوي وه چي د كومي واقعي تفصيلي ذكر د سورتِ فيل په تفسيرونو كښي راغلے دے . هم په دغه كال د كسرئ دمحل نه په زلزلي سره څلوارلس كانږي راغرځيدلی وو. او هغه اور چي د زر كالونه د فارس سلطنت كښي په يو عبادت خانه كښي بليدلو يك دم مړ شولو . په بحيره ساوه (د فارس (موجوده ايران) يو درياب) كښي اوبه وچي شولے . (6)

د حضور د والدِ محترم د وفات واقعه

حضور مبارك ﷺ لادغي دنيا ته تشريف نۀ وو راوړے . په دغي زمانه كښي دحضور ﷺ نيكۀ عبدالمطلب مديني منوري ته عبدالله (دحضور ﷺ والدمحترم) لره دَ كهجورو راوړلو د پاره وليږلو . اتفاقاً په څۀ وجه په دغه سفر كښي دَ حضور ﷺ د والد محترم د وفات واقعه را پيښه شوه . او حضور ﷺ دغي فاني دُنيا ته دَراتلو نه مخكښي يتيم شو .(7) د والد محترم د وفات نه پنځۀ شپږ مياشتي وروستو حضور مبارك ﷺ دغي دُنيا ته تشريف راوړلو

نوم او عقيقه

د ولادت په شپږمه ورځ عبدالمطلب د حضور ﷺ د پاره محمد ﷺ نوم خوښ كړلو . قريشو د عبدالمطلب نه تپوس وكړۀ اے

ابوالحارث ! (د عبدالمطلب کنیت) تا داسي نوم ولې خوښ کړلو چې ستا په خاندان او مشرانو کښې د چا نشته ؟ عبدالمطلب ووئیل ما دا نوم په دې وجه حضور ﷺلره ایښے دے چې ټول مخلوق د دوی صفت بیان کړی .(8) هم په دغه ورځ عبدالمطلب د حضور ﷺعقیقه وکړه .(9)

دَ رضاعت زمانه

اول حضور ﷺمبارك له خپلې مور بی بی پې ورکړه. بیا څهٔ ورځے ئې دَ بی بی ثوبیې سره تیرے کړے .(ثوبیه د ابولهب وینځه وه) .له هغوی نه وروستو حضرت حلیمې بی بی سره پاتے شو.(10) د عربو عامه طریقه دا وه چې ماشومان به ئې دَ بدن د ودې او د ښهٔ صحت د پاره مختلفو کلو ته لیږل . په دغه سلسله کښې د حضور ﷺدا لاندینې واقعه مؤرخینو نقل کړے ده . د حضرت حلیمې بی بی بیان دے چې زهٔ (له طائف نه) د بنی سعد زنانو سره مکې مکرمې ته په دې نیت راغلم چې د ځان سره یو ماشوم دَ پیو او تربیت په غرض بوځم. (چې د هغې په ذریعه زمونږ د کور فقر وفاقه او تنګدستیا ختمه شی) دا زمانه دَ تنګدستیا او غربت زمانه وه .فقر وفاقه عام وه. زما سره په غیره کښې زما یو ماشوم زوئ هم وۀ . د تنګدستا او د غربت د لاسه خوراکونه کم وو په دغې وجې د هغه د پیو خوراك هم نهٔ پوره کیده .د هغه دَ لوږې اوژړا دَ لاسه به مونږه شپې شوګیره کولے . مونږه یوه اوښه ساتلے وه . دهغې د کمزورتیا په وجه دهغې وجود کښې پیې نه وه .ډیره په ګرانه به مونږه وخت تیرو لو . ډیر په ګرانه مونږه د نورو خلقو سره

یو ځائے مکي مکرمي ته دغه سفر ترسره کړۀ . هریوي زنانه د مالدارو کورنو ته زور کولو دَ حضور ﷺ دَ یتیم والی په وجه زنانه د حضور ﷺ کور ته نۀ ورتلے . ځکه چي حضرت اٰمني بی بی نـه ئي د زیـاتو پیسو او دانعام او اکرام امید نه وو . زمونږ هریوي زنانـه د مالدارو کورنو نه ماشومان ځان سره واغستـل . د حضـور ﷺنـه عـلاوه بل څوك پاتي نه شو. دَ حضرت حلیمي بی بی بیان دے چي ما خپل خاوند ته وئیل ماتـه ځان په دي بدي ښکاری چي له مکي مکري نه (خپل کـلی تـه)خالی جولی لاړه شم. د خالی تللو نه غوره او بهتره خبره دا ده . چي مـونږه د ځان سره حضرت محمد رسول اللّٰه ﷺبـو ځـو. خاوند راله اجازت راکړه . بی بی حیلمهؓ فرمائی : حضرت اٰمني بی بی مونږ ته حضور ﷺ حواله کړه . بیا مونږ ولیـدل چي د حضور ﷺپه برکت سره زمونږه د سورلي رفتار تیز شـو.او هغه اوښه چي د لشلو قابله نه وه د پیو تري مونږ څۀ امیـد نـه ساتـلو هغي په ډیر زیات مقدار سره مونږه لره پیـي راکول شورو کړه . بیا چي هر کله مونږ کور ته وورسیدلو نـو د حضـور ﷺپـه بـرکت زمـونـږ د کور نـه غریبی لاړه . د برکتونو نزول شورو شو. (11) حضور ﷺ د حضرت حلیمي بی بیؓ سره په کور کښي دوه کاله تیر کړل . بیا ئي خپلی مور تـه د حـوالـه کـولـو پـه نیت حضور ﷺراوستلو د غه وخت په مـکـه مـکـرمـه کښي د طاعون بیماری ښوره وه . له دي وجي حضور ﷺ حضرت حلیمي بی بی دوباره د ځان سره د مور په اجازت سـره بـوتـللو . په دغه زمانه کښي د حضور ﷺد شق

صدر واقعه راپیښه شوه . حضور ﷺ چې کله د حضرت حلیمې بی بی سره په کور کښې دیره وو . دغه زمانه کښې حضور ﷺ به د خپل د پیو شریك ورور سره بهر تللو . یوه ورځ حضور ﷺ د خپل ورور سره بهر تلے وه . دغه د پیو ورور شریك (عبدالله) په منډه منډه پریدلے (د حضور ﷺ د پیو شریك ورور) کور ته راغے او خپل والد محترم ته کویا شو . زما قریشی ورور دوه کسانو چې ئې سپینې جامې اغستې وے سملولو . بیائې ورله سینه سیرے کړه . ما هغه هم داسې حالت کښې پریښے دے او تاله راغلے یم . د عبدالله والد محترم اوعبدالله په منډه منډه په ویره حضور ﷺ لره ځنګل ته لاړل . دوی د حضور ﷺ نه د دغې واقعې په باره تپوس وکړه . حضور ﷺ اوفرمائیل : دوه تنه سپینې جامو والا ماله خواله راغلل او زما سینه ئې سیرے کړه . بیا ئې ترینه څۀ لرے کړل خو هغه څۀ وود هغې ماته پته نشته . د دغې واقعې نه حضرت حلیمې بی بی سره د دوی د ژوند فکر شو . مجبوراً ئې خپلې مورله راوستلو (12) او د حضور ﷺ والدې ته ئې مخکښې تیر شوی حالات بیان کړل .

دَ حضور ﷺ اولنې خبرې

حضرت حلیمهؓ فرمائی چې کوم وخت د حضور ﷺ د پیو زمانه ختمه شوه دغه وخت د حضور ﷺ په ژبه باندې دا الفاظ وو.

الله اکبر کبیرا والحمدلله حمدا کثیرا

وسبحان الله بکرة واصیلا . (13)

د حضور ﷺ د مور بی بی د وفات واقعه

حضور ﷺ دَ ولادت په شپږم کال حضور مبارك ﷺ دَ خپلي مور سره دَ څهٔ غرض د پاره مديني منوري ته تشريف يوړلو. حضور ﷺ د خپلي مور سره په مدينه منوره كښي يوه مياشت تيره كړهٔ .بيا حضور ﷺ دَ خپلي مورسره دَ مديني منوري نه راوپس شولو او ابواء نومي ځائے ته چي راورسيدل. نو په څهٔ وجه د حضرت آمنه بی بیؓ انتقال وشو. عزيزانو هم هلته كښي ئي زمكي ته وُسپارله . د حضرت آمنه بی بیؓ د تدفين نه پس حضور ﷺ د امّ ايمن سره مكي مكرمي ته تشريف راوړلو. امّ ايمن د حضور ﷺ سره په دغي سفر كښي ملګري وهٔ . (امّ ايمن د حضور ﷺ وينځه وه) (14) دغي واقعي سره حضور ﷺ په ډير لږ عمر كښي دَ مور پلار دَ سر دَ سيوري نه محرومه شو.

د عبدالمطلب انتقال

امّ ايمن چي كله مكي مكرمي ته راغله نو حضور ﷺ ئي خپل نيكهٔ عبدالمطلب ته حوالهٔ كړهٔ . عبدالمطلب به د حضور ﷺ ډير خيال ساتلو . هر ځائے ته به چي تللو نو حضور ﷺ به ئي د ځان نه نهٔ جدا كولو. حضور ﷺ د عبدالمطلب سره دوهٔ كاله تير كړهٔ . كوم وخت چي د حضور ﷺ عمر مبارك اته (۸) كاله شو نو عبدالمطلب هم د نبی عليه السلام نه جدا شو او د دي جهان نه بل جهان (آخرت) ته پرده اوكړهٔ (15) د امّ ايمن بيان دے چي

كوم وخت عبدالمطلب وفات شو او د هغه جنازه اوچته شوه . نو ما وليدل چي حضور ﷺ په جنازه پسي وروستو روان دے او ژاړي . (16)

د ابو طالب په كور كښي

د مور پلار اودَ نيكۀ د انتقال نه وروستو حضور ﷺ دَ خپل سكه ترۀ ابو طالب سره پاتي كيدل شورو كړۀ . كله چي دَ حضور ﷺ عمر مبارك دولس كاله او دوه مياشتي شولو . دغه وخت ابو طالب دَ تجارت په غرض شام دَ تللو اراده وكړه نو حضور ﷺ ئي هم په سفر كښي دَ ځان سره ملګري كړه . په دغه سفر كښي په لاره تيماء نومي ځائے كښي يوه عجيبه واقعه راپيښه شوه .

د يهوديانو د عالم رښتيا خبره

كوم وخت چي حضور ﷺ دَ ابو طالب سره په تيماء نومي ځائے كښي دمه كوله اتفاقاً دَ يهوديانو يو لوئي عالم چي په بحيرا راهب باندي ياديدلو دغي مقام سره خواته تيريدلو . هغۀ چي حضور ﷺ وليدلو . نو د ابو طالب نه ئي تپوس وكړۀ چي دا هلك څوك دے ؟ ابو طالب ورته ووئيل چي دا زما وراره دے .بحيرا ابو طالب تۀ ووے كۀ چرته تۀ د دوی (محمد ﷺ) خير خوا ئي او د دوی سره ښۀ كول غواړي نو دوی شام ته مۀ بوځۀ . كۀ چرته دوی تاسو د ځان سره بوتلل . نو د شام يهوديان به دوی قتل (شهيد) كړي . دوی ته به الله تعالىٰ په راروان وخت كښي نبوت وركوی . دا هغۀ نبي ﷺ دے چي د

يهوديانو دين به منسوخ كوي .دغه ټولې خبرې او دوى ټول
اوصاف ما په خپل آسمانى كتاب كښې ليدلى دى .(بحيرا د
تورات عالم وه د دوه دغه بيان درحقيقت د تورات ترجمانى وه .
)(17) ابوطالب چې د هغه راهب خبره واوريدله نو
حضور ﷺ ئې مكې مكرمې ته واپس راووليږلو.

حرب الفجار كښې شركت

د عربو قبيلې به په وړه وړه خبره جنګ ته تياريدلے او بيا به
هغه جنګ تر ډير وخته پورې جارى وو. په دغه جنګونو كښې
مشهور جنګ د حرب الفجار په نوم ياديږى . حرب په عربي
ژبه كښې جنګ ته وئيلے شى . فجار د فجور نه جوړ شوي
ټكي دے . دغه جنګ په هغه مياشتو كښې شوي وو چې په
كومو مياشتو كښې قتال (جنګ كول) ګناه ، منع او حرام وۀ .
په دغې عظيم جنګ كښې حضور ﷺ د خپلو ترونو سره د
هغوى په زوروره مطالبه شريك شوے وو. حضور ﷺ په
دغې موقع هم د قتال نه ځان لرې ساتلے وۀ . دغه وخت د
حضور ﷺ عمر شريف څوارلس يا پنځلس كاله وۀ . د محمد
بن اسحاق قول دے چې دغه وخت د حضور ﷺ
عمر مبارك شل كاله وۀ.(18)

حلف الفضول

د عربيانو فطرت په لږه لږه خبره د يو بل سره جنګونه كول وو
. بيا د هغې جنګونو اثر به تر ډير وخته پورې نه ختميدلو . د
حرب (جنګ) فجار نه پس د عربو بعضي مشران د عبدالله

بن جدعان په کور کښې راجمع شو چې د حلف الفضول په طريقه بيا يو عهد وکړو . چې د اٰخر وخته پورې به د مظلوم مدد کوؤ . هغه که هرې يوې قبيلې سره تعلق لرې . په دغې عهد کښې حضور ﷺ هم شريك شوي وۀ . (19)

حضور ﷺ د دغې عهد متعلق فرمائی کۀ چرته ماته د دغې عهد په بدله کښې سرۀ اوښان (په اوښانو کښې اعلیٰ ترين قسم) ملاويدے نو ما به نۀ وو خوښ کړی . او که د اسلام په زمانه کښې ما څوك داسې عهد ته راووبلی نو زۀ به خامخا ورله ورځمه .

د حضور ﷺ اخلاق

داؤد بن الحصين نقل کړی دی . فرمائی . د عامو خلقو وينا ده. حضور ﷺ په داسې شان او کيفيت سره ځواني ورسيدلو چې په خپلې قبيلې کښې د ټولو نه زيات ښۀ اخلاقو والا ، د ګاونډيانو نه ځان خبر ساتلو والا، ډير زيات حلم (برداشت) والا، رښتونې ، امانت داره وۀ . د هرقسمه جګهړو ، کنځلو او بدو خبرو نه لرې وۀ . په دې وجه ورته د خپلې قبيلې ټولو خلقو د امين لقب ورکړۀ . (20) او بيا په دغې لقب سره په پوره عرب او بيا په پوره دنيا کښې ياد شولو. حضور ﷺ د امين په لقب د عربو په کوڅۀ کوڅۀ کښې ياديدلو . په دغې وخت کښې دا خبر د حضرت خديجې ؓ کور ته لاړلو .

شام ته دوباره سفر

حضرت خديجۀ ؓ د مکې مکرمې يوه ډيره مالداره پاك دامنه

معززه ښځه وه. د پاك دامني په وجه په طاهره (معنیٰ پاك دامنه) يادېدله .هغې ته چې دَ حضور ﷺ دَ اوصافو پته ولګېدله . نو هغې پاك دامني زنانه حضور ﷺ ته د خپل غلام په ذريعه دا پيغام واستولو چې كه چرې تاسو زما تجارتي مال شام ته يوسے نو زۀ به تاسو له د نورو خلقو نه زياته ګټه (نفع) د تجارتي مال په ګټه كښې دركړم . حضور ﷺ د خديجې خواهش ته غاړه كېښوده او د هغوی دَ مال تجارت سره په شپاړسم ذی الحجه دمكې مكرمې نه ملك شام ته روان شولو . دغه سفر كښې د حضور ﷺ سره د حضرت خديجېؓ غلام ميسره هم ملګرې وۀ . په لاره كښې د ميسره ملاقات د يو يهودی عالم سره وشولو چې نوم ئې نسطورا وۀ . هغۀ ميسره ته (د تورات په رڼا كښې) ووئيل چې دا انسان (حضرت محمد ﷺ) به (په راروان وخت كښې) د الله پيغمبر جوړيږی . (21)

د حضرت خديجېؓ سره نكاح

حضرت خديجهؓ ډيره هوښياره ښځه وۀ. هغې د حضور ﷺ د سفر ټول حالات ورقه بن نوفل ته ووئيل . ورقه چې د حضور ﷺ متعلق دغه خبرے واوريدلے نو حضرت خديجېؓ ته ئې اوفرمائيل : محمد ﷺ د دې امت پيغمبر دے . اوما ته ښۀ پته ده چې يو پيغمبر راتلونكے دے چې د چا مونږ په انتظار يُو . او هغه زمانه رانزدې ده .(22) حضرت خديجېؓ چې د ورقه بن نوفل دغه خبرې واوريدلے . او د حضور ﷺ ظاهري او باطني كمالات ووليدل نو د حضور

ﷺ سره ئي د نكاح كولو خواهش پيدا شو. او حضور ﷺ ته ئي د يو قاصد په ذريعه د نكاح پيغام وليږلو . حضور ﷺ د خپل تره ابو طالب په مشوره د حضرت خديجې ؓ سره نكاح كولو ته تيار شولو . د نكاح دپاره ابو طالب او د هاشم خاندان خلق او دغه شان دَ مضر خاندان راجمع شول . دغه وخت ابو طالب د نكاح خطبه ووئيله اوشل اوښان مهر مقرر شو (سيرتِ ابن هشام) حافظ ابو بشر دولابى فرمائى مهر دولس نيمې اوقيې مقرر شوې وو . يو اوقيه د څلويښتو درهمو برابر وى . په دې حساب مهر پنځه سوه درهمه مقرر شو . د نكاح په وخت دَ حضور ﷺ عمر مبارك پنځويشت كاله وۀ . او د حضرت خديجې بى بى ؓ عمر مبارك څلويښت كاله وۀ. (24) (23)

د حضرت خديجې ؓ سره ژوند

حضرت خديجې بى بى د حضور ﷺ په نكاح څليريشت كاله پاتې شوې وۀ . دغه زمانه څۀ د نبوت دَ ملاويدلو نه مخكښې ده او څۀ دَ نبوت دَ ملاويدلو نه ورستو وۀ . حضور ﷺ لـه د حضرت خديجې ؓ نه اللّٰه تعالىٰ دوه ځامن (قاسم او عبداللّٰه چې په طاهر او طيب سره هم ياديدلو) او څلور لوريانې (حضرت زينب ؓ ، حضرت رقيه ؓ ، حضرت ام كلثوم ؓ ، حضرت فاطمه ؓ) وركړې وے. (د حضور ﷺ دريم ځوئے چې نوم ئي ابراهيم وه . د هغوې پيدائښت د حضرت ماريه قبطيه نه شوې وه.) د حضور ﷺ ټول نارينه اولاد بلوغت ته دَ رسيدلو نه مخكښې وفات شوے وو. د حضور ﷺ په لوريانو كښې د

تہولو نه مشره لور حضرت زينبؓ وه . حضرت زينبؓ پسي د
حضرت قاسمؓ پيدائش شوے وو بيا وريسي ام كلثوم ، فاطمه
، رقيه او په آخركښي د حضرت عبداللّٰه ولادت شوے دے . د
حضرت عبداللّٰه ولادت حضور ﷺ ته د نبوت ملاويدو نه پس
شوي دے . په دي وجه عبدا للّٰه ته طيب او طاهر هم وئيلے
شي . د حضور ﷺ له طرفه د حضرت خديجيؓ تہولو لوريانو
او ځامنو ته د صفيه وينځے سلمىٰ پى وركړى وو.
(25)

د بناتِ مصطفىٰ ﷺ دژوند حالات

حضرت زينب بنت رسول اللّٰه ﷺ

دا د حضور ﷺ مشره لور ده . (26) د حضرت زينبؓ نكاح د
خپلي ترور ځوئ حضرت ابوالعاصؓ (نوم ئي لقيط) سره
شوي وه . هاله د حضرت ابوالعاصؓ موروه . او د حضرت
خديجيؓ خوروه . د هجرت په ووم كال ابو العاصؓ اسلام قبول
كړے وه .(27) د حضرت زينبؓ د حضرت ابوالعاص نه يوه
لور (نوم ئي امامه) اويو ځوے (نوم ئي علي) وه . د علي بن
ابوالعاصؓ انتقال په ماشوم والي كښي شوي وه . امامهؓ بنت
ابوالعاصؓ لره اللّٰه تعالىٰ ژوند وركړے وه . اولني نكاح ئي د
حضرت عليؓ سره شوي وه بيا د هغوى نه پس د حضرت عليؓ
د وصيت مطابق د حضرت مغيرهؓ په نكاح كښي راغله . (
28) د حضرت زينبؓ بنت حضرت محمد رسول اللّٰه ﷺ
انتقال د هجرت په اتهم كال شوے وۀ . حضور ﷺ ورله خپلو

کپړو کښې کفن ورکړو او بیا په خپلو مبارکو لاسونو ئې زمکې ته اوسپارله.) (29)

حضرت رقیه بنت رسول الله ﷺ

حضرت رقیهؓ د حضرت زینبؓ نه درې کاله پس پیدا شوې وه اولنې نکاح ئې عتبه د ابولهب ځوئې سره شوې وه . رخصتی لا نۀ وه شوے . کوم وخت چې حضور ﷺ د خپل نبوت اعلان وکړۀ . او ابوالهب دغه اعلان بد وګڼه او د حضور ﷺ په شان کښې ئې بې ادبی وکړله . نو په جواب کښې الله تعالی سورت﴿ تَبَّتْ يَدَا اَبِىْ لَهَبٍ الاية ....﴾ نازل کړه . په دغې موقع ابولهب خپل ځوئې ته مخامخ قسم وخوړلو چې تا سره ناسته پاسته خوراك سكاك تر هغه وخته پورې په ما حرام دے ترڅو چې تا د محمد ﷺ لور لره طلاق نه وی ورکړے .عتبه د پلار خبره اومنله او حضرت رقیهؓ ته ئې طلاق ورکړه.(30) بیا د دغې واقعې نه پس د حضرت رقیهؓ نکاح د حضرت عثمانؓ سره اوشوه . حضرت رقیهؓ لره الله تعالىٰ د حضرت عثمانؓ نه یو ځوئے (عبدالله) ورکړے وۀ . هرکله چې عبدالله بن عثمانؓ شپږ کاله ته ورسیدلو . نو یو چرګ ورله سترګه زخمي کړه . هم د هغې د لاسه د هجرت په څلورم کال په مدینه منوره کښې وفات شو. (31) د حضرت عبدالله د مور حضرت رقیه بنتِ رسول الله ﷺ د وفات واقعه د غزوه بدر په ورځ پیښه شوې وۀ . کوم وخت چې د بدر د فتح زیرے مدینې منورې ته راغے هغه وخت حضرت عثمانؓ د حضرت رقیهؓ د تدفین نه فارغه شولو. د غزوه بدر په موقع

حضرت رقیهؓ بیماره وهٔ . د حضور ﷺ په حکم حضرت عثمانؓ
د حضرت رقیهؓ د خیال ساتلو د پاره مدینه منوره کښې پاتے
شوے وهٔ . په دغه وجې د غزوه بدر په مالِ غنیمت کښې
د حضرت عثمانؓ برخه هم وهٔ .(32)

حضرت ام کلثوم بنت رسول الله ﷺ

د حضرت ام کلثومؓ اولنې نکاح د ابولهب د ځوئے سره شوې
وه . رخصتی لا نهٔ وه شوې . د حضرت رقیهؓ په شان د ابولهب
ځوی عتیبه حضرت ام کلثومؓ ته طلاق ورکړهٔ . بیا د هجرت
په دریم کال د حضرت عثمانؓ په نکاح کښې راغله . (33)
حضرت ام کلثومؓ شپږ کاله دحضرت عثمانؓ په نکاح کښې
وه . بیا د هجرت په نهم کال په شعبان کښې وفات شوه . اسماء
بنت عمیس او صفیه بنت عبد المطلب ورله غسل ورکړه . بیا
حضور ﷺ ورله جنازه وکړه. او قبر ته حضرت علیؓ ، فضل بن
عباسؓ او اسامه بن زیدؓ کوزه کړهٔ . (34)

حضرت فاطمة بنت رسول الله ﷺ

د حضرت فاطمهؓ ولادت حضور ﷺ ته د نبوت ملاویدو نه
پنځه کاله مخکښې شوې دے . (35) حضرت فاطمهؓ د
حضرت عائشېؓ نه پنځه کاله مشره وهٔ . (36) ددوی نکاح د
حضرت علیؓ سره دهجرت په دویم کال د رجب یا درمضان یا د
ذیقعده په میاشت کښې شوې وهٔ . په مهر کښې حضرت
فاطمېؓ ته څلور سوه مثقاله سپین زر ملاؤ شوی وو .(37) د
نکاح نه پس رخصتی ئې د ماسخوتن د مونځ نه مخکښې

شوي وۀ . (38) د حضرت فاطمي ؓ نه د حضرت علیؓ شپږ بچي وو. دري ځامن حضرت حسنؓ ، حضرت حسینؓ ، حضرت محسنؓ او دري لورياني حضرت رقيهؓ ، حضرت ام کلثومؓ او حضرت زينبؓ . (39) د حضور ﷺ د وفات نه شپږ میاشتي وروستو د دوی انتقال شوي دے . (40)

د ازواج مطهراتؓ دژوند حالات

حضور ﷺ دَ حضرت خديجهؓ په ژوندون د بل چا سره نکاح نه وه کړے. د هجرت نه دري کاله وړاندي چي کله حضرت خديجهؓ وفات شوه . او دَ رسول اللّٰه ﷺ عمر مبارك يو کم پنځوس کاله شولو . نو ډيرو زنانو دَ حضور ﷺ سره دَ نکاح کولو خواهش ظاهر کړلو . دغه زنانو کښي حضرت سوده بنت زمعه ، حضرت عائشه ، حضرت حفصه ، حضرت ام سلمه ، حضرت زينب بنت خديمه ، حضرت زينب بنت جحش ، حضرت جويريه ، حضرت اَم حبيبه ، حضرت صفيه او د حضرت ميمونه شاملي دی .

حضرت سوده رضی اللّٰه عنها

حضور ﷺ د حضرت سودهؓ سره نکاح د حضرت خديجيؓ د وفات نه يو څو ورځے پس کړے وۀ . دا هم د حضرت خديجيؓ په شان ډيره معززه قدرمنده اعلیٰ نسب والا وۀ . د حضرت سودهؓ نسب په لوی بن غالب سره د حضور ﷺ د نسب سره ملاويږی . د والدي نوم ئي شموس بنت قيس دے .اولني نکاح ئي د خپل ترۀ زوئي سکران بن عمروؓ سره شوي وۀ .

حضرت سودهؓ او حضرت سکران دواړو حبشي ته هجرت کړے وو . د حبشي نه واپسي کښي په لاره د حضرت سکرانؓ انتقال اوشو . د حضرت سکران بن عمروؓ د انتقال نه پس د حضور ﷺ په نکاح کښي راغله . دمؤرخينو په دي خبره کښي اختلاف دے چي حضور ﷺ د حضرت عائشهؓ او د حضرت سودهؓ دواړو کښي د چاسره اول نکاح کړے دهٔ . زيات علماء د دي قائل دی . چي حضرت سودهؓ نکاح اول شوي وهٔ بيا د هغي نه څهٔ لږه موده پس د حضرت عائشهٔ سره د حضور ﷺ نکاح شوي ده . (41) (42)

حضرت عائشه رضی الله عنها

د دوی دَ والد محترم نوم ابوبکر صديقؓ دے چي دَ حضور ﷺ په تکليف کښي ئي ملګرتيا کړے ده . د موربی بی نوم ئي زينب دے . حضرت عائشيؓ د حضرت عبدالله بن زبيرؓ په نوم خپل کنيت امّ عبدالله ايښے وهٔ . د حضرت سودهؓ نه پس حضور ﷺ د حضرت عائشيؓ سره نکاح کړے وهٔ . دغه وخت د حضرت عائشيؓ عمر شپږ کاله وهٔ . (43) . بيا دَ هجرت په کال چي دغه وخت د دوی عمر نهه (9) کاله وهٔ . د حضور ﷺ کورته ئي (رخصتي وشوه) تشريف يوړلو . په کوم کال چي حضور ﷺ د دي دنيا نه پرده وکړله . په هغه کال د دوی عمر اتلس (18) کاله وهٔ . حضرت عائشهٔ نهه کاله د حضور ﷺ په زوجيت کښي پاتي شوي ده . د حضور ﷺ دَ صحبت او ملګرتيا په دوی ډير زيات اثر پريښي وهٔ . د هغي اثر دا نتيجه وه چي لويو لويو اصحابوؓ د دوی نه احاديث

نقل کړی دی.(44)(45)

حضرت حفصه رضی اللّٰه عنها

د دوی د والد محترم نوم حضرت عمرؓ دے چې د چا دَ ایمان راوړلو دَ پاره رسول اللّٰه ﷺ خصوصی دعا غوښتې وه. د حضرت حفصهؓ اولنې نکاح د انیس بن حذافه سره شوې وه. انیس بن حذافه ته په جنګ احد کښې شهادت ملاؤ شوے وو.(46) د دوی د شهادت نه پس د حضرت عمرؓ حضرت سیدنا صدیق اکبرؓ سره د حضرت حفصهؓ نکاح کول اوغښتل . حضرت ابوبکرؓ ورله هیڅ جواب ورنکړۀ . نو بیا ئې حضرت عثمانؓ سره د حضرت حفصهؓ د نکاح په باره کښې خبره وکړه . هغوی ورته ووئیل چې سوچ به اوکړم بیا به تاته ووایم . څه وخت پس بیا حضرت عمرؓ د حضرت عثمانؓ سره خبره وکړۀ . نو حضرت عثمانؓ ورته ووئیل چې زۀ داساعت واده کول نۀ غواړم . حضرت عمرؓ لره غصه ورغله او حضور ﷺ ته ئې د دوی شکایت وکړه . حضور ﷺ ورته په جواب کښې اوفرمائیل د حفصهؓ واده به د حضرت عثمانؓ نه غوره انسان سره کیږی او دعثمانؓ واده به د حفصهؓ نه غوره زنانه سره کیږی . بیا هم هغه شان وشو څنګ چې حضور ﷺ فرمائیلی وو د حضرت حفصهؓ سره حضور ﷺ په خپله نکاح وکړه او د حضور ﷺ خپله لور حضرت امّ کلثومؓ حضرت عثمانؓ ته په نکاح کړه .(47)کوم ساعت چې د حضور ﷺ سره د حضرت حفصهؓ نکاح شوې وه هغه وخت د حضرت حفصهؓ عمر شل کاله وۀ . او د حضور ﷺ عمر مبارك پنځه پنځوس کاله وۀ .

د نـکـاح دا واقـعـه د هجرت په دريم کال پيښه شوے وه.(48)

حضرت زينب بن خزيمه هلاله رضى اللّٰه عنـها

دا امّ الـمسـاكـيـن پـه لـقـب سـره يـاديـدنـكي دا هغه قدرمنده او عزمنده زنانه ده چې د دوی سره اولنې نکاح د طفيل بن حارث شـوې وه . بـيـا دَ هـغـوی د طلاق نه وروستو حضرت عبيدهؓ په نـكـاح واغستـلـه . د حـضـرت عبيدهؓ د شهادت نه وروستو بيا حـضـور ﷺ پـه نكاح كښې راغله. دحضرت عبيدهؓ دَ شهادت واقـعـه پـه غزوه بـدر كښې پيښه شوې وه او د حضرت زينب نـكـاح د حـضـور ﷺ سره دَ غزوه احد نه يوه مياشت مخكښې شـوې وه. د بعضې علماء قول دا دے چې د دوی اولنې نكاح د عبـداللّٰه بن جحش سره شوې وه . هغه عبداللّٰه بن جحش چې پـه غـزوه احد كښې شهيد شـوے وۀ . د هغوی د شهادت نه وروستـو حـضـور ﷺ د حـضـرت زيـنـبؓ سـره نـكـاح وكـړۀ. د حـضـرت زينبؓ انتقال د ديرشو كالو په عمر كښې شـوے دے او حـضـور ﷺ ئـې پـخـپـلـه د جـنـازې مونځ ادا كـړے دے . (50)(49)

حضرت ام حبيبه رضى اللّٰه عنها

دا ام حبيبـهؓ اصـل نـوم رمـلـه وه . ورتـه د لور دنوم پـه وجـه امّ حبيبـه وئـيـلـے شي .دَ پلار نوم ئې ابوسفيان (صخر) دے . د عبيدا للّٰه بن جحش په نكاح كښې وه . او د هغۀ نه ئې يوه لور وه . ښـځـه خـاونـد دواړه مسـلـمانان شول او دواړو حبشې تـه هجرت وكړلو . عبيد اللّٰه بن جحش په حبشه كښې نصرانيت

اختیار کړۀ . دغه وخت حضرت ام حبیبهؓ په خپل ایمان باندې کلکه ولاړه وه . حضور ﷺ ورته دنجاشي بادشاه په ذریعه یو خط ولیکلو او په هغې کښې ئې ورته ورسره دَ نکاح کولو اراده ظاهره کړه .د ام حبیبهؓ سره د حضور ﷺ په نکاح کښې نجاشي بادشاه دَ حضور ﷺ له طرفه په مهر کښې ام حبیبهؓ ته څلور سوه درهمه ورکړل. د نکاح دا واقعه د هجرت په شپږم کال راپیښه شوې وه.

حضرت ام سلمه رضی اللّٰه عنها

دامّ سلمه نوم هند دے . اول دَ ابو سلمه په نکاح کښې وه . د دوی نه ئې شپږ بچي (عمر ، سلمه ، زینب ، دره ، محمد بن سلمه، ام کلثوم بنت ابی سلمه) وو. بعضې مورخینو ئې صرف د څلورو بچو ذکر کړے دے . ابو سلمهؓ (عبداللّٰه بن عبداللّٰه بن عبدالاسد مخزومی دام سلمهؓ د ترۀ زوئې) په غزوه بدر کښې شریك شوے وۀ . بیا په غزوه احد کښې زخمي شولو او له دغې زخم له وجې وفات شو . (51) د ابو سلمه د شهادت نه پس بیا په 4 هجری یا 3 هجرې کښې دَ حضور ﷺ په نکاح کښې راغله . مشهوره ده چې په ازواج مطهرات کښې دَ ټولو نه وروستو دَ حضرت ام سلمهؓ انتقال شوې دے .(52)(53)

حضرت زینب بنت جحش رضی اللّٰه عنها

د حضور ﷺ د ترور (امیمه بنت عبدالمطلب) لور وه . د دوی نوم بره وو . یوه ورځ حضور ﷺ ترینه د نوم تپوس وکړه . نو

دي خپـل نـوم بـره اوبښودلو . حضور ﷺ ورته په جواب کښې ارشاد اوفـرمـائيـل ستـا نوم بره نه دے زينب دے د هغه وخت دوی تـه زيـنـبؓ وئيل شورو شو.(54) د دوی اولـنـي نـکـاح د حـضـور ﷺ په حکم باندي د حضرت زيد بن حارثؓ سره شوي وه .تـقريباً يو کال پوري دغه عقد برقرار وۀ . د حضرت زينبؓ او دَ حـضـرت زيـدؓ پـه طبيـعـيـت کښې دَ عدم مطابقت په وجه د حضـور ﷺ دَ صـلاح او مشوري نه حضرت زينبؓ له حضرت زيدؓ طـلاق ورکـړلـو. بيا حضور ﷺ حضرت زينبؓ سره نکاح وکـړلــه .دغــه وخت د حـضـرت زيـنـبؓ عمر د يوقول مطابق پـنځـويشت کاله او دبل قول مطابق پنځه دريش کاله وه . څلور سـوه درهـمـه مهر مـقـرر کـړے شوے وو. حضور ﷺ په دغه مـوقـع صحابهؓ لره دروټی انتظام کړے وو. د حضرت زينبؓ د نـکـاح دا واقعه د هجرت په څلورم کاله باندي پيښه شوے وه . د حـضـور ﷺ حـضـرت زيـنـبؓ سـره د نکاح کولو يوه وجـه دَ حـضـرت زيـنـبؓ لره تسلي او ډا ډګيرنه ورکول وو بل طرف د يـوبـاطـل رسم ختمـوُل وه . په عربو کښې دا دستور وو چې چا بـه يـو تـن تـه ځوئـے ووئيلو نو د هغه د زنانه سره به ئې پس له طـلاق نه هم نکاح نه شوه کولے . او د هغه انسان سره به ئې د سـکـه ځـوی پـه شان تعلق ساتلو . (د زيات تفصيل د پاره فتح البـــاري ، تــفـسيـــر احـــزاب مــطـــالــعـــه وکــړئ.(55)

حضرت صفيه بنت حيی رضی اللّٰه عنها

د پلار نوم ئې حی بن اخطب او د مور نوم ئې ضره وۀ.(56) د استيـعـاب مؤلف ئې د والـدي نـوم بَره بن سموال ذکر کړے

دے . (57) پلار ئې د بنو بضير قبيلې مشر وۀ .د دوی دَ نسب آغاز او ابتداء دَ حضرت هارون عليه السلام نه شوې ده . رومبې نکاح ئې د اسلام بن مشکم قرظی سره شوې وه . بيا د طلاق نه پس ئې د کنانه ابن ابی الحقيق سره اوتړله .کنانه ابن ابی الحقيق په غزوه خيبر مسلمانانو قتل کړه . په دغې غزوه کښې مسلمانانو ته ډير مالِ غنيمت په لاس ورغلو . په دغې مالِ غنيمت کښې حضرت صفيه هم وه . حضرت صفيهؓ د حضرت دحيه کلبیؓ په حصه کښې راغله . حضور ﷺ ته يو صحابی ووئيل چې دا خو د بنو قريظه او د بنونضير د سردار لور ده . دا خو ستا سو لائقه ده . چې ستاسو سره وی . حضور ﷺ حضرت دحيه کلبیؓ راوغبنتلو او د حضرت صفيهؓ په بدل کښې ئې ورله بله يوه وينځه ورکړه . بيا ئې د حضرت صفيهؓ سره نکاح اوکړۀ .(58)

حضرت جويريه بنت حارث رضی اللّٰه عنها

د پلار نوم ئې حارث بن ضرار دے چې په بنی المصطلق کښې دَ خزاعی قبيلې مشر وۀ . د حضرت جويريهؓ اولنې نکاح د خپل ترۀ ځوی مسافع بن صفوان سره شوے وۀ . مسافع بن صفوان په غزوه مريسيع (بنو مصطلق) کښې مسلمانانو ووژلو . حضرت جويره په جنگ کښې قيدی جوړه شوه . بيا دَ حضور ﷺ په نکاح کښې داخله شوه . د حضور ﷺ سره د نکاح په وجه د حضرت جويريه ټوله قبيله د قيد نه خلاصه شوه . او د صحابهؓ له طرفه د دغې قبيلې هر قيدی ته آزادي ملاؤ شوله .(59) حضور ﷺ سره د نکاح په وخت د

حضرت جویریه عمر شل کاله وهٔ . د دوی د قید نه د آزادي قیمت (چې څلور سوه درهمه وو) مهر وو . د دوی نوم برّه وهٔ . حضور ﷺ ورله جویریه نوم ایښے وهٔ .(60)(61)

حضرت میمونه بنت حارث رضی الله عنها

حضرت میمونه بنت حارث ثقفیؓ د رسول الله ﷺ د بعثت نه پنځویشت کاله مخکښې پیدا شوي وه . نوم ئې برّه وهٔ . بیا وروستو میمونه شوله . ړومبي نکاح ئې مسعود بن عمر سره شوي وه .د هغهٔ دَ طلاق نه وروستو د ابورهم په نکاح کښې راغله ، بیا د هغه دَ وفات نه وروستو دَ حضور ﷺ په نکاح کښې داخله شوه. د دوی نه وروستو حضور ﷺ د بل چاسره نکاح نهٔ ده کړے. دا دَ حضور ﷺ اخیري زوجه محترمه ده .) د دوی نه علاوه د حضور ﷺ سره دَ نورو زنانو هم دنکاح ذکر د تاریخ په کتابونو کښې شته . په هغې زنانو کښې بعضې زنانه داسي وے چې حضور ﷺ ورته د نکاح نه پس د رخصتی نه مخکښې طلاق ورکړے وو. او بعضی د هغوی نه داسي وے . چې ورسره د نکاح وعده شوي وه . د دوی سره حضور ﷺ وخت نهٔ وو تیر کړے په دي وجه دلته د هغه زنانو ذکر نهٔ دے راغلے .)(62)(63)

د حضور ﷺ ترونه او ترورياني

د عبدالمطلب لس ځامن وو . حارث ، زبیر ، حجل ، ضرار ، مقوم ، ابولهب ، عباس ، حمزه ، ابوطالب ، عبدالله . په دوی کښې عبدالله دَ حضور ﷺ والد محترم دے . دغه نورتول د

حضور ﷺ ترونه دی . حضرت عباسؓ ذَ ټولونه کشر وه.
دحضور ﷺ شپږ تروریاني دی . امیمه، ام حکیم، بره ، عاتکه
صفیه، اروئ .(64)

تعمير د كبعي شريفي

حضور ﷺ چي كله پنځه دیرش کاله ته وورسیدلو . د عرب قریشو اراده وکړله چي بیت اللّٰه دوباره په ښهٔ شان سره جوړکړی. د بیت اللّٰه په دغه تعمیرکښي حصه اغستل هریو سعادت ګڼل . ځکه هریو په دغه تعمیر کښي پوره پوره برخه واغستله . بیا چي کله ذَ حجر اسود په خپل ځائے باندي د کینښودلو وخت راغي نود هریو مشر دا تمنا وه چي دا سعادت هغه ته ملاؤ شي . خو د هریو دا تمنا نه شوه پوره کیدے . د ښهٔ سوچ نه وروستو ټول مشران په دي خبره متفق شو . چي هرڅوك اول د دغي مسجد حرم دروازي رادننه شو د هغه په مرضي باندي به عمل کوؤ . هغه به زمونږ په دي معامله کښي قاضی او منصف وی . او د هغه فیصله به ټولو ته منظوره او قبوله وی .د مولئ کریم له طرف نه فیصله شوي وه . دغه وخت په دغه دروازه حضور ﷺ رابنکاره شو. خلقو چي حضور ﷺ ولیدلو . نو ډیر خوشحاله شو او ټولو چغي کړي . دا خو ډیر صادقه (ریښتونے) او امین(امانت داره) دے . دوی چي څهٔ فیصله وکړهٔ مونږه ټولو ته منظوره ده .
. حضور ﷺ دوی لره نزدي ورغے . او یوه داسي فیصله ئي وکړهٔ چي ټولو ته د زړهٔ سکون او اطمینان نصیب شو. حضور ﷺ ورته اُوفرمائیل مالره یو څادرراوړے . حضور ﷺ لره

څادر راوړلے شو . هغه څادر حضور ﷺ په زمکه بنور کړۀ .
دغه وخت حضور ﷺ حجراسود په خپلو لاسو د څادر مینځ
کښي کیښودلو. بیا ئي د هر یو قبیلي مشر ته اوفرمائیل چې د
دي څادر طرفونه وونیسی . د هریوي قبیلي مشر د هغي څادر
طرفونه اونیول . بیا ټولو په شریکه د څادر په ذریعه حجر اسود
خپل مقام ته یو ځلو . له دي نه پس حضور ﷺ پخپله په
خپلو لاسو مبارکو حجر اسود راوچت کړلو او په خپل مقام ئي
کیښود لو . د حضور ﷺ په دغي بنکلي فیصلي سره عرب
د یوي لوئي جهګړي نه بچ شو. (65)(66)(67)

د وحی ابتداء

هرکله چې د حضور ﷺ عمر مبارك څلویښت کاله شولو او
اللّٰه تعالیٰ ورته د نبوت تاج پسر کول اُوغښتل نو په غارِ حرا
کښي ورته د جبرائیل امین په ذریعه د وحی ابتدا وشوله. دغه
واقعه د وحی حضور ﷺ په اول ځل حضرت خدیجي بی بیؓ
ته بیان کړۀ . حضرت خدیجيؓ حضور ﷺ له تسلی ورکړۀ .
بیا ئي دَ خپل ترۀ ځوئي ورقه بن نوفل خواته بوتللو . ورقه
ورته ووئیل چې دا د مولیٰ هغه فرښته ده . کومه چې به
حضرت موسیٰؑ له راتله . بیا ئي ورته اوفرمائیل چې ارمان د
دي خبري کوم چې زۀ هغه وخت ښۀ طاقتور او روغ وے . کله
چې به ستا قوم قبیله تالره دَ خپل کور کلی نه ا ووباسی .
حضور ﷺ ترینه په تعجب سره تپوس وکړۀ چې داسي کیدي
شی؟ ورقه ورته ووئیل چې د کومي خبري سره تاسو راتلۀ
کړي دی د دي خبري په وجه وړاندي پیغمبرانو سره هم دغه

كــار شــوي دے . د دي واقــعــې نــه پـو څـو ورځـې وروستـو ورقه وفات شولو .(68)

د اسلام تبليغ

د اولــنــي وحــی نـــه پــس حــضـور ﷺلـره د جبـرئيـل امـيـن په ذريعه بيا دا وحی راغله.

يٰايها المدثر ★ قم فانذر ★وربك فكبر ★

وثيابك فطهر★والرجز فا هجر★ (مدثر)

د دي اٰياتـونـو پـه نـزول سـره حـضـور ﷺتـه د تبليغ كولو او د اسـلامـي تـعـلـيـمـاتـو رسولو حكم وشو . په حضور ﷺباندي اولـنـي ايـمـان راوړونكـے ام المؤمنين حضرت خديجةؓ وۀ . بيا د هـغـې نـه وروستـو حضرت ابوبكرصديقؓ ، حضرت علیؓ او دَ حـضـور ﷺ خاص خـادم حـضـرت زيـد بن حارثةؓ اسلام قبول كـړۀ . بيا په پټه باندي حضور ﷺ به دَ حضرت ابوبكر صديقؓ سـره خـلـق اسـلام تـه رابـلـل . د دغـي تـبـليـغ له بركته ډير خلق مسـلـمانان شول . په دغه مسلمانانو كښي حضرت عثمان بن عـفـانؓ ، حـضـرت زبيـرؓ ، حـضـرت عبـد الـرحمٰن بن عوفؓ ، حـضـرت سـعدبن ابی وقاصؓ او حضرت طلحةؓ په خصوصی تـوګـه شـامـل دی. پـه مـزه مـزه د اسلام اثار ، انوار او بركات د مكي مكرمي نه بهر هم خوارۀ شول .(69)

په ښكارۀ تبليغ

دري كـالـه خـو پـه پټـه پټـه دَ اسلام تـبليغ كيدلو . خلق به پټه مسـلـمانيدل او په پټه به ئي په اسلامي احكاماتو عمل كولو .

مسلمانانو به په پټه عبادت کولو . د دغې درې کالو نه وروستو بيا اللّٰه تعالىٰ د اعلانيه تبليغ کولو حکم راوولېږلو. حضور ﷺ ته امر ووشو چې اوس خلق اعلانيه دينِ اسلام ته راووبلے. نبی کريم ﷺ د دغې حکم پوره کولو په وجه د صفا غونډې ته تشريف يوړلو او د قريشو دَ هرې يوې قبيلې نوم ئې اعلانيه په زوره زوره واغستلو او ورته ئې په دغه غونډې دَ راجمع کيدلو آواز وکړه . قريشو چې د حضور ﷺ آواز واؤريدلو نو په منډه منډه دغې غنډې ته راجمع شول. کله چې دَ قريشو ټولې قبيلې راجمع شوې نو حضور ﷺ ترينه په يو سواليه انداز تپوس وکړۀ کۀ چرته زۀ تاسو ته ووايم چې د دښمن لښکر په تاسو باندې راتلونکے دے او زرده چې تاسو باندې حمله وکړئ . نو تاسو به زما خبره اومنی ؟ ټولو په شريکه په يو آواز سره ووئيل چې يقيناً مونږه به ستا د خبرې نه انکار ونکړو (ځکه چې تاسو زمونږ سره پاتې شوې ئې او تاسو په يو موقع هم دروغ نه دی وئيلی . حضور ﷺ چې قريشو دا خبره واوريدله نو قريشو ته مخاطب شولو اوټولو ته ئې په جمع اوفرمائيل : کۀ چرته تاسو خپل غلط او باطل عقائد پرې نۀ ښودل نو په تاسو باندې د اللّٰه تعالىٰ عذاب راشی . دا چې څۀ (مراد دين اسلام او د دين احکام) ماتاسو له راوړی دی دنيا کښې يو انسان هم د خپل قوم قبيلې د پاره داسې اعلىٰ او قيمتی ډالۍ نۀ ده راوړے. ماتاسو له د دنيا او د آخر کاميابی راوړے ده . او ماته خپل ربّ امر کړے دے چې زۀ تاسو هغه يو ذات ته راووبلم . قريشو چې حضور ﷺ دغه

وینا واوریدله نو خفه شول او خپلو خپلو کورونو ته واپس شو .ابولهب چي په دغي ټولګی کښي شامل وو . او د حضور ﷺتـرۀ هم وو . هغه چي دا خبره واوریدله نو په غصه شو . او حضـورﷺ طرف تـه ئي د یـو کاڼي د وویشتلو اراده وکړه . د ابولهب دغه فعل په مسلمانانو ډیربد ولګیدۀ . د ابولهب د دغي فعل په جواب کښي الله تعالیٰ سورتِ ابی لهب نازل کړه . (70)

د اهل عرب مخالفت او دښمنی

هرکله چي اهل عرب ته پته ولګیده . چي د مکي مکرمي په زمکه یو بشر (یعنی حضرت محمد رسول الله ﷺ) د نبوت دعویٰ کړے ده او د هغوی د بتانو مخالفت کوی . او د هغوی رسم ورواج تـه بـد وائی . نو د اسلام د نور د ختمولو د پاره ئي مختلف قسمه تدبیرونه شورو کړه .دا الاندیني واقعه دهغوی (یعنی د کافرانو او مشرکانو) د کوششینو یوه کړي ده . د عربـو یـو ټولګي د جرګي په شکل ابو طالب (چي د حضور ﷺتـرۀ وه) لـه راغـے . هغي ټولګي ابو طالب ته ووئیل چي تۀ خپل وراړۀ پـو هه کـه . چي دا قسمه خبري نۀ کوی . خو که هغه د دغي قسمه خبرو نه نۀ منع کیږی نو بیا ئي تۀ مرسته مۀ کوه . خو کۀ چرته هغه هم هغه شان خبرے کوی او تۀ ئي مرسته هم نۀ پریږدے . نو بیا به مونږ ټول عرب ستا سو مقابلي تـه اودریږو . او دا مقابله به تر هغه وخته پوري جاری ساتو . ترڅو چي یو ټولګي ختم شوي نۀ وی . ابو طالب چي دمشرکانو د ټولګی دغه خبره واوریدۀ نوورسره د حضورﷺ نور زیات فکر پیدا شو . په دي وجي د حضورﷺ سره ئي په

دې باره کښې خبره وکړه .نو حضورﷺورته په جواب کښې اوفرمائيل چې اے زما خوږه تره! په ربّ مې دې قسم وی کۀ چرته دوی زما په يو لاس کښې نمر او په بل لاس کښې سپوږمۍ کيږدی او دوی اُوغواړی چې زۀ دغه د ربّ کلمه مخلوق ته رسوول پريږدم نو زۀ به هرګز دغې خبرې ته تيار نشم ترهغه وخته پورې به زما کوشش جاری وی چې د ربّ ريښتونې دين غالب شی يا زما وجود د دغې کار نه قربان شی. ابو طالب چې د حضورﷺ دخپل کار سره مينه وليدله نو په جواب کښې ئې ورته ووئيل اے ورارۀ! تۀ د خپل دين کار جاری ساته، زۀ به تا سره په هر ځائے کښې ملګرتيا کووم.(71)

د کافرانو کوشيشونه

هر کله چې قريش په دې خبره پوهه شو چې بنی هاشم او بنی عبدالمطلب د حضورﷺ مرسته نۀ پريږدی . او ورځ په ورځ اسلام ترقی کوی . د اسلام نور د دنيا په طرفونو کښې ډير په تيزۍ سره خوريږی . د حضورﷺ خبرې خلق ځان ته لکه د مقناطيس په شان راکاږی . نو د اسلام دنور د ختمولو د پاره ئې سوچونه شورو کړه . د حضورﷺپيغام په حقيقت کښې اسلام پيغام وو. په زړونو ډير زر اثر غورځوی . قريشو د مکې مکرمې په مختلفو لارو او کوڅو کښې د دې مقصد د پاره خلق کينول چې د باهر نه مکې مکرمې ته راتلونکی مسافر ميلمانۀ د حضورﷺ خواله لاړ نشی. يو طرف ته قريشو دا تدبير اختيار کړۀ . نو بل طرف د خلقو د حضورﷺسره د

ملاقات شوق نور هم زيات شو. د حج په موقع به حضور ﷺ د بهرنه راتلونكو كسانو ته د اسلام دعوت وركولو . په دغي طريقه د اسلام نور خوريدل شوروشو. او د اسلام نور مختلفو كلو، قبيلو ته لاړو .

د مكې د كافرانو د مسلمانانو سره سلوك

د حضور ﷺ په كوشش او بركت سره د مكې مكرمي فضا هم د اسلام په نور سره مزه مزه ډكيدل شوروشو. خلقو ته چي د اسلام د حقانيت پته ولګيده . نو ډيرو خلقو اسلام قبول كړه . په دغه مسلمانانو كښي زيات تعداد د غريبانو او غلامانو وو. قريشو د اسلام په وجه په هغه مسلمانانو باندي ظلمونه شوروكړه . د اسلام په ترقي سره سره د كافرانو ظلمونه به هم زياتيدل . د كافرانو دا خيال وو چي كيدے شي دغه ظلمونه مسلمانان د اسلام نه منع كړي او د محمد رسول اللّٰہ ﷺ د رسالت انكاروكړي . د مكې مسلمانانو د كافرانو د ظلمونو سۀ په نره مقابله وكړه . ورځے شپے تيريدے او د كافرانو ظلمونه زياتيدل . آخر كافرانو دا خبره محسوسه كړه چي د اسلام د رنړا ختمولو د پاره زور او طاقت نه علاوه بل څۀ تدبير پكار دے . په دغي سلسله كښي يوه جرګه د عتبه بن ربيعه په مشري كښي د حضور ﷺ خواله راغله . دوى حضور ﷺ ته دري خبري كينبودے . كه تاسو دمكې مكرمي مشرى غواړي نو مونږ به درله د مكې مكرمي مشرى دركړو . ياكۀ تاسو په يوه درنه (مالداره عزت داره) كورني كښي وادۀ كول غواړے نو مونږ دغي ته هم تياريو . يا كه تاسو ډير مال او

دولت غواړے نو مونږ به درله ډیر مال او دولت راجمع کړو.
خو کوم کار چې تاسو کوے هغه پرېږدے. حضور ﷺ ورته په جواب کښې د قرآن کریم یو څو آیاتونه ا ولوستل. عتبه بن ربیعه چې د قرآن کریم دغه آیاتونه واوریدل نو زړۀ ئې په دربیدو شو. بیا خپلو ملګرو قریشو له راغے او ورته ئې ووئیل محمد ﷺ چې څۀ لولي هغه نۀ شاعري ده او نه جادو دے. زما که مني نو زما خو دا رائے ده چې محمد ﷺ تاسو په خپل حال پرېږدے. که چرې هغه برے اومندلو او په ټول عرب باندې ئې غلبه راغله . نو د محمد ﷺ برے او عزت زمونږ برے او عزت دے. او که محمد ﷺ غلبه اونه موندله نو د عربو نور خلق به ئې وجود ختم کړی. قریشو د عتبه خبره اُونۀ منله او په خپل ضد باندې برقرار پاتے شول. (72)

د حضور ﷺ د تبلیغ کولو انداز

حضور ﷺ به د اسلام تبلیغ د پاره یو یو کس له تللو او یو یو به ئې جدا جدا پوهولو . چا چې به خبره اومنله نو د هغه سره به ئې د خپلې مینې اظهار کولو . او چا چې به د حضور ﷺ خبره اونه منله نو چپ به ترینه پاتې شولو .

د حضور ﷺ یوه معجزه

د اسلام اولنې ورځے شپے وے مسلمانان د کافرانو د لاسه په مختلف قسمه تکلیفونو کښې ګرفتار وو. کافرانو به نوي نوي طریقې مسلمانانو ته د تکلیف رسولو د پاره پیدا کولے .

د مشرکانو نه به د مسلمانانو سره سره به حضور ﷺ ته هم تکلیفونه رسیدل . د دغي تکلیفونو د واقعاتو نه یوه دا لاندیني واقعه هم ده .

یوه ورځ حضور ﷺ دکعبي سره خوا ته مونځ ته ولاړ وو . هرکله چي د قیام نه پس حضور ﷺ سجدي له لاړو . نو ابوجهل د یو لوئي کاڼي په ذریعه حضور ﷺ ته د تکلیف رسولو اراده وکړله خو چي کله حضور ﷺ ته نزدي شو نو یره پري راغله او کاڼي ئي د لاسو نه پرېوتلو . رنګ ئي د ویري د لاسه زیړ او تختیدلو .بیا په منډه منډه خپلو ملګرو له راغي او هغه ټوله تیره شوي قصه ئي ورته تیره کړه . او ورته ئي اووئیل زما خیال او اراده وه چي حضور ﷺ ته (د دغي کاڼي په ذریعه) تکلیف اُورسوم خو ماته یو عجیبه اُوښ رامخامخ شو خلۀ ئي وازه کړي وه . داسي ښکاریدلو چي زما خوړلو له راروان وی . داسي اوښ ماچرته نۀ وو لیدلے .(73)

حبشي ته د هجرت اجازت

هر کله چي دمشرکانو ظلمونه په مسلمانانو باندي زیات شول . او مسلمانانو لره په دین باندي تلل ګران شو دَ حضور ﷺ په حکم باندي مسلمانانو د مکي نه حبشي ته هجرت وکړلو . دغه د مسلمانانو حبشي ته وړومبي هجرت وو . د رجب اسلامی میاشت وه . په دغه هجرت کونکو کښي دولس تنه نارینه او زنانه شامل وے . نجاشی بادشاه مهاجرینو ته ډیر په درنه سترګه وکتل . مسلمانانو په سکون او اطمینان سره هلته کښي ورځي شپي تیرولے . قریشو ته

چې د دغې پته ولګیده . نو عمرو بن عاص او عبدالله بن ربیعه ئې د دوی د واپس راوستلو د پاره نجاشي بادشاه لره ولیږل . دوی نجاشی بادشاه ته ووئیل چې دا تاسو سره ستاسو په دې ملك کښې زمونږ د علاقې ډیره شوې خلق فسادیان او شریره خلق دی . دوی دَ خپلې علاقې نه بهر کړے او مونږ ته ئې حواله کړئ .نجاشی بادشاه ډیر هوښیار سړې وو هغه ورته په جواب کښې ووئیل چې تر کوم وخته پورې چې ما صحیح تحقیق نهٔ وی کړی دوی زهٔ تاسو ته نهٔ شم حواله کولے . بیا نجاشی د مسلمانانو نه د هغوی د مذهب او عقیدے تپوس وکړلو . د مسلمانانو له طرف ورته حضرت جعفرؓ په داسې طور او طریقه جواب ورکړهٔ . حضرت جعفرؓ نجاشی ته ووئیل : مونږه ناپوهه وو ، بتانو ته به مونږ سجدې کولے ، زمونږ خوراك مُرداري وے ، بې حیائی عام وه ، مونږه د یو بل دحقونو خیال نهٔ ساتلو ، زمونږ اخلاق ټهیك نه وو.طاقتور به کمزورے ختمولو . بیا اللّٰه تعالیٰ زمونږ د قبیلې نه مونږ ته یو پیغمبر راولیږلو . مونږه ئې دنسب پته ده ، د هغه د صداقت ، امانت او پاك دامنۍ نه ښهٔ خبر یو . هغه مونږ ته د دې خبرې تعلیم راکړه چې یو اللّٰه اومنو . او د هغه سره هیڅ څوك شریك اونهٔ ساتو. راته ئې امر راکړے چې د بتانو عبادت پریږدے ، ربښتیا وائے ، خپلوانو سره ښهٔ سلوك کوے ، د ګاونډیانو خیال ساتی دغه رنګ د حرام کارونو نه د یو بل دَ قتلولو نه ، د دروغو وئیلو نه او د یتیم د مال د خوړلو نه ئې منع کړو. مونږ ته ئې د مونځ کولو، روژې نیولو اود زکوٰۃ او

حج ادا کولو حکم راکړے دے . مونږ چې ترینه دغه خبرے واوریدلے . نو مونږه اسلام قبول کړه اود هغوی خبره مو اومنله . نجاشی چې دغه بیان واوریدلو .نو د قریشو داوړه کسان ئې خالی لاس د حبشی نه مکې مکرمې ته واپس ولیږل . اوپخپله مسلمان شولو . مسلمانانو په حبشه کښې تقریباً درې میاشتې په امن وسکون سره تیرے کړے . بیا واپس مکې مکرمې ته راغلل . دغه وخت حضرت عمرؓ اسلام قبول کړے وه . د نارینه مسلمانانو تعداد دغه وخت سلوېښتو تنو ته نزدې شوې وه . دغه وخت یوولس زنانه مسلمانانې شوې وے . د حضرت عمرؓ په اسلام کښې داخلیدو سره مسلمانانو ته ډیر عزت او طاقت ملاؤ شولو . هغه د دین اعمال چې مخکښې به پټه باندې کیدل په ښکاره مسلمانانو کول شوروکړل. (74)

د قریشو ناجائزه مطالبه او معاهده (۷نبوی)

دین اسلام رو رو ترقی کوله او د اسلام رڼا په ملك عرب کښې په مزه مزه ښوریدله . قریشو چې د اسلام او د مسلمانانو قوت او غلبه ولیدله نو ټولو قریشو په جمع د بنی عبدالمطلب او بنی هاشم نه د حضور ﷺ د حواله کولو مطالبه وکړله . . او ورته ئې ووئیل چې که چرے تاسو حضرت محمد ﷺ مونږ ته حواله نهٔ کړۀ نو مونږ به تاسو ټولو سره هرقسمه تعلق ختم کړو . بنوعبدالمطلب د قریشو د مطالبې د منلو نه انکار وکړه . دغه وخت ټولو قریشو په جمع یو تحریر تیار کړه . په هغه تحریر (عهد نامه) کښې ئې

ولیکل چې بنو هاشم او بنی عبدالمطلب سره دے هرقسمه تعلقات ختم کړے شي او د دوی سره هرقسمه رشته داری(د نکاح او داسې نورې رشتې) او تجارت(د دوی نه اغستل او دوی باندې خرڅول) دے بند کړے شي . دغه عهد نامه په بیت الله (کعبه) کښې زوړنده کړے شوه . د غرونو په مینځ کښې حضور ﷺ د خپلې قبیلې سره په دغه یوه مخصوصه حصه کښې بند شولو . د ابولهب نه علاوه د بنو هاشم او بنی عبدالمطلب ټول خلق (هغه کۀ کافروه او کۀ مسلمانان وو)په دغې ځائے کښې بندی جوړ شو . بنو هاشم او بنی عبدالمطلب د ژوند په دغې حصه کښې ډیر زیات تکلیفونه تیر کړی دی . دلوږې د لاسه به خلقو پاڼې خوړلے .(75)(76)(77)(78)(79)

حبشې طرف ته دویم هجرت

حضور ﷺ په داسې حالاتو کښې په دغې موقع یو ځلے بیا مسلمانانو ته حبشې طرف ته د هجرت کولو اجازت ورکړۀ . دغه وخت د هجرت کونکو شمیر ډیر وو . مؤرخینو دَ هجرت کونکو نارینو تعداد درې اتیا او د زنانو تعداد دنې دولس نقل کړے دے . بیا د دغې قافلې سره په لاره کښې د یمن مسلمانان هم ملګرې شو . په دغې هجرت کښې د مسلمانانو سره حضرت ابو موسیٰ اشعریؓ هم ملګرے وو .(80)

د قید او مصیبت نه نجات

په شعب ابی طالب کښې بنو هاشم او بنی عبدالمطلب تقریباً

دري کاله پوري بنديوان وو . دغه وخت حضور ﷺ ته د وحی
په ذريعه الله کريم خبر ورکړۀ چي کومه معاهده قريشو
ليکلي وه هغه معاهده د الله تعالیٰ د نوم نه علاوه توله يوه
چينجی خوړلے ده . صرف ديو الله نوم پکښي معجزانه
شکل کښي پاتی شوي دے . د دي خبري چي خلقو ته پته
ولګيدله او په دغه سلسله کښي معلومات وکړے شو . نو د
حضور ﷺ فرمان تهکی په تهکی صحيح وو . هم هغه شان
حقيقت وو . څنګ چي حضور ﷺ بيان کړے وو . هر کله
چي معاهده پاتي نه شوه . نو په بنو هاشم او بنی عبدالمطلب
باندي لګيدلے پابندي هم پاتي نه شوے . دبنو هاشم او بنی
عبدالمطلب نه هرقسمه پابندي اوچتي شوے . په دغه موقع
بنو هاشم او بنی عبدالمطلب د آرام او سکون ساه واغستله .
او د دنيا د سختو او تکليفونه نه په آرام شول .(81)

د طفيل بن عمرو دوسی ؓ اسلام قبلوول

په دغه زمانه کښي حضرت طفيل بن عمرو دوسیؓ لره خدائي
تعالیٰ د ايمان دولت ورکړۀ . هغه د خپل قوم مشروۀ . د هغه
له برکته د هغه په قوم قبيله کښي ډير خلق
مسلمانان شو .(82)

دغم کال

د قيد او بند نه وروستو دنبوت په لسم کال د حضور ﷺ ترۀ
ابوطالب چي د حضور ﷺ سره ئي په هره لاره مرسته او
ملګرتيا کړے وه وفات شو . د ابوطالب د انتقال نه دري ورځي

وروستو حضرت خدیجةؓ وفات شوه . د دې دوؤ واقعاتو په وجه حضور ﷺ دغې کال ته د غم کال وئیلے دے. (83)

طائف ته سفر

د ابو طالب د وفات نه پس قریشو حضور ﷺ ته ډیرزیات تکلیفونه رسوول شوروکړه . حضور ﷺ د هر قسمه تکلیف په ښهٔ او ښکلے طریقے سره مقابله وکړهٔ . د تکلیف او آزمائش په دغې ورځو کښې حضور ﷺ د حضرت زید بن حارثهؓ سره د اسلام د دعوت وتبلیغ په سلسله کښې طائف ته تشریف یوسلو . د دغې سفر مقصد دا وه چې ممکنه ده د مکې خلقو خو اسلام نه مخ اړولے دے کیدے شی چې دوی ته د اسلام رڼا نصیب شی . کیدے شی چې دوی ایمان راوړی یوه میاشت پرله پسې حضور ﷺ د طائف خلق اسلام ته راووبلل . خو یوکس ته پکښې هم د ایمان دولت نصیب نهٔ شو . هغې ظالمانو هغه مهربانه هستی جناب محمد رسول اللّٰه ﷺ په کانړو ګټو وویشتلو . د هغې خلقو د دغې بد سلوك او بد اخلاقی په وجه د حضور ﷺ پښې مبارکې د وینو نه ډکے شوے . حضور ﷺ د طائف د خلقو د بدسلوك په وجه په وینو کښې لت پت وو . حضرت زیدؓ چې په دغې سفر کښې د حضور ﷺ سره ملګرې وو . د حضور ﷺ د بچ کولو په کوشش کښې ئې خپل سر زخمی کړلو . حضور ﷺ د دغې زخمونو سره د طائف نه راوپس شو . د حضور ﷺ په ژبه په دغې موقع د بد دعا په ځائے د دعا الفاظ وو :

اے اللّٰه ! تاته شکایت کوومه ځهٔ د خپلے کمزورې او بے

وسی او پـه خلقو کښې د ذلت او رسوائی . اے ارحم الراحمین ! تـهٔ د ضـعـیـفـانـو ربّ ئـې او تهٔ زما پروردیګار ئې . تهٔ ما چاته حواله کوے . اجنبی او پردی ته چې ما اووینی تندي تریو کړی .یا چا دښـمـن ته چې هغه تهٔ تا په ما قابُو ورکړه . اے اللّٰه ! کهٔ چرې تـهٔ زمانه ناراضه نهٔ ئې نو ماته د هیچا پرواه نشته . ستا حفاظت ماله بس دے .زهٔ ستا د مخ په رڼا په وسیله په کومې سره چې د دینـا او اٰخـرت تـول کارونه سمیږی ، د دې خبرې نه پناه غـواړم چې په ما باندې دے ستا غُصه وی یا تهٔ مانه خفه ئې .ستـا راضـی کـول تـر هـغه وخته پورې ضروری دی ترڅو چـې تـهٔ راضـی شـوے نـهٔ ئـې . ستـا نـه علاوه بل طـاقـت او قوت نشتـه .

د حـضـور ﷺ د دې دعـانـه پس سمدست (فوراً) جبرئیل امین حـضـور ﷺ له راغـے . د سلام نه پس ئې حضور ﷺ ته عرض اوکـړهٔ . الـلّٰـه تـعالیٰ ستا د قوم هغه خبرے چا تاسره اوشوے ، واوریـدلـے او د هغوی جوابونه ئې هم واوریدل ، او یوه فریښتـه ئې چې د هغې متعلق د غرونو خدمت دے تاسو له رالیږلـے ده . چې تـاسـو څـنـګـه غـواړئ نو دې ته حکم ورکړئ . دې نه پس هـغـې فـریښتـې سلام اوکړهٔ او عرض ئې اوکړهٔ څه چې تـاسـو ارشـاد فـرمائې څهٔ د هغې تعمیل ته ولاړه یم . کهٔ چرته ستـا سـو حـکـم وی . نو د دواړو طرفونو غرونه به یو ځائې کړم چې پـه هغې کښې به دا ټول په مینځ کښې چیخنې شی . او کـهٔ نـوره څهٔ سزا تاسو ورله ورکول غواړې . تاسو د هغې دپاره حـکـم اوکړئ . حضور ﷺ ورته په جواب کښې اوفرمائیل . زهٔ

د اللّٰه تعالیٰ نه امید لرم کۀ چرې دوی مسلمانان نه شو نو د دوی په اولاد کښې به داسې خلق راپیدا شی چې د اللّٰه تعالیٰ بندګی او عبادت به کوی .(84)

د معراج واقعه

حضور ﷺ د ابوطالب او د حضرت خدیجې ؓ وفات سره ډیر زیات غمژنه وو . بیا د طائف واقعې هغه زخمونه نور هم راتازه کړل . په دغې موقع د اللّٰه تعالیٰ د حضور ﷺ د خوشحالو د پاره حضور ﷺ د آسمانانو نه بره لامکان ته د ملاقات د پاره راوبللو . دغې واقعې ته په کتابونو کښې د معراج واقعه وئیلے شی . د معراج واقعه مؤرخینو دا رنګ نقل کړې ده . یوه شپه حضور ﷺ کعبې سره خواته حطیم کښې آرام کولو . ناګاهانه جبرائیل ؑ اومیکائیل ؑ فرښتې راغلے . هغوی حضور ﷺ د ځان سره په سورلۍ (چې ورته براق وئیلے شی) کینولو. بیا ئې حضور ﷺ د حطیم نه مسجد اقصیٰ ته بوتللو . مسجد اقصیٰ کښې حضور ﷺ د انبیاء علیهم السلام امامت وکړه.د امامت نه پس حضور ﷺ د معراج په ذریعه آسمانونو ته تشریف یوړلو .په اولنې آسمان کښې دَ حضور ﷺ سره د حضرت آدم علیه السلام ملاؤ شولو ، بیا په دویم کښې د حضرت عیسیٰ علیه السلام او حضرت یحیٰ علیه السلام سره ملاؤ شولو .په دریم آسمان کښې د حضرت یوسف علیه السلام او په څلورم آسمان کښې د حضرت ادریس علیه السلام سره ملاؤ شولو . بیا په پنځم آسمان کښې د حضرت هارون علیهم السلام سره ملاؤ شولو .

په شپږم آسمان کښي د حضرت موسیٰ علیه السلام او په ووم آسمان کښي د حضرت ابراهیم علیه السلام سره ملاؤ شولو. بیا حضورﷺ دَ اسمانونو نه وروستو سدرة المنتهیٰ ته تشریف یوسلو. په لاره کښي حضورﷺ لرهحوضِ کوثر مخي لره راغـے بیا جنت ته ورداخل شولو. په جنت کښي رسول اللهﷺ هغه عجیب وغریب څیزونه (نعمتونه) ولیدل چي انسان د هغي تصور هم نهٔ شی کولے. جنت پسي حضورﷺ ته دوزخ رامخامخ کړے شو. چي له هرقسمه عذابونو او تکلیفونو نه ډك وه. دغه ځائے کښي رسول اللهﷺ یوه ډله ولیدله چي مرداره(مردار څناور) خوری. حضورﷺ تپوس وکړلو چي دا څوك دی؟ جبرئیل امین ورته ووئیل دا هغه خلق دی چي د خلقو غوښي خوری (یعنی غیبت کوی). بیا د دوزخ دروازه بنده کړے شوه. له دي نه پس حضورﷺ نور هم مخکښي لاړلو او یو داسي مقام ته وورسیدلو چي د هغي نه مخکښي جبرائیل علیه السلام ته د تلو اجازت نهٔ وو. حضورﷺ د هغي مقام نه یواځے د ربّ ملاقات لره لاړو. او اللّٰه تعالیٰ ته ډیر زیات نزدي شولو. د دغي قرب د حقیقت نه پوره پوره مولیٰ کریم خبر دے. په دغي موقع د اللّٰه تعالیٰ له طرفه حضورﷺ ته پنځوس مونځونه چي بیا پنځو ته راکم شو. حضورﷺ ته د ډالي په طور ورکړے شو. حضورﷺ د دغي ډالی سره بیا لاندي زمکي ته تشریف راوړلو. او د براق په ذریعه د بیت المقدس نه مکي مکرمي ته راغـے. د سحرختلو نه مخکښي دا سفر

تمام شولو . د معراج په دغه سفر کښې په لاره د رسول اللّٰه ﷺ سره د قریشو دَ دریو قافلو ملاقات هم شوي وو . کله چي سحر شولو نو رسول اللّٰه ﷺ د دغې سفر په باره کښې قریشو ته خبر ورکړۀ . دا خبره چونکه د عقل نه بره او اوچته وه . ځکه قریشو ډیر په تعجب سره د حضور ﷺ نه مختلف قسمه تپوسونه شورو کړل . حضور ﷺ د قریشو د هرتپوس پوره پوره جواب ورکړه . تردې چې ټول قریش مطمئنه شو . د قریشو ځنې کسان حضرت ابوبکر صدیقؓ لره راغلل. او ورته ئې د معراج واقعه بیان کړه . حضرت ابوبکرصدیقؓ ورته په جواب کښې اوفرمائیل : زۀ ئې د دې نه لوئې لوئې خبرې منم او فوراً ئې د حضور ﷺ د خبرې تائید وکړه . د دغې تصدیق په وجه د حضور ﷺ له طرفه حضرت ابوبکرؓ ته صدیقؓ لقب ورکړے شو.(85)(86)(87)

د قریشو سوالونه او د هغې جوابونه

قریشو دَ حضور ﷺ نه تپوس وکړۀ . کۀ چرته تاسو دا سفرکړې وی نو تاسو به دا خبره هم معلومه وی چې زمونږه هغه قافله چې شام طرف ته تلے ده اوس به کوم ځائے کښې وی ؟ رسول اللّٰه ﷺ ورته اُوفرمائیل د فلانکے قبیلې یوه تجارتی قافله (ډله) د روحا (د ځائے نوم) سره نژدې وه. زۀ (په دغې سفر کښې) د هغوی سره خواته تیریدم د هغوی نه یو اوښ ورک شوې وو . هغوی ټول هغه اوښ پسې ووتی وو . زۀ د هغوی سامانونو لره ورغلم نو ما هلته هیڅ څوك اونۀ لیده . بیا ما د یو لوخې (کوزې) نه چې د اوبو ډکه وه . اوبه

اوڅـکـلـې . د دغې واقعې نه پس زۀ د فلانکـې قبيلې د يوې قـافلې (ډلې) سره خواته تيرشوم چې د تجارت په نيت سفر ته راووتـې وه . د هغې قافلې اوښانو چې براق وليدلو نو د ويرې د لاسـه يـو خـوا بـل خـوا پــه منډه شو. يو تـريـنـه د ويرې د لاسـه بيهـوشـه شـو . د دغـې قـافلې نه پس زۀ يوې دريمې قافلې ته ورنـزدې شـوم دغـه تـجـارتي قافله د فلانکې قبيلې وه . يو ښږ اوښ تـريـنـه مـخـکښې روان وو. او زرده چې دغه قافله تاسو ته راښکاره شي .(يعنې زرده چې مکې مکرمې ته به دغه قافله راوورسی) .د مـکـې خـلـقـو پــه تـعـجـب سره د حضور ﷺ نـه تپوس وکړۀ چې د کله پورې به دغه قافله دلته راشی ؟ حضور ﷺ ورتـه د شورو ورځ ياده کړه . بيا هم هغه شان اوشول څنګ چې حـضـور ﷺ فـرمائيلی وو. د شورو په ورځ هغه يوه قافله مـکـې مکرمې ته راورسيدله . د دغې ښکاره معجزاتو باوجود قـريـشـو د حـضـور ﷺ ديـن اونــه منلو او حضور ﷺ تـه ئې د کـيـنـې بُـغـض او حـسـد پـه وجـه (معاذ اللّٰه) جادوګر ، مجنون شاعروئيل شوروکړه .(88)

د اسلام نور په مدينه کښې

لـس کـالـه پـرلـه پسې حـضـور ﷺ د مـکـې مکرمې په خلقو مـحـنـت وکـړه . پـه دغه ورځو کښې به حضور ﷺ د عکاظ او ذی الـمجاز په بازارونو کښې خلق اسلام ته رابلل . د عکاظ او ذی الـمـجـاز بـازارونـو ته به خلق د مختلفو علاقو نه راتلل . د دوی تـعـلـق به د مختلفو قبيلو سره وو . حضور ﷺ يوه ورځ د دغـې بـازارونـو نـه يو بازار کښې د اوس قبيلې څۀ کسانو ته د

اسلام دعوت ورکړۀ . د اوس قبیله په مدینه منوره کښې آباده وه . د حضور ﷺ په دعوت د دغې قبیلې دوه تنه اسعد بن زرارهؓ ، او ذکوان بن عبد قیسؓ مسلمانان شو . بیا څۀ لږه زمانه پس شپږ یا نهه تنه د اسلام په نور سره منوره شو . د دوی ټول د مدینې منورې اوسیدونکی وو . حضور ﷺ دوی ته اوفرمائیل : آیا تاسو به د دین په کار کښې زما ملګرتیا وکړئ ؟ هغوی عرض وکړۀ . اے د اللّٰه پیغمبره ! ﷺ نن صبا زمونږ په خپلو (اوس او خزرج) کښې څۀ اختلافات دی جنګ جهګړے شورو دی . تاسو کۀ مونږ ته لږ مهلت راکړۀ . نو راروان کال کیدے شی چې دا اختلافات ختم شوی وی او ټول په شریکه د اسلام نور ځان سره واخلی او ستا سو په لاس بیعت وکړی. حضور ﷺ ورسره د راروان کال نیته کیښودله او هغوی خپلې علاقې (مدینې منورې) ته لاړل . مولیٰ کریم ته منظوره وه په دغې کال د اوس او خزرج قبیلې اختلافات ختم شو . بیا د وعدې مطابق د دغې قبیلو نه دولس تنه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شول . په دغې دولسو کسانو کښې لس تنه د خزرج د قبیلې وو او د دوۀ تنو تعلق د اوس قبیلې سره وو. دوی ټولو اسلام قبول کړلو . او د حضور ﷺ په لاس ئې بیعت وکړۀ . دا لاس نیوه (بیعت) چونکه د یو غټ کانړې سره شوې وو په دغه وجه دې بیعت (لاس نیوے) ته بیعت عقبه اولیٰ وئیلے شی (دا د مدینې منورې د خلقو اولنې بیعت وو ځکه ورته اولیٰ یعنی اولنې وئیلې شی). د دغه دولسو تنو له برکته د مدینې منورې هر

کورته د اسلام رڼا ورسیدله . (89) او په هریو کور کښې د حضور ﷺ او د اسلام تذکرې شورو شوے . د دمدینې هریو تن دا غوښتله چې د اسلام او د اسلام د تعلیماتو نه ځان خبر کړی . په دې وجه د اوس اود خزرج د قبیلې مشرانو حضور ﷺ ته خط ولیکلو چې زمونږ خلق د اسلام سره ډیره مینه ساتی د اسلام نه ځان خبرول غواړی . مونږ لره یو داسې مسلمان مدینې منورې ته راولیږے چې مونږ ته قرآن اوښائی او د اسلام د تعلیماتو نه مونږه خبر کړی . او زمونږ د ټولو امام جوړ شی . حضور ﷺ ته چې کله دغه خط ملاو شولو نو رسول الله ﷺ مصعب بن عمیرؓ ته دغه لویه ذمه داری وریه غاړه کړه. حضرت مصعب بن عمیرؓ د حضور ﷺ په امر سره مدینې منورې ته لاړولو او هلته ئې خلقو ته قرآن ښودل شورو کړه .هم له دې نه په مدینه منوره کښې د یو اسلامی اداري بنیاد کیښودلے شو. یو کال پس بیا د حج د ادا کولو په ورځو کښې یوه لویه قافله د مدینې منورې نه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه . په دغې قافله کښې اویا سړی او دو زنانه وے . حضور ﷺ ئې استقبال وکړۀ او په یوه غونډۍ باندې ئې د ملاقات وعده ورسره اوکړله . د وعدې مطابق ټول د نیمې شپې په هغه مخصوص ځائے باندې راجمع شو . د حضور ﷺ سره ذَرسول الله ﷺ ترۀ حضرت عباسؓ هم دغه موقع دغه ځائے ته تشریف یوسلو . دغه وخت حضرت عباسؓ اسلام نۀ وو قبول کړے . کوم وخت چې ټول راجمع شو. نو حضرت عباسؓ دغې ډلې ته مخاطب شو. ورته ئې اوفرمائیل

: (اے د مدینې خلقو!) دا زما ورارهٔ (محمد ﷺ) په خپله قبیله کښې همیشه په عزت او په امن سره پاتې شوې دے .تاسو دوی لره د ځان سره مدینې ته بوتلل غواړی .تا سو ښهٔ سوچ وکړی د دوی سره د دوی وعده به تاسو پوره کړے شے ؟ او د دښمنانو نه به ئې حفاظت وکړے شے ؟ کهٔ د دې دوو خبرو تاسو ذمه اخلې نو بیا خو ټهیك ده . خو کهٔ چرې تاسو د دې خبرو ذمه نهٔ شے اغستلے نو بیا ئې په خپل حال په خپله قبیله کښې پرېږدے . د مدینې منورې یو مشر چې په دغې ځائے کښې په دغې ټولګی کښې ناست وو هغهٔ ووئیل چې بیشکه د دې خبرو مونږه ذمه اخلو او زمونږه د ژوند مقصد هم دغه دے چې ستا سو سره شوې وعده پوره کړو. حضرت اسعد بن زرارهؓ چې یو پوهه او هوښیار سړے وو پاسیدلود مدینې منورې خلقو ! ته مخاطب ! شو ورته ئې اوفرمائیل : اے د مدینې وسیدنکو خلقو! لږ صبر وکړی او ښهٔ سوچ وکړئ . چې تاسو نه د کوم څیز په باره کښې بیعت اغستلے کیږی ؟ تاسو دا خبره یاده ساتې چې دا بیعت د ټول عرب اود عجم د مخالفت یو عهد دے ، کهٔ چرته تاسو دغه پوره کولے شے نو بیعت وکړئ او کهٔ تاسو ئې سرته نهٔ شے رسولے . نو بیا بیعت مهٔ کوی . ټولو په جمع ووئیل چې مونږه به په یو حالت کښې هم د دغې بیعت نه نه وروستو کیږو.بیا حاضرینو عرض وکړهٔ چې کهٔ چرته مونږه دغه عهد پوره کړلو نو مونږ ته به په دغې څهٔ اجر ملاویږی ؟ حضور ﷺ ورته اوفرمائیل د اللّٰه تعالیٰ رضا او جنت به ستاسو ځائے وی . د

حضورﷺ د بیان نه پس ټولو په یو اواز ووئیل چې مونږه راضي یو . تاسو لاس راوړندې کړئ مونږه بیعت کوو. حضورﷺ لاس مبارك وړاندې کړلو او ټولو حاضرینو بیعت وکړلو . دغه وخت د بیعت کونکو نارینو تعداد دري اویا او د زناناؤ تعداد دوه وو. دغې بیعت ته بیعتِ عقبه ثانیه وئیلے شي . بیا د بیعت نه پس د دغې ټولو مشری دولسو تنو ته حواله شوه .(90)

مدینې منورې ته د هجرت ابتدا

هرکله چې د دغې بیعت (دلاس نیوے) نه قریش خبر شو. نو هریو قریشی باندې د غصې اوربل شو . په مسلمانانو ئې د مخکښې نه زیات ظلمونه شورو کړه . دغه وخت رسول اللّٰهﷺ مسلمانانو (صحابهؓ) ته مدینې منورې طرف ته دَ هجرت کولو اجازت ورکړه . صحابهؓ پټ په پټه یو یو دوه دوه د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته روان شو. او په لږه موده کښې ډیرو مسلمانانو د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته هجرت وکړلو .څه لږ هغه کسان پاتې شو. چا چې دغریبې په وجه د هجرت کولو طاقت نۀ لرلو اویا هغه غلامان پاتې شو .چاته چې د هغه آقا مدینې منورې ته د تللو اجازت نۀ ورکولو . د دغې مسلمانانو نه علاوه د حضورﷺ سره حضرت ابوبکرصدیقؓ او حضرت علیؓ هم پاتې وو. او د هجرت کولو د پاره ئې د اللّٰه د حکم انتظار کولو . د هجرت په دغې ورځو شپو کښې د هجرت کونکو سره حضرت سیدنا ابوبکر صدیقؓ هم د هجرت نیت کړے وه . دوی خپله اراده حضور

ﷺ ته ښکاره کړه نو حضور ﷺ ورته اوفرمائيل . اے صديقه ! ترهغه وخته پورې ايسار شه ترڅو چې ماته اجازت نۀ وى ملاؤ شوے . حضرت سيدنا ابوبكر صديقؓ د حضور ﷺ سره د هجرت كولو د حكم په انتظار وو . د دغې سفر د پاره حضرت ابوبكر صديقؓ دوه اوښه تيارے ساتلے وے .

د كافرانو سازش او منصوبه

قريشو ته چې د دغې حالاتو او واقعاتو پته ولګيده . نو د حضور ﷺ خلاف د مشورې د پاره په دارالندوه كښې راغونډ شو . دارالندوه په مكه مكرمه كښې د كافرانو د مشورې يو ځائے وو په دغې ځائے كښې به د اسلام خلاف سازشونه كيدل . كله چې قريش دارالندوه ته راجمع شو . نو د حضور ﷺ خلاف قدم اوچتولو د پاره ئې غور فكر شورو كړه . د دغې سازش د پاره د مكې مكرمې غټ غټ كافران راجمع شوى وو . هر يو دا سوچ كولو چې په دې موقع د حضور ﷺ خلاف كوم قدم اوچت كړو. بعضې مشرانو په دغه موقع د حضور ﷺ د (معاذ الله) قتل مشوره وركړه . بعضې مشرانو رائے د قيد كولو وه . بعضې مشرانو غوښتله چې حضور ﷺ په خپل وطن پريښودو باندې مجبوره كړى . د هريو مشر په مشوره ښۀ غور اوفكر وكړے شو . تولو ووئيل چې د خپل وطن مكې مكرمې نه وويستل په دې وجه ښۀ نۀ دى . كۀ چرته حضور ﷺ بل ځائے ته لاړو نو د حضور ﷺ ملګرې به د حضور ﷺ د اخلاقو په وجه نور هم زيات شى . د غه شان د قيدى كولو مشوره په دې وجه ښۀ نۀ ده او غلطه ده كۀ چرته

حضور ﷺ مونږه قیدی جوړ کړه . نو د حضور ﷺ ملګری به ئي زمونږ نه په زور زبردستي سره آزاد کړی . د بدبخت ابوجهل مشوره د حضور ﷺ (معاذ الله) د قتل وه .د ټولو په دغه مشوره اتفاق راغــے . بیا په مشوره ئي د حضور ﷺ د قتل د پاره ئي د هرې یوې قبیلې نه یو یو تن مقرر کړه . دا د دې مقصد د پاره چې د حضور ﷺ په قتل کښې (معاذ الله) د هرې قبیلې برخه ووشی . بیا کۀ چرته بنی عبدمناف (د حضور ﷺ قبیله) بدله اغستل اوغواړی نو بدله اغستل ورته ګران وی . نو مجبوراً به بنی عبدمناف دیت اغستلو ته تیار شی او ټولو قبیلو لره په شریکه باندې دیت ادا کول به ګران کار نۀ وی . دوی ټولو یوه مقرر شوې کسان د دغې کار د پاره مقرر کړه . یو خوا کافرانو دا مشوره وکړه بل طرف ته الله تعالیٰ حضور ﷺ ته د وحی په ذریعه د دغې مشورې په باره کښې خبر ورکړۀ . او ورسره د مولیٰ کریم نه حضور ﷺ ته د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته د هجرت کولو حکم راغــے . کومه شپه چې د مکې کافرانو د حضور ﷺ د قتلولو د پاره مقرر کړے وه هم په هغه شپه حضور ﷺ د هجرت کولو اراده اوکړله . د حضور ﷺ په حکم باندې حضرت علیؓ د حضور ﷺ په بستره کښې سملاستلو . بیا حضور ﷺ مدینې منورې ته خپل سفر شورو کړه. کوم وخت چې حضور ﷺ د خپل کور نه بهر راوتلو دغه وخت حضور ﷺ د سورتِ یٰسین په تلاوت کښې مشغوله وو .بهر د قریشو یو لوئې جماعت ولاړ وو. په دې انتظار چې حضور ﷺ سحر د

مونږ د پاره بهر راووځي نو مونږ ټول به ئې شريکه (معاذ اللّٰه) قتل کړو. قريش دمکې مشرکان په خپل مقصد کښې ناکامه پـاتـې شـو . حـضـورﷺ د کـافـرانـو د مخې نـه راتيـر شو . دغـه وخـت حـضـورﷺ د قـرآن کـريـم ايت فاغشينٰهم فهم لا يبصرون ★ بار بار لوستلو . د کافرانو په سترګو پردې راغلـے . حضورﷺ ترينه صحيح سلامت د سيدنا صديق اکبرؓ کور ته تشـريف يوسلو . حضرت سيدنا صديق اکبرؓ د مخکښې نه د هجرت د سفر تيارے کړے وۀ . د حضورﷺ ئې په خوشحالي سـره استـقـبـال وکـړۀ او د حـضـورﷺسـره مدينې منورې تـه روان شولو .(91,92,93,94)

په غارثور کښې دمه

کـافـران د حـضـورﷺ د کـور نـه بهر د حضورﷺ د راوتلو پـه انـتـظـار ولاړ وو . بـل طرف تـه حـضـور د معجزې پـه ذريعـه د مشـرکـانـو د شـر نـه پـه ښۀ کامل حفاظت سره د سيدنا صديق اکبرؓ کور ته ورسيدلو او د هغه ځائے نه بيا مدينې منورې ته روان شـو . په لاره کښې د د مې او د مشرکانو د شرنه د حفاظت پـه غـرض يـو غـار تـه ورننـه شـو . دغـه غار ته غارِ ثور وائی . کـوم وخت چې حضورﷺ غارِ ثور ته ورداخل شو د اللّٰه تعالیٰ پـه امـر هـغـه وخت يو جولاګې د دې غار په خُله د خپل بدن نه تـارونـه راښـکل د کوم دپاره چې جولاګان مشهور دی . ورسره دغـه وخت د مولیٰ کريم په حکم د ځنګل نه يوه کمتره راغله او د غـار پـه خلۀ کښې ئې ځان له جاله جوړه کړه . بل طرف ته قـريشو ته چې پته ولګيده چې حضور د خپل کور نه تشريف

وړے دے. هغوی د حضور ﷺ په تلاش کښې خوارۀ شول .بعضې دهغوی نه د حضور ﷺ د قدمونه دا ثارو په ذریعه د غار خُلې ته راغلل . خو چې د جولاګۍ تارونه او د کمترې جاله ئې ولیده . نو د غارۀ خلۀ نه واپس شول . دغه وخت سیدنا ابوبکر صدیقؓ ته د حضور ﷺ د حفاظت فکر ولګیدلو. حضور ﷺ سیدنا ابوبکر صدیقؓ ته ووکتل نو د مخ د اثارو نه پرې پوهه شو نو ورته ئې اوفرمائیل : غم فکر مۀ کوه اللّٰه تعالیٰ زمونږ ملګرے دے . په دغه غار کښې حضور ﷺ د سیدنا صدیق اکبرؓ سره یو څائے درې شپې ورځے تیرے کړے . په دغې ورځو شپو کښې به حضرت عبداللّٰه د سیدنا ابوبکر صدیقؓ څوئے دغه غار ته د قریشو خبرونه راوړلو لره راتللو. حضرت اسماء بنت صدیق اکبرؓ ته د روټې انتظام ورپه غاړه شوې وو. دوی به حضور ﷺ لره او خپل والد محترم صدیق اکبرؓ لره روټې ووړله . په دغې ورځو شپو کښې حضرت عبداللّٰه بن صدیقؓ خپل غلام ته وئیلی وو چې هره ورځ د غارثور په لاره چیلۍ بوځه او راوله چې ورسره زمونږ د قدمونه نخې نخانې ختمیږی .(95)

د سلو اوښانو انعام

قریش چې د حضور ﷺ په نیولو پسې سترې شو. او یو طرف ته ئې هم حضور ﷺ اونۀ موندلو . نو د حضور ﷺ په په نیولو ئې د سلو اوښانو انعام وتړلو. د دغې انعام په لالچ ډیر کسان د حضور ﷺ د نیولو په تکل په مختلفو طرفونو خوارۀ شو . په دغه کسانو کښې یو نوم د سراقه بن مالك دے .

د سراقه بن مالك قصه

سراقه بن مالك هم د انعام په لالچ د حضور ﷺ د نیولو د پاره کرځیدلو . ناڅاهانه ئي حضور ﷺ ځان ته مخامخ په تللو ولیدلو . د سراقه دا خیال وو چي انعام خو ماوګټلو خو کوم وخت چي حضور ﷺ ته ورنزدے کیدلو نو آس په زوره یو تیندك وخوړلو او سراقه ترینه لاندي راګزار شو. هغه بیا په اس سور شولو او دوباره ئي د حضور ﷺ د نیولو اراده وکړه. بیا هم هغه شان اوشو سراقه چي حضور ﷺ ته ورنزدي شو نو د اس خپي ئي د پنډو پوري په زمکه کښي ښخے شوے . سراقه تري په زمکه راګزار شو . هغه پاسیدو چي د اس خپے په زمکه کښي ښخے شوي . سراقه کوشش اوکړۀ چي د اس خپے په څه چل د زمکي نه رابهر کړی . هغه ډیر کوشش وکړۀ خو په خپل کوشش کښي ناکامه شو. مجبوراً ئي د نبی کریم ﷺ نه مدد وغښتلو . د حضور په برکت سره د هغه اس خپي د زمکي نه رابهر شوے. سراقه دغه وخت په خپلو سترګو ولیده چي زمکي د کومي حصي نه د اس خپي راوتے وے د هغه ځائے نه لوګي خیژی . په دي لیدلو سره هغه نور هم ویریدلو او حضور ﷺ ته ئي خپل خوراك او دغه شان نور څیزونه وړاندي کړه . حضور ﷺ د هغه څیزونو د قبلیدو نه انکار وکړه او سراقه ته ئي اوفرمائیل چي ته اسلام نۀ قبلوے نو زۀ دغه څیزونه نۀ شم قبلولے . بس تۀ صرف دومره وکړه چي زمونږه په باره کښي ستانه څوك تپوس کوی . نو زمونږه خبر پټ اوساته .بیا د حضور ﷺ نه سراقه

رخصت واغستلو او مكي مكرمې ته روان شو . او حضور ﷺ د ابوبكرصديق ؓ سره مديني منورې ته سفر شورو كړه .(96)

د حضور ﷺ يوه معجزه

د حضور ﷺ دغه سفر جاري وۀ . په لاره كښې د يوې زنانه د كور خواته تيريدلو . هغې زنانه يوه چيلۍ ساتلے وه خو لا تراوسه ئې پې ورکول نۀ وو شورو كړې . حضور ﷺ په دغه چېلۍ خپل لاس مبارك راښكلو او چيلۍ پې وركول شورو كړل . حضور ﷺ ترينه پخپله هم پې اوڅكل او خپلو ملګرو ته ئې هم وړاندې كړل . بيا حضور ﷺ د دغې ځائے نه رخصت شو. د حضور ﷺ د رخصت كيدونه پس د هغه كور خاوند چې خپل كورته راغے او خپلې بي بي ورته تيره شوې ټوله واقعه بيان كړه . نو د كور مالك ووئيل معلوميږي داسې چې دا د مكې مكرمې هغه نيك انسان دے . او په يو بل روايت كښې داسې راغلي دي چې ددې واقعې نه پس دغې دواړو (ښځه ، خاوند) هجرت وكړلو او په مدينه منوره كښې ئې اسلام قبول كړه .(97)

په قبا كلي كښې ناسته او دمه

حضور ﷺ چې كله قبا ته ورسيدلو (قبا مديني ته نزدې يوه علاقه ده) په دغه مقام انصارو ښۀ په مينه محبت او ډير په ښۀ انداز د حضور ﷺ استقبال وكړۀ . رسول الله ﷺ د خپلو ملګرو سره څوارلس ورځے په قبا كښې مقيم وۀ .په دغې وخت كښې حضور ﷺ د يو جمات تيګه (بنياد) هم

ايخي وه . دغه جمات ته د اسلام اولني جمات وئيلے شي .

د حضرت عليؓ هجرت او د حضورﷺ سره ملاقات

هر کله چي حضرت عليؓ د خلقو ټول امانتونه خلقو ته واپس کړل . نو مديني منورې ته را روان شو . د قبا په مقام د حضورﷺ سره يو ځائے شولو . بيا د حضورﷺ سره يو ځائے مديني منورې ته روان شو .(98)

مديني ته داخله

د ربيع الاول مياشت وه او د جمعي مبارکه ورځ وه . حضورﷺ د قبا نه مديني منورې ته سفر شوروکړۀ . د مديني منورې انصار ترينه ګير چاپيره وو او د حضورﷺ د سورلۍ سره څوك په سورلو سوارۀ او څوك پياده روان وو . د مديني منورې د هريو کس دا تمنا وه . چي حضورﷺ د هغوی سره پاتي شي . د بني سالم بن عوف آبادۍ سره د جمعي دمونځ وخت شو . حضورﷺ د خپلې سورلۍ نه را کوز شولو او د صحابهؓ سره ئي هلته د جمعي مونځ ادا کړلو . بيا په سورلۍ سور شولو او مديني منورې ته روان شو . کوم وخت چي د حضورﷺ د مور له طرفه د خاندان کورونه راورسيدل د حضورﷺ اوښه هغه کورونو سره خواته کيناستله . حضورﷺ د خپلي سورلۍ نه راکوز شو . او د حضرت ابوايوب انصاریؓ په کور کښي ديره شو . يو څوورځي شپي حضورﷺ په دغه کور کښي ديره وو . (99,100)

د مسجد نبوی ﷺ تعمیر

په مدینه منوره کښې د جمات انتظام نۀ وو .بس کو م ځائے چې به د مونځ وخت شولو هلته به مونځ ادا کیدلو . حضور ﷺ هغه ځائے په کوم ځائے کښې چې د اوښې ناسته شوي وه . په پیسو واغستلو . هغه ځائے د دوؤیتیمانانو وو . هغوی د قیمت اغستلو نه انکار وکړۀ . خو حضور ﷺ ئې بیا هم قیمت ادا کړۀ . هغه ځائے کښې د مسجد نبوی ﷺ بنیاد کیښودلے شو . دا په مدینه منوره کښې اولنې جمات وه . دیوالونه ئې د کچه ښختو نه جوړ وو ، د کهجورو ونې پکښې د ستنو په ځائے لګیدلے وے .او چهت ئې د کهجورو د پاڼو نه جوړ کړے شوے وۀ. د جمات سره خواته دوه کورونه هم تیار کړے شول ، هغه کورونو کښې یو د حضرت عائشې بی بی ؓ د پاره وه . او بل کور د حضرت سودهٔ ؓ د پاره وۀ . د مسجد نبوی د جوړیدلو اود دغې کورونو د ودانیدلو نه وروستو حضور ﷺ د مکې مکرمې نه خپل ټبر(یعنی د کور خلق) راوُوغستل . بل طرف ته دَ خپل والد محترم په حکم حضرت عبد اللّٰه بن صدیق اکبرؓ دَ خپل کور خلق د ځان سره مدینې منورې ته راوستل . د دوی په هجرت سره په مکه کښې یو څو کسان چې ډیر زیات غریبانان وه او د هجرت کولو ئې طاقت نۀ لرو پاتی شو .(101)

د جهاد حکم او سریه حمزهٔ ؓ

هر کله چې په مسلمانانو باندې د مشرکانو له طرفه ظلمونه

زیات شو . نو د ربّ کريم له طرفه مسلمانانو ته د جهاد کولو اجازت ملاؤ شولو . په اسلام کښې اولنې جنګ په سريه حمزهؓ باندې ياديږي . چې د هجرت نه اووۀ مياشتې وروستو په مياشت د رمضان کښې شوې دے . حضور ﷺ د قريشو د يوې قافلې د مقابلې د پاره د حضرت حمزهؓ په مشرې کښې د مهاجرينو مسلمانانو يو لښکر وليږلو . د دغې لښکر مشر ته حضور ﷺ يوه سپينه جهنډا ورکړه هرکله چې دغه لښکر په لاره د سيند غاړې ته ورسيدلو . په دغه مقام دوی ته د قريشو ټولګې رامخامخ شو . مقابله شوروشوه . دغه وخت مجدی بن عمرو جهنی دغه جهګړه د صلح په ذريعه ختمه کړه .

په غزوات او سريو باندې سرسرې نظر

★د هجرت په اولنې کال د حضور ﷺ په امر دوه سريې رواني شوې وے.

★ سريه حمزهؓ ★ سريه عبيدهؓ

★د هجرت په دويم کال پينځۀ هغه جنګونه (غزوے) شوې وے چې په کومو جنګونو کښې حضور ﷺ پخپله شريك شوې وۀ . هغه نګ چې پکښې حضور ﷺ پخپله شرکت کړے وی هغې ته غزوه وئيلے شي .

★ غزوۀ ابوا ، دغه غزوه په غزوۀ ودان هم ياديږي

★غزوۀ بدر کبرئ ★ غزوۀ بواط ★ غزوۀ بنی قينقاع

★ غزوۀ سويق

او په دغې کال درې سريې رواني کړے شوے وے .

★ سريه عبداللّٰه بن جحش ، سريه عميرؓ ، سريه سالم

د هجرت په دريم كال دري غزوے (جنگونه) شوے وے .

★ غزوهٔ غطفان ★ غزوهٔ احد ★ غزوه حمراء الاسد

او په دغي كال دوهٔ سريے روانه كړے شوے وے .

★ سريه محمد بن مسلمؓ ★ سريه زيد بن حارثؓ

★ د هجرت په څلورم كال دوهٔ غزوے شوے وے.

★ غزوهٔ بني نضير ★ غزوهٔ بدر صغریٰ

او څلور سريے ليږلے شوے وے .

★سريه ابو سلمةؓ ★ سريه عبد اللّٰه بن انيس

★ سريه منذر ★ سريه مرثد

★د هجرت په پنځم كال څلور غزوے شوے وے.

★ غزوهٔ ذات الرقاع ★ غزوهٔ دومة الجندل

★ غزوهٔ مريسيع دغي غزوے ته غزوهٔ بني المصطلق

هم وئيلے شي. ★ غزوه خندق يا احزاب

★ د هجرت په شپږم كال دري غزوے شوے وے .

★ غزوهٔ بني لحيان ★ غزوهٔ غابه دغي غزوے ته ذي قرد

هم وئيلے شي .★ غزوه حديبيه

او په دغي كال يوولس سريے رواني كړے شوے وے .

★ سريه محمد بن مسلمه قرطا طرف ته ★ سريه عكاشه

★سريه محمد بن مسلمه ذى القصد طرف ته★سريه عليؓ

★ سريه زيد بن حارثةؓ بنو سليم طرف ته ★ سريه كرز بن جابر

★ سريه عبد اللّٰه بن عوف ★ سريه زيد بن حارثةؓ ام قرفه طرف

ته .★ سريه عبداللّٰه بن عتيك ★ سريه عبداللّٰه بن رواحةؓ

★ سريه عمر الضمرى

★ د هجرت په ووم (۷) کال یوه غزوهٔ شوے ده چې ورته غزوهٔ خیبر وئیلے شی . په دغې کال پینځهٔ سریے روانه کړے شوے وے .

★ سریه ابوبکر ؓ ★ سریه بشیر بن سعد ★ سریه غالب بن عبدالله ★ سریه بشیر ★ سریه اجزم

★د هجرت په اتهم کال څلور غزوے شوے وے .

★ غزوهٔ موته ★ فتح مکه ★ غزوهٔ حنین ★ غزوهٔ طائف او په دغې کال لس سریے روانه کړے شوی دی .

★سریه غالب بنو الملوح طرف ته ★سریه غالب فدك طرف ته ★ سریه شجاع ★ سریه کعب ★ سریه عمرو بن العاص ★ سریه ابوعبیده بن الجراح ؓ ★ سریه ابوقتاده ★ سریه قطبه ★ سریه خالد چې ورته سریه غمیصا هم وئیلے شی . ★ سریه طفیل

★ د هجرت په نهم کال یوه غزوهٔ چې ورته غزوهٔ تبوك وئیلے شی . واقع شوے ده .په دغې کال درے سریے روانه کړے شوے وے .

★ سریه علقمه ★ سریه علی ؓ ★ سریه عکاشه

★ د هجرت په لسم کال د غزوے نوبت نهٔ دے راغلے . په دغې کال دوهٔ سریے روانه کړے شوے وے .

★ سریه خالد بن ولیدؓ نجران طرف ته .

★ سریه علیؓ یمن طرف ته

سریه عبیده بن الحارث ؓ

بیا د دغې سریه حمزهؓ نه وروستو د شوال میاشت کښې

حضور ﷺ حضرت عبیده بن الحارث ؓ ته د شپیتو کسانو مشرې حواله کړه . او د ابوسفیان مقابلې دپاره ئي ولیږلو . په دغه سریه کښې سعد بن ابی وقاصؓ په کافرانو باندې د غشي ګزار کړے وۀ . دغه اولنې غشې وۀ چې د اسلام د ترقی د پاره کافرانو طرف ته ګزار شوې وۀ .(102)

د قبلې دبدلیدلو حکم

د هجرت په دویم کال د وحی په ذریعه حضور ﷺ ته حکم وشو چې خپل مخ د بیت المقدس نه بیت اللّٰه ته (کعبې) راواړه وۀ .دغه حکم سره په راروان وخت کښې د مسلمانانو قبله کعبه وګرځیده .له دې نه مخکښې په مدینه منوره کښې د مسلمانانو قبله بیت المقدس وه . هم هغه طرف ته به مسلمانانو مونځونه کول . په دې حکم سره مسلمانانو خپل مخونه کعبې طرف ته راواړول . او د حضور ﷺ د زړۀ یو خواهش چې د قبلې د بدلیدلو وو پوره شو .(103)

سریه عبداللّٰه بن جحشؓ

په دغه کال رسول اللّٰه ﷺ د دولسو مهاجرینو یوه ډله د حضرت عبداللّٰه بن جحشؓ په مشرې کښې د قریشو د یوې قافلې د مخ نیوی د پاره روانه کړه . میاشت د رجب المرجب وه. مسلمانان د قریشو قافلې ته د رجب په اولنې تاریخ باندې مخامخ شول . د غه وخت د مسلمانانو خیال دا وو چې ګنې د جمادی الثانیه دیرشم تاریخ دے ځکه چې د عرب په ګوټ ګوټ کښې په رجب المرجب کښې د عام قتل وقتال ممانعت

وو . (رجب المرجب په څلورو مياشتو کښې يوه مياشت ده چې په هغې کښې د عربو ټولو قبيلو د يوبل سره جنګ جهګړے نه کولے) د مشورې نه پس مسلمانانو د هغې قافلې سره مقابله وکړه . په هغه قافله کښې د قافلے مشر ژوبل شو او دوه کسان د هغه قافلې بندی جوړ شو . نورو ټولو تيخته وکړه . مسلمانانو مال غنيمت راجمع کړۀ او بيا وروستو هغه د شريعت موافق تقسيم شولو . دغه جنګ په رجب کښې شوے وو له دې وجې مشرکانو د عربو د حضور ﷺ متعلق دا خبره مشهوره کړه . چې حضورﷺ د حرمت په مياشت کښې هم قتل او قتال روا کړلو . . د قريشو د دغې اعتراض جواب د پاره مولىٰ کريم په قرآن کښې آيت ﴿ يسئلونك عن الشهر الحرام ﴾ نازل کړلو . په دغه آيت کريمه کښې د عربو د اعتراض پوره پوره جواب پروت وو .
(104 , 105 , 106)

غزوۀ بدر

بدر د يو کوهی نوم دے هم په دغه نوم ورسره خواته يو کلي آباد دے . دغه کلي او کوهی د مدينې منورې نه اتيا ميله لرے دے په دغه ځائے کښې د اسلام اولنې عظيم الشانه غزوه شوې ده . چې د تاريخ په صفحو کښې په غزوه بدر سره ياديږی . د يو خبر راوړونکی په ذريعه حضور ﷺ ته معلومه شوه چې د قريشو يوه لويه قافله سره د سامانه د شام له طرفه د مدينې په طرف راروانه ده . حضور ﷺ د رمضان په دولسم تاريخ په دويمې هجرې کښې د درې سوو او ديارلسو انصارو او

مهاجرینو سره روحا طرف ته روان شولو . (روحا د مدینې منورې نه څلویښت میله لرې د یو ځائے نوم دے) بل طرف ته د قریشو د قافلې مشر ته چې پته ولګیده . چې حضور ﷺ هغوی ته په لاره کښې په انتظار ولاړ دے . نو د قافلې مشر هغه لاره پریښوده او په بدله لاره ئې قافله روانه کړله او ورسره ئې د قافلې نه مخکښې په تیز رفتارۍ سره یو قاصد مکې مکرمې ته روان کړلو چې د مکې مکرمې قریش د دغې حالاتو باندې خبر کړي . قریشو ته د قاصد په ذریعه چې د دغې حالاتو پته ولګیدله . نو هغوی له نوره هم غصه ورغله او ډیر زیات فکر مند شو او په تادې سره ئې د مسلمانانو د مقابلې د پاره یو لوئے لښکر تیار کړلو . دا لښکر د نهه نیم سوو کسانو وو . بعضې خلقو دا تعداد زر لیکلې دے . په دغه لښکر کښې د قریشو سره سل اسونه او اووۀ سوه اوښان وو . بل طرف ته چې مسلمانانو ته پته ولګیده چې د کومې قافلې په تکل هغوی د مدینې منورې نه راوتي وو هغه قافله ترینه په یوه بله لاره تلے ده . او د دوی د مقابلې د پاره د مکې مکرمې نه د قریشو او د اهل مکه یو لوئې لښکر راروان دے . دغه وخت حضور ﷺ د صحابوؓ سره مشوره وکړه. هریو صحابيؓ خپل ځان د قربانۍ د پاره پیش کړۀ . د خزرج قبیلې مشر سعد بن عبادهؓ ووئیل کۀ چرته تاسو حکم وکړئ نو مونږ سیند ته ټوپ کیدو ته هم تیاریو. حضرت مقدادؓ ووئیل اے د الله پیغمبره ! ﷺ مونږ به ستانه مخکښې وروستو ښي او ګس طرف ته جنګیږو . د صحابهؓ دغې جذبې

سره حضور ﷺ ډیر خوشحاله شو . او د مقابلې د پاره ئې د مخکښې د تګ حکم جاري کړۀ . مسلمانان د هغې مقام ته روان شو او بدر ته ورسیدل . د بدر په میدان حضور ﷺ او مسلمانانو ته پته ولګیده. چې د دې میدان په بل طرف قریش د مخکښې نه دیره شوې دی . بل طرف ته هغه قافله چې د ابو سفیان په مشرې کښې د شام نه راروانه وه د مسلمانانو نه ډیره مخکښې تلے ده. اوس داوخت یو طرف ته د بدر په میدان کافران دیره وو بل طرف ته د مسلمانانو لښکر د جنګ د پاره تیار ولاړ وو. ابوجهل چې قریشو د لښکر ئې مشرې کوله .هغۀ خپلو مشرکانو ملګرو ته ووئیل چې نن به په هره طریقه چې وی د مسلمانانو سره به داسې جهګړه کوو چې د هغوی نو مې نخانې پاتې نشی .د بدر په میدان کښې دمسلمانانو لښکر په هغه ځائے ولاړ وۀ . کوم ځائے چې د اُوبو کمې وۀ . هرطرف ته شګې وے . قریش دغه وخت د جنګ د پاره په یوښۀ خاورینه زمکه دیره شوی وو. چې په هغې تلل هم آسان وو. او ورسره په دغه ځائے کښې اوبه هم وے . دغه وخت مولیٰ کریم د آسمانه باران وکړلو . چې دهغې په وجه هغه خاورینه زمکه ختهه شوله . او هغه شګلنه زمکه د ګرځیدو قابله شوه . دغې باران سره یو طرف ته مسلمانانو ته سهولت پیدا شو نو بل طرف ته دمکې قریش په تکلیف او مصیبت کښې ګرفتاره شو . د جنګ شورو کیدو کښې لږ وخت وو . حضور ﷺ په دغې موقع د مولیٰ کریم نه د مسلمانانو د کامیابۍ دپاره ډیرې دعاګانې وغښتلے . مولیٰ

کريم هغه تولي دعاګانې قبولې کړلے او حضورﷺ ته ئي دوحي په ذريعه د قريشو د ذليله کيدو زيرے ورکړه .
د جنګِ بدر په ميدان يو طرف ته حضورﷺ د مسلمانانو صفونه سمول ، بل طرف ته ابو جهل ملعون د غرور نه ډك د مشرکانو صفونوله ترتيب ورکوؤ . دا جنګ د يو ي وړې ډلي (چې تعداد ئي درې سوه او ديارلس وه) د يو لوئې جمات (چې په شمير سره زر ته وو) سره وه . د بدر ميدان وو . صفونه تيار شو .اول نه د يو يو مقابله شورو شوه . د قريشو د لښکر نه درې تنه (عتبه، شيبه، وليد) راووتل . د دوی مقابله حضرت عليؓ ، حضرت حمزهؓ او حضرت عبيده بن الحارثؓ وکړه .درې واړه مشرکان قتل شو . بيا يو عظيم الشان جنګ شورو شو . د جنګ په آخر کښې مشرکانو تيخته وکړه او مسلمانانو کاميابی اوموندله . د بدر په دغه جنګ کښې د مسلمانانو نه څوارلس تنه شهيدان شو او د کافرانو اويا تنه مردار شول . اويا تنه د مشرکانو نه بندی جوړ شو . او ډير زيات مال غنيمت مسلمانانو ته په لاس ورغے.کوم وخت چې د بدر د قيديانو سره د مسلمانانو قافله مدينې منورې ته ورسيده . حضورﷺ دبدر قيديان د نور مالِ غنيمت سره په مسلمانانو کښې تقسيم کړل .او تولو ته حضورﷺ دا امر وکړۀ . چې د بدر قيديانو سره ښۀ سلوك او رويه ووساتئ . د حضورﷺ د دغې فرمان په وجه صحابهؓ په خپله په کهجورو ګزاره کوله او د بدر قيديانو لره به ئي ښۀ روټی ورکوله . بيا د حضورﷺ په مشوره سره د بدر ټول قيديان د فديې په عوض پريښودلی

شو. په دغه قیدیانو کښې د حضور ﷺ تره حضرت عباسؓ او
د حضور ﷺ ځوم ابوالعاصؓ هم وو د حضرت ابوالعاصؓ په
نکاح کښې حضور ﷺ مشره لور حضرت زینبؓ وه . دوی (
حضرت عباسؓ او حضرت ابوالعاصؓ) هم د نورو قیدیانو په
شان د فدیې په بدله کښې پریښودلے شو . دا واقعه د
اسلامي مساوات یوه بهترینه نمونه وه . حضرت عباسؓ
مالداره وه . هغه نه د نورو مالدارو په شان زیاته فدیه
واغستلے شوه . او د ابوالعاصؓ د فدیې دپاره د مکې مکرمې
نه حضرت زینبؓ خپل امیل چې ورته خپلې مور د وادهٔ په
موقع ورکړے وهٔ . د حضور ﷺ لره راوولیږلو. حضور ﷺ ته
چې هغه امیل مخامخ شو نو بې اختیاره ئې دسترګو مبارکو
نه اوښکے روانے شولے او صحابهؓ ته ئې اوفرمائیل که چرته
تاسو ټول راضي ئې نو دا امیل به حضرت زینبؓ ته واپس
کړو. ځکه چې دا ورسره د خپلې مور یو نښه پاتې ده
.صحابوؓ په یو اواز اووئیل چې مونږ ټول راضي یو . بیا
حضرت زینبؓ ته هغه امیل واپس کړے شو. او د آزدئ د پاره
ئې ابوالعاصؓ نه لوظ واغستلو چې تهٔ به حضرت زینبؓ لره
مدینې منورې ته رالیږې . ابو العاصؓ ته چې کله ازادي
اومندله او مکې مکرمې ته راغے . نو د حضور ﷺ د لوظ
مطابق ئې حضرت زینبؓ مدینې منورې ته روانه کړه .
ابوالعاصؓ یو لوئې سوداګر وهٔ . په یوه بله موقع بیا دوی
مسلمانانو ته په لاس ورغلل . په دغه موقع چې کله راخلاص
شو او مکې مکرمې ته راغے. نو اول ئې د ټولو قریشو

امانتونه واپس کړل او بیا ئي د اسلام د قبلیدلو اعلان وکړلو.
د بدر بعضي قیدیان ډیر زیات غریبا نان وۀ . چې د فدیې ورکولو طاقت ئي نۀ لرلو . خو د لیکلو اولوستلو هنر ورسره وۀ . هغوي ته ووئیلی شو چې تاسولره دا فدیه ده چې تاسو د مسلمانانو لسو لسو تنو ته لیکل اولوستل وښائي . حضرت زید بن ثابتؓ په دغه موقع لیکل زده کړی وۀ .
(107, 108,109)

غزوۀ غطفان

د غزوۀ بدر نه وروستو دعشور د یو لښکر سره (چې څلورسوه تنه وو) په مدینې منورې باندې د حملې کولو اراده وکړه.هر کله چې حضور ﷺ ته نزدې شولو نو د لښکر ټول کسان ترینه وتختیدل . او غرونو کښې ئي پناه واغستله . حضور ﷺ چې میدان صفا ولیدلو نو واپسی ئي وکړله . دغه وخت مولیٰ کریم ﷺ د آسمانه باران راوورولو چې په هغې سره د حضور ﷺ کپړے لمدے شولے . رسول اللّٰه ﷺ خپلې کپړے د وچولو دپاره په یوه ونۀ کښې زوړندے کړلے او په خپله د هغه ونې په سیورې کښې د آرام کولو په نیت سملاستلو. بل طرف ته دعشور دا منظر دلرې نه لیدلو . هغۀ چې ولیدل چې حضور ﷺ د هغۀ نه ناخبره ملاست دے . هغه وخت په تیزې سره هغه د حضور ﷺ سر مبارك ته نزدې راغے توره ورسره په لاسو کښې وه . حضور ﷺ ته ئي ووئیل اوس به تاسو مانه څوك خلاصوی ؟ . حضور ﷺ ښۀ په اطمینان سره جواب ورکړه . زما اللّٰه به ماتانه خلاصوی . دعشور چې د

حضـور ﷺ د خلـۀ مبارك دغه كلمات واوريدل . نو ويره پري راغـلـه .توره ئي د لاس نه ګزار شوه . هغه توره چي د دعشور د لاسو نه پريوتے وه بنۀ په اطمينان سره حضور ﷺ راؤ چته كړه او د دعشـور نـۀ ئي تپوس وكړۀ اوس تۀ ا وواية چي تا به زما نه څوك خلاصوى ؟ . دعشـور پـه عـاجزي سـره ووئيل : زمـا خلاصـولو والا هيڅ څوك نشته . حضور ﷺ چي د دعشور عـاجزى او مـحتاجى وليده نو بي له انتقامه ئي معاف كړلو . دعشـور بـانـدي ددغـي واقـعـي دومـره ډيـر اثـر ووشو . چي وروستـو پـه خپـلـه هم مسـلـمان شولو او د خپل قوم د پاره يو لـوئـي مسـلـمـان مبلغ جوړ شولو . (110) دا د حـضور ﷺ د اخلاقو يوه نمونه وه . داسي واقـعـات د سيرت په نورو كتابونو كښي ډيرزيات ليكلي شوى دى .

د حضرت حفصة او زينب سره نكاح

د هـجـرت پـه دريـم كـال د شعبان په مياشت كښي حضرت حفـصـةؓ بـنـت عمرؓ د حضور ﷺ په نكاح كښي راغله او بيا د رمـضـان الـمبـارك پـه ميـاشـت كـښـي حـضـور ﷺ د حضرت زينب بنت خزيمةؓ سره نكاح وكړله .(111)

غزوۀ احد

دا هـل عـلـم په دي خبره اتفاق دے چي د احد جنګ (غزوه) د هـجـرت په دريم كال د شوال په مياشت كښي شوي دے . كوم وخـت چـي مشـركـان د بدر د شكـسـت خوړلو نه وروستو مكي مـكـرمـي تـه لاړل . نـو هـغـوى د بدر د انتقام اخستلو دپاره په

ډیرزیات اهتمام سره تیاری شورو کړۀ . هم په دغه نیت ئې یو لوئې لښکر تیار کړلو . په دغه لښکر کښې درې زره کسانو سره دوه سوه اسونه ، درې زره اوښان وو . او څلوار لس زنانه د دې مقصد دپاره وے چې کۀ چرته دوی تیخته کوی نو ورته به د بدر جنګ رایادوی او د جنګ نه په تیخته به ورته غیرت ورولی .حضرت عباسؓ چې په پټه ئې اسلام قبول کړے وو او لاتراوسه ئې هجرت نه وو کړے . هغوی حضور ﷺ ته د مکې مکرمې د مشرکانو حالات ولیکل او د یو تیز رفتار قاصد په ذریعه ئې دغه لیکل حضور ﷺ ته ولیږل. حضور ﷺ ته چې پته ولګیدله نو د پوره حقیقت معلومولو دپاره ئې دوه کسان د مدینې منورې نه مکې مکرمې ته روان کړل. چې د قریشو پوره پوره حالات حضور ﷺ له راوړی . هغې دوۀ تنو حضور ﷺ ته خبر ورکړۀ چې د قریشو لښکر دمکې مکرمې نه راروان شوې دے او مدینې منورې ته نزدې رارسیدلے دے . حضور ﷺ د دغه قاصدانو د خبر په رڼا کښې یوځو تنه څوکیداران د مدینې منورې نه ګیر چاپیره په اهمو ځایونو باندې مقرر کړل. بیا حضور ﷺ د صحابهؓ نه مشوره واغستله .د مشورې نه پس حضور ﷺ سحر وختې د زرو تنو سره د مدینې منورې نه بهر ووتلو .په دغه زرو تنو کښې د رئیس المنافقین عبد الله بن ابی منافق درې سوه ملګری هم وو. رئیس المنافقین عبدالله بن ابیٔ او د هغۀ ملګری د اسلامی لښکر نه په لاره کښې جدا شو. او دا بهانه ئې وکړه چې د هغوی مشوره نۀ ده منلے شوے . ځکه دوی

په جنګ کښې حصه نۀ اخلي . د منافقينو د اسلامی لښکر نه په جدا کېدو سره د اسلامی لښکر تعداد صرف اووۀ سوه پاتې شو. حضور ﷺ د مدينې منورې نه بهر تشريف يوړلو او د اسلامي لښکر ئې په خپله معائنه وکړه . د معاينې په وخت حضور ﷺ بعضې واړۀ واړۀ هلکان وليده چې د جهاد له شوقه په صفونو کښې ولاړ دی . حضور ﷺ هغه هلکان مدينې ته واپس وليږل . په دغې هلکانو کښې رافع بن خديجؓ هم وۀ . کوم وخت چې هغۀ ته ووئيلی شو. چې تۀ لا ماشوم ئې او دجهاد کولو طاقت نۀ لرے په دې وجه مدينې منوری ته واپس لاړ شه . هغه د پښو په ګوتو اودريدلو. حضور ﷺ چې د هغۀ هغه شوق اوجذبه وليدله نو ورله ئې په اسلامی لښکر کښې د شاملولو اجازت ورکړۀ . سمره بن جندبؓ چې وکتل . چې په وجود کمزورې رافعؓ ته په اسلامی لښکر کښې د شاملولو اجازت ملاؤ شو. نو هغۀ حضور ﷺ ته ووئيل چې زۀ د رافعؓ نه په وجود کښې تکړه يم . څنګه چې هغۀ ته اجازت ورکړے شوے دے دغه شان دے ماته هم په اسلامی لښکر کښې د شامليدلو اجازت راکړے شی . حضور ﷺ د امتحان په غرض دوی يو بل لره په پرځونو وروستل . سمرۀ په دغه موقع رافعؓ لره په زمکه ځملولو . حضور ﷺ وليدل چې سمرۀ د رافعؓ نه مضبوط او تکړه دے . نو د رافعؓ سره سره ئې سمرۀ ته هم په اسلامی لښکر کښې د شاملولو اجازت ورکړۀ . د مسلمانانو صفونه حضور ﷺ پخپله تيار کړل . حضور ﷺ د پنځوسو تنو يوه ډله د اُحد د غريه څوکه کينوله چې دښمن د

وروستو نه په مسلمانانو حمله ونکړي . ورسره ئې هغې جمات ته دا امر هم وکړه . چې تاسو به خپل ځايونه نۀ پريږدئ . مسلمانان کۀ برے مومې او کۀ ورته شکست رسي . بيا يو ډير لويې جنګ شوروشو . شورو شورو کښې د مسلمانانو تلۀ درنه وۀ . او مسلمانان په ګټه کښې روان وۀ . قريشو تيخته کول غنيمت ګڼل .مسلمانانو د قريشو نه پاتې مال غنيمت راټولول شوروکړل. هغه پنځوسو تنو (چې د مسلمانانو د څوکيدارۍ د پاره د احد د غر د پاسه حضور ﷺ کينولى وو) چې دغه منظر وليدۀ . نو هغوى خپل ځائے له دى وجې پريښودلو چې د حضور ﷺفرمان د دې وخته پورې وۀ . د هغوى مشر عبدالله بن جبيرؓ ورته ډير په تاکيد سره بار بار ووئيل چې د حضور ﷺفرمان دے چې دا ځائے به تاسو په هيڅ حالت کښې نۀ پريږدئ . هغوى ووئيل چې مسلمانانو ته فتح نصيب شوے ده اوس دلته د پاتے کيدلو څۀ ضرورت پاتے نۀ شو . د حضرت عبدالله بن جبيرؓ سره صرف يو څو تنه په دغه مقام باندې پاتے شو . خالد بن وليد (چې لا تراوسه ئې ايمان نۀ وو راوړے) چې دغه ځائے خالى وليدۀ نو د وروستو نه ئې په مسلمانانو حمله وکړۀ . عبدالله بن جبيرؓ او د هغۀ ملګرو ډير په ښۀ انداز سره د هغوى مقابله وکړه . ولې د تعداد د کم والى په وجه خالد بن وليد او د هغۀ لښکر ئې رامنع نۀ کړے شو او دوى ټول د خالد بن وليد او د هغۀ لښکر سره په مقابله کښې شهيدان شو . د حضرت عبدالله بن جبيرؓ او د هغۀ د ملګرو په شهادت سره خالد بن وليد ته لاره صفا شوه .

او په اسلامي لښکر ئي د وروستو نه يوه زورداره حمله وکړه .
بل طرف ته چي قريش په تيخته وو هغوی هم راوپس شو.
دغه وخت ټول مسلمانان د کافرانو د دوؤ ډلو په مينځ کښي
راګير شو. يو طرف ته د خالد بن وليد لښکر وۀ او بل طرف ته د
قريشو لښکر وۀ . مسلمانان دغه وخت يو عجيبه امتحان
کښي وو. مصعب بن عميرؓ چي د حضور ﷺ سره په صورت
مبارك کښي يو شان ښکاريدلو په دغه موقع شهيد شولو نو
دا خبره ګډه شوه چي حضور ﷺ شهيد شولو . د مسلمانانو
غوږونو ته چي کله دغه خبره وورسيدله . نو بي حوصلي
شو .او دا خيال کول ئي شورو کړۀ چي د حضور ﷺ نه بغير د
دنيا د ژوند به څۀ خوند کوی . دغه وخت دقريشو دلاسه ډير
مسلمانان شهيدان شو. ډيرصحابهؓ ژوبل شو . ناګهانه د
حضرت کعب بن مالكؓ نظر په حضور پريوتلو او د
خوشحالي نه ئي يوه چغه کړه . چي راشے مسلمانانو
حضور ﷺ صحيح سلامت دے . صحابوؓ چي د حضرت
کعب بن مالكؓ اواز واوريدلو نو ټول د حضور ﷺ طرف ته را
په منډه شول . دغه وخت مشرکانو ډير زور ولګولو چي
حضور ﷺ شهيد کړي او پرله پسي ئي په حضور ﷺ باندي
حملي وکړلے .صحابهؓ د حضور ﷺ مخي ته د يو ډهال پشان
ولاړ وو . او د کافرانو مشرکانو د هري حملي جواب به ئي په
ښۀ طريقه ورکولو. حضرت طلحهؓ دغه وخت د خپل وجود (
جسم) په ذريعه د مشرکانو ګزارونه منع کول، د جنګ نه
وروستو د هغوی په جسم اويا زخمونه جوړ شوی وو . دغه

موقع وه چي حضور ﷺ وفرمائیل څوك دی چي زما نه ځان قربان کړی ؟ حضرت زیادؓ سره د څلورو ملګرو حضور ﷺ لره نزدي راغـلـے او د کافرانو سره په مقابلي کښي شهیدان شول . په دغـه موقع د قریشو د یو تن عبدالله بن قمیه د لاسه د حضور ﷺ مخ مبارك زخمی شو . هغۀ په حضور ﷺ باندي د توري ګزار وکړلو چي د هغي په وجه د مخ د توپی نه دوه کړي د حضور ﷺ مخ مبارك ته وردننه شولے .په دغي ګزار سره د حضور ﷺ یو غاښ مبارك هم شهید شولو .حضرت سیدنا صدیق اکبرؓ اراده وکړه چي د حضور ﷺ د مخ د زخم نه دغه کړي لري کړی خو حضرت ابو عبیدهؓ ورته د دغي سعادت حاصلولو د پاره منت وکړلو . حضرت ابو عبیدهؓ چي د حضور ﷺ د مخ مبارك نه د خلي په ذریعه دغه کړي اوویستلے نو ورسره ئي خپل دوه غاښونه هم پریوتل . دغه غزوه کښي حضور ﷺ یوي کندي ته وغرځیدلو . هغه کنده مشرکانو د ایمان خاوندانو ته د نقصان رسولو د پاره جوړه کړي وه . په دغه غزوه کښي دوه ویشت ، یا دری ویشت تنه د کافرانو نه مردار شوی وو. او د مسلمانانو نه اویا تنه شهیدان شوی وو. په دغه شهیدانو کښي د حضور ﷺ ترۀ حضرت حمزهؓ هم وۀ . چي د هغوی په شهادت حضور ﷺ ته ډیر تکلیف رسیدلے وو. هنده چي لا تراوسه ئي ایمان نۀ وو قبول کړے او د ابو سفیان کور والا وه . هغي د حضور ﷺ د ترۀ حضرت حمزهؓ سره د هغه د شهادت نه پس ډیر بد سلوك کړے وه . د دغي جنګ په موقع مسلمانانو خپل بچي او

زنانه په مختلفو قلعو کښې د يهوديانو نه د حفاظت دپاره بندے کړے وے . صرف هغه زنانه په ميدان کښې موجود وے چاچې د مسلمانانو مرسته او علاج کولے شو .حضرت فاطمې په دغې موقع د خپل والد محترم د زخمونو علاج ته تياره ولاړه وه . حضرت عائشهؓ ، حضرت ام سليمؓ او حضرت اُمِ سليطؓ زخميانو لره په مشکونو کښې اوبه راچلولے . حضرت صفيهؓ چې د حضرت حمزهؓ خور او د حضورﷺ ترور ده . هغې ته چې پته ولګيده چې مسلمانانو ته په جنګ کښې ډير زيات نقصان رسيدلے دے نو د مدينې منورې نه په تيزۍ سره راروانه شوه .او د احد ميدان ته راغله . حضورﷺ ته چې د ترور د راتګ پته ولګيدۀ نو حضرت زبيرؓ ته ئې وفرمائيل د حضرت حمزهؓ د وجود ټکړې راغوندې کړه خور ته ئې پته اونۀ لګى . د دغې خبرې خبر چې حضرت صفيهؓ ته اوشو نو هغې اوفرمائيل .زۀ د خپل د ورور نه خبر شوې يم د اللّٰه په لاره کښې دغه قربانى څۀ لويه قربانى نۀ ده . د دغې وينا نه پس حضورﷺ خپلې ترور له د حضرت حمزهؓ د ليدلو اجازت ورکړۀ .هغې چې خپل ورور وليدۀ نو انا للّٰه وانا اليه راجعون ئې ووئيل او دې امت ته ئې د صبر کولو يوه بهترينه نـــــمــــــونـــــــــه پـــــــــريښــــــوده .

دغه جنګ کښې د يو انصارى زنانه پلار ، ورور او خاوند شهيدان شوى وو . پرله پسې د يو يو د شهادت خبر چې دغې زنانه ته راغے نو هغې زنانه به د هر خبر راؤړونکى نه دا تپوس کولو چې حضورﷺ څنګه دے؟ حضورﷺ خو روږغ

دے کنــه ؟ ورتــه بــه ووئيـلــى شــو چــي حضور ﷺ صحيح سـلامـت دے . نـود ربّ شـكـريـه ئـي اوياسلو.بيا هم د ځان د تسـلـى د پاره د حـضـور ﷺ پـه ديدن پسي ګرځيدله . هر كله چي ئي پـه حضور ﷺ باندي نظر پريوتلو نو د ربّ شكر ئي ادا كـړۀ او چـغـه ئـي كـړه چـي تـاسـو سلامت ئي نو نور مـصـيبتـونـه مـصـيبتـونـه نـۀ دي . د دغي واقعي نـه پـس د مـسـلـمـانـانـو زمـكـي تـه د سپـارلـو(تدفين) وخت راغـے نو مسـلـمانانو سره د غريبي په وجه دومره كپړه نۀ وه چي د دغي شهيـدانـو تـريـنـه كفن جوړ شى . د حضرت مصعب بن عمير جـنـازه تيـاره وه . خو د كفن د پاره ئي كپړه نه وه .په كپړي سره سـر بـه ئي ورلـه پټـولـو نـو خـپـے بـه ئي ښكاره كيدے او كۀ خپـے بـه ئي ورلـه پټـولـے نـو سـر بـه ئي ښكاره كيدلو . بيا د حـضـور ﷺ پـه امر سره سر مبارك ئي پټ كړے شو او په خپو ئي ورلـه واښـۀ واچـول. دا هـغـه مـنـظر او هغه وخت وو چي مسـلـمـانـانو ته به كله هم وريه ياد شو نو ژړا به ورتله .د جنګ احد شهيدان بغير له غسله (لامبولو) په هغه وينو كښي لت پت د جنازو نه پس خپلو خپلو قبرونو ته اوسپارلے شو . په دي جـنـګ كښي مسـلـمـانـانـو تـه ډير زيات نقصان رسيدلے وو. قـريـش مكي مكرمي ته روان شوی وو . خو د دي خبري يره وه چي كيـدے شي قـريـش پـه مسـلـمـانانو دوباره حمله وكړي . ځـكـه رسـول الـلّٰه ﷺ د اوياتنو يوه ډله چي پكښي حضرت ابـوبـكـرؓ او حـضـرت زبيـرؓ هم وو . د ابو سفيانؓ او د هغه لښكر پسـي وروسـتـو روانـه كـړے وه . ابو سفيانؓ په لاره كښي بيا په

مسلمانانو باندي د حملي کولو اراده لرله خو د خزاعه قبیلي مشر معبد چي پټ پټه د مسلمانانو سره ملګري وو . هغه ابوسفیان ته ووئیل تۀ د مسلمانانو سره د مقابلي کولو طاقت نۀ لرے . زۀ دیو خبر راوړونکی په ذریعه خبر شوے یم چي محمد ﷺ تاسره دوباره مقابله کول غواړي او یو لښکر ئي ستا د مقابلي د پاره تاپسي ورستو راروان کړے دے . ښۀ خو دا ده چي صحیح او روغ ځان مکي مکرمي ته وورسے . ابوسفیان چي د معبد خبره واوریدله نو خپله اراده ترینه هیره شوه او مکي مکرمي ته روان شو. حضور ﷺ ته چي د ابوسفیان او دقریشو دلښکر پته ولګیده چي مکي مکرمي ته ورسیدل نو مسلمانانو ښۀ په اطمینان سره د حمراء نومي علاقي نه مدیني منوري ته واپسی وکړه.

(112 , 113)

د یهودیانو مخالفت

د مدیني منوري فضا د مسلمانانو د پاره ښه وه . خو دلته هم د اسلام دښمنان وو . چي د تاریخ په کتابونو کښي په یهود سره یادیږی د یهودیانو دري قبیلي وے . بنو نضیر ، بنو قینقاع ، بنو قریظه . په شورو کښي د دوی سره حضور ﷺ یوه د امن معاهده کړے وه چي ورته میثاقِ مدینه وائی . د دي معاهدي مقصد دا وو چي د مدیني خلق د با هر دښمن سره په شریکه مقابله وکړی . دغه یهودیان په شورو شورو کښي د مسلمانانو ملګری وو او دوی به دمسلمانانو سره په شورو شورو کښي ملګرتیا کوله ځکه چي کومه خبره به مسلمانانو کوله . نو د

هغـي خبرے په ذريعه به دوی د خپلے خبرې (چې د آسمانی کتاب سره به ئې تعلق وه) تائيد حاصلولو. ديهوديانو دا خيال وه چې د مسـلمانانو پـه ذريعـه بـه د دوی په سلطنت کښې وسـعت او زيـات والـے راشـي .خـو يهوديان په دغې مقصد او اراده کښې کـاميابـه نـۀ شـو. پـه رو رو د وخت تيريدو سره يهـوديـانو تـه پتـه ولـګيـده چې د کوم مقصد د پاره دوی د مسـلمانانو سره مرسته او ملګرتيا کووی. هغه مقصد دوی ته نـۀ حاصليږی د هغې مقصد نه دوی لرې روان دی . په مزه مزه يهوديان په دې هم پوهه شو. چې د مسلمانانو عقيده زمونږ د عـقيدې نـه ډيـره زيـاتـه بـدلـه ده . پـه دې وجه ئې پټ په پټه د مسـلمـانـانـو مخالفت شورو کړه . د دغې ځائے نه يهوديانو د مسـلمانانو سره دښمنی شورو کړه . د يهوديانو په زړونو کښې د مسـلمانانو د پاره د محبت په ځائے کينه بغض حسد راپيدا شـو. يهـوديـانو د مسـلمانانو د وړې د لاسه ئې دغه دښمنی نه ښـکـاره کـولـه. بيـا هـم هـغـه کـارونـه بـه ئې کول چې پـه کـومـو کـارونـو اسـلام او مسـلـمـان بـدنام شي او په څۀ طريقه اسـلام او مسـلـمـان تـه نـقـصـان اورسی . اوس اوخزرج چې د اسـلام پـه نور راجمع شوی وو او د يوبل سره ئې دښمنی ختمه شوے وه . د يهوديانو دا کوشش وو چې دغه دښمنې بيا راتازه کړی . په دوی کښې بيا شرفساد ښور کړی . خود اسلام په وجه دوی تـه خپـل مـقـصـد حـاصـلول ډير ګران وو . لـه دې وجې لـه پټـې نـه ښـکـاره مـخالفت ته راغلل . او هغه معاهده ئې ماته کـړه کـومـه چـې د مسـلـمـانـانـو او د يهـوديـانو تـرمينځـه

شـوے وہ . د دغـي شـر ابتـدا د بـنـوقـيـنـقـاع نـه اوشـوه .

بنو قینقاع سره جنګ

پـه اسلامي مياشتو کښي د شوال مياشت وه او د هجرت دويم کـال وه . يـوه مسلمانه زنانه د څۀ کار د پاره د بنوقينقاع محلې تـه لاړه . هـلـتـه ئې د يو دکان نۀ څه اغستـل . د هغه دکان مالك دغـي مسـلـمـانـي زنـانـه تـه پـه غلط نيت لاس واچولو . دغه ځـائـے يـو بـل مسـلـمـان ولاړ وو هـغـي چي وليدل چې د يو مسـلـمـانـي زنانه عزت پاتي نۀ شولو نو کوم يهودی چي دغه حـرکـت کـړے وو . هغـه ئې مردار کړه . بيا يهوديانو د يهود په بـدلـه کـښـي مسـلـمـان شهيـد کـړه . حضور ﷺ ته چې د دغي واقـعـي پتـه ولـګـيـدلـه نـو رسول اللّٰه ﷺ د دوی سره د مقابله کـولـو مسـلـمـانـانو ته د تياري کولو حکم وکړۀ . بنوقينقاع ته چې مـعـلـومـه شوه چې رسول اللّٰه ﷺ د مسلمانانو سره دوی طـرف تـه راروان دے او پـه دوی حمله کوونکے دے . نو دوی ځان په يوه قلعه کښي بند کړۀ . حضور ﷺ ترينه ګيره تاؤ کړه او پـنـځـلـس ورځـے ئې د دوی پـه انتـظـار د دغي قلعي نه بهر تيـرے کـړے . بنوقينقاع ته پته ولګيده چې مسلمانان خو د دې ځـائـے نـه د تـلـو نـوم نـۀ اخلي. نو د قلعي نه بهر راوتو ته مـجـبـوره شـو . او تـولـو ووئيـل چې حضور ﷺ د دوی پـه حق کـښـي څـۀ فيصله وکړه . نو هغوی ته به منظوره وی . حضور ﷺ د عبداللّٰه بن ابی په سفارش (چې د مسلمانانو حليف وۀ) دوی تــه د خپـل وطـن نـه د وتـلـو اجازت ورکړۀ . دوی خپلې زمـکـې او کـورونـه پـريښـودل او شـام طـرف تـه لاړل .

(114,115,116)

د اویا (۷۰) قاریانو واقعه

د اسلام نور رو رو ښوریدلو . په دغه زمانه کښې د کلاب قبیلې مشر د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو .او حضور ﷺ ته ئې درخواست وکړلو چې تاسو ماسره څۀ مسلمانان ملګری کړی چې زما قوم قبیله اسلام ته راوبلی . او د اسلام رڼا سره د هغوی زړونه منوره شی . حضور ﷺ ورته ووئیل د نجد خلق د بهروسې خلق نۀ دی . هغۀ ووئیل چې د دغې خبرې زۀ ضامن جوړیږم . حضور ﷺ د هغۀ سره اویا تنه ملګری کړل چې د قرآن کریم بهترین لوستونکی وو. دوی چې کله د بنوسلیم علاقې معونه ته ورسیدل .او هلته ئې دمه کوله . دغه وخت د دغې علاقې مشر عامر بن طفیل د دوی نه ګهیر چاپیره څۀ کسانو ګهیره واچوله .او دوی ئې ټول قتل کړل .صرف یو صحابی عمرو بن امیهؓ ئې پریښودلو .چې د چا په ذریعه د مدینې منورې خلقو د دغې مظلومو قاریانو واقعه واؤروله .(117)

د رجیع مقام شهیدان

په دغه ورځو کښې د عضل او د قاره قبیلې څۀ تنه حضور ﷺ لره راغلل او درخواست ئې وکړۀ چې زمونږه قبیله د اسلام په نور سره منوره شوې ده . تاسو مونږلره هغوی ته د اسلام سبق ښودلو دپاره یو څوکسان راکړئ . حضور ﷺ دوی سره لس تنه ملګری کړل . دوی چې کله رجیع ځائے ته

ورسیدل نو دغې ظالمانو خپله وعده هيره كړه . د بنې لحيان دوه سوه كسان غشي ويشتونكي د دوی نه گهير چاپيره شو. دغه لس تنه مسلمانان د حفاظت دپاره يو غر ته وختل . او د دوو تنو نه علاوه ټول شهيدان شو . هغهٔ دوؤ كسانو كښې د يو نوم حبيبؓ او د بل نوم زيدؓ وه. دغه مشركانو حضرت زيدؓ او حضرت حبيبؓ مكې مكرمې ته راوستلو .حضرت زيدؓ ئې په يو قريشي مشرك باندې خرڅ كړه . هغه حضرت زيدؓ په دې نيت واغستلو چې د مكې مكرمې خلق ددهٔ د قتل تماشا ووينې .هركله چې قاتل د توري سره حضرت زيدؓ ته مخامخ راغلے نو دغه وخت ابو سفيان (چې لا ايمان ئې نهٔ وو راوړے) حضرت زيدؓ ته ووئيل . اے زيدهٔ ! رښتيا ووايا كه چرته نن ستا په بدله كښې محمد ﷺ (معاذ الله) قتل شوے وے نو تهٔ به خوشحاله شوے وے ؟ حضرت زيدؓ ووئيل . زما دے په رب باندې قسم وی چې د رسول الله د خپو تلی د غنو نه د بچ كولو دپاره كهٔ چرته زما دا وجود قربان شوے وے نو دا به زما نيك بختی وے. د دغې فقرې وئيل وو چې قاتل د حضرت زيدؓ سر مبارك د تن نه جدا كړلو او حضرت زيدؓ ته د شهادت لويه مرتبه ملاؤ شوه . بل طرف ته حضرت حبيبؓ د حارث بن عامر ځامنو واغستلو . دا هغه حارث دے چې د اُحد په كښې جنگ كښې د حضرت حبيبؓ د توري د لاندې راغلے وه او مردار شوې وه . هر كله چې حضرت حبيبؓ لره د پهانسې ځائے ته بوتللے شو . نو دغه وخت حضرت حبيبؓ د دوه ركعته نفل ادا كولو اجازت اوغښتلو . مشركانو ورته د

نوافلو ادا کولو اجازت ورکړه . د هغې نه وروستو حضرت حبیبؓ ته پهانسی ورکړے شوه. (119 , 118)

د بنو نضير قبيلې سازش

بنو نضير د مديني منوري ديهوديانو دويمه غټه قبيله وه . د دوی دمسلمانانو سره يوه معاهده شوې وه . چې کۀ د دغې قبيلې (بنی نضير) نه يو کس په غلطۍ سره مړې وکړئ . نو د هغه مړ کس ديت به مسلمانان او يهوديان دواړه فريقه په شريکه ادا کوی . هم دغه شان کۀ چرته د يو مسلمان نه په غلطۍ سره مړې وشی . نو د هغې مړی ديت به هم په شريکه مسلمانان او يهوديان ادا کوی . په دغه زمانه کښې د بنی عامر دوه کسان د يو مسلمان د لاسه په غلطۍ سره قتل شو. د مقتولينو سره د حضور ﷺ له طرفه د امن ملاويدلو يوه چهيتهی پرته وه . د دغه معاهدې مطابق د دغې دووتنو (مقتولينو) ديت په مسلمانانو او په يهوديانو (بنو نضير) دواړو راتللو . مسلمانانو د بنی نضير نه په دغه ديت کښې د هغې حصې مطالبه وکړۀ . او د دغې مقصد د پاره حضور ﷺ د بنو نضير محلې ته هم لاړلو . په ظاهره خو دوی د حضور ﷺ خبره اومنله ، خو د دننه نه دوی ديت ورکولو ته تيار نۀ وو . حضور ﷺ ئې په دغه سلسله کښې د يو ديوال سره خواته کينولو . ورسره ئې دغه منصوبه هم جوړه کړه چې دغه ديوال سره د بره نه به يو لوئې کاڼې په حضور ﷺ راګزار کړو. (د هغې د لاسه به حضور ﷺ شهيد شی نو نۀ به حضور ﷺ پاتې شی او نه به ديت مطالبه وی) .حضور ﷺ ته د وحی په

ذريعه د دغي سازش پته ولګیده . سمدست د هغهٔ ځائے نه پاسیدلو او مدیني منوري ته روان شو. بنو نضیرته چي د حضور ﷺ د تللو خبروشو د هغوی یو تن د حضور ﷺ خوا لره مدیني منوري ته ولیږلو . او ورته ئي دا پیغام ورکړهٔ . چي حضور ﷺ ته ووایه . چي تاسو هم دیرش تنه راولی او مونږ به هم د خپل پوهه دیرش کسان راجمع کړو بیا کهٔ چرته زمونږ د دین پوهه خلقو ستاسو خبره وومنله نومونږ به ترینه هم انکار ونکړو. د هغوی په منلو سره به بیا مونږ ته څهٔ اعتراض نهٔ وی . حضور ﷺ ورته خبر واستولو چي ترڅو تاسو یو ګلك عهد نهٔ وی لیکلے .زه په تاسو بهروسه نهٔ شم کولے . د عهد راتازه کولو د پاره حضور ﷺ د بنوقریظه ته هم یو قاصد ولیږلو هغوی په خوشحالۍ سره خپل هغه زوړ عهد راتازه کړلو . بنو نضیر اول انکار وکړهٔ بیا ئي عهد تازه کولو ته سر کیښودلو . او حضور ﷺ ته ئي خبر ورکړهٔ چي تاسو د دري تنو سره راشے چي دغه عهد تازه کړو . حضور ﷺ چي کله هغوی طرف ته روان شولو . نو په لاره کښي ورته معلومه شوه چي بنونضیر د تورو سره (د جګړے په نیت) په لاره کښي د حضور ﷺ او د مسلمانانو انتظار کوی . د هغوی منصوبه دا وه . چي دغه ځائے ته د راتلو سره په حضور ﷺ باندي حمله وکړي او (معاذ اللّٰه) حضور ﷺ شهید کړي . حضور ﷺ دوباره د لاري نه راواپس شولو . او د مسلمانانو د یو لښکر سره ئي د نبو نضیر د علاقي نه ګیره تاؤ کړه. بنونضیر په ځان پسي د قلعو دروازے بندي کړے . بنو نضیر

پنځلس ورځې د مسلمانانو په کېره کښې وو. آخر په دې شرط د خپلو قلعو نه راوتلو ته تيار شو. چې څومره سامان مونږ د ځان سره په اوښانو وړے شو هغه به د ځان سره واخلو او دا ځائے به مسلمانانو ته پرېږدو. حضور ﷺ د هغوی خبره وومنله او هغوی چې د ځان سره څومره مال په سورلو وړلے شو د ځان سره اوچت کړه او خيبر ته نورو يهوديانو لره لاړل بيا هم هلته ديره شو. دغه وخت د بنو نضير په دغه مشرانو کښې غټ غټ يهوديان لکه ابو رافع سلام بن ابی الحقيق، کنانه بن الربيع او حُيَی بن اخطب هم وو. په دې طريقه د مسلمانانو قوت او طاقت نور هم زيات شو. (120)

د خندق يا د احزاب جهګړه

کوم وخت چې بنو نضير د مدينې منورې نه بهر ووتل او په خيبر کښې ديره شو. د هلته نه هغوی په جمع د مسلمانانو د ختمولو سازشونه شورو کړل. او په دغه مقصد کښې ئې د ځان سره د عربو نورې قبيلې هم شاملې کړے. له دې دجې دغې جهګړے ته د احزاب (د ډيرو ډلو) جهګړه وئيلے شي. احزاب په عربی ژبه کښې ډيرو ډلو ته وائی. چونکه په دې جهګړه کښې د عربو ډير قبائل د مسلمانانو خلاف رايو ځائے شوی وو. ځکه دې جنګ ته د احزاب جنګ وئيلے شي. د مسلمانانو په دغې مخالفينو کښې د بنو نضير سره ملګرو کښې په خصوصی توګه د قبيله بنی غطفان، قبيله بنو اسد، او د قريشو نوم اغستلے شي. دوی ټولو د لس زرو لښکر تيار کړلو او مدينه ته راروان شو. حضور ﷺ ته چې کله د دغې

حالاتو پته ولګیدله نو مسلمانان ئې را جمع کړل او د هغوی نه ئې د دغې لښکر (مشترکه دښمن) په باره کښې مشوره واغستله . هریو صحابیؓ خپله رائې وړاندې کړه . حضرت سلمانؓ چې د فارس(موجوده ایران) سره ئې تعلق لرلو هغه ووئیل چې د مدینې منورې درې طرفونه په کورونو او د کهجورو په باغونو سره محفوظ دی . صرف یو طرف داسې دے چې نهٔ پکښې کورونه شته او نهٔ دغه ځائے څه نور د حفاظت سامان شته .دا وخت پکار دا دی چې په دغه مقام باندې یو خندق (کنده) وکنستلے شی . چې د کافرانو مدینه ته د راتګ لاره بنده شی . حضور ﷺ د حضرت سلمانؓ رأئے خوښه کړله او په هغې باندې ئې د عمل کولو حکم ورکړلو . حضور ﷺ د درې زرو صحابوؓ سره دغه خندق کسنتلو . هریو صحابیؓ ډیر په اخلاص سره په دغه خندق کښې کار کولو . دا ګران کار په ډیر محنت سره شلو ورځو کښې سر ته ورسیدلو . په دغه موقع یو خبر راوړونکې دا خبر راوړلو چې د کافرانو لښکر مدینې منورې ته رانزدې شوې دے . منافقینو ته چې پته ولګیدله نو په مختلفو حیلو او بهانو ئې ځان د مسلمانانو د لښکر نه جدا کړلو او خپلو کورونو ته لاړل . د مسلمانانو سره په مدینه کښې د یهودیانو یوه قبیله پاتے کیدله .مسلمانانو ته د دغې قبیلې نه هم خطره وه . په دغې وجه د دغې قبیلې دپاره دوه سوه تنه جدا کړے شوی وو چې په دوی باندې نظر ساتی . بنوقریظه قبیلې لاتراوسه پورې د مسلمانانو مخالفت نهٔ کولو په ظاهره ئې د کافرانو ، مشرکانو

ملگرتیانهٔ کوله . په پټه پټه دوی هم د کافرانو ملګري وه خو د
دې خبرې نه ويريدل چې کۀ چرته مونږ د دغه کافرانو او
قريشو ملګرى شو . صبا خو به دوى لاړ شي او مونږ ته به
مدينه کښې پاتې کيدل ګران شي . بنوقريظه ته حيى بن
اخطب د بنو نضير مشرپيغام وليږلو کۀ چرته تاسو نن د
مسلمانانو خلاف زمونږمرستهٔ او ملګرتيا وکړۀ . نو زمونږه د
مسلمانانو خلاف دغه جنګ ګټل به يقيني شي ځکه چې
نن د عرب ټولې قبيلې د مسلمانانو د ختمولو د پاره د مدينې
نه بهر را جمع شوى دى .د حيى بن اخطب په سازش سره
بنوقريظه قبيلې خپل عهد چې د نبى کريم ﷺ او د
مسلمانانو سره ئې کړے وو هير کړلو او د مسلمانانو خلاف
په دغه جنګ کښې د قريشو د او د نورو کافرانو ملګرى شو .
قريش او دغه رنګ نور کافران د مدينې منورې نه بهر
ديرشوى وو . او ديو داسې ځائے په تالاش کښې وو چې د
هغې په ذريعه مدينې منورې ته دننه شي . او د مسلمانانو
سره مقابله وکړئ .. خو داسې يو ځائے ئې هم اونۀ موندلو
چې د هغې په ذريعه د کافرانو دغه لښکر په مسلمانانو حمله
وکړئ . په دغه حالت او کيفيت کښې قريشو او نورکافرانو د
مدينې منورې نه بهر شل ورځے تيرې کړے . د مدينې
منورې د مسلمانانو او په د مکې مکرمې د کافرانو په مينځ
کښې بس د يو خندق فاصله وه . دغې خندق سره کافرانو د
مسلمانانو خوا له نزدې نشو تللے .مسلمانانو د کافرانو د شر
او حملې نه په دغې خند ق سره بچ وو. عمرو بن ودّ چې

دقریشو یو ډیر زیات بهادر سړے یادیدیو هغه د خندق (کنده) نه بل طرف ته د پوري وتلو کوشش وکړۀ . خو د مسلمانانو له طرفه حضرت علیؓ د هغه کوشش ناکامه کړه . کافرانو به هره ورځ په مسلمانانو باندې د کاڼرو او غشو یو باران جوړوو. مسلمانان دلته په دغه تکلیف او مصیبت کښې وو . ورسره بل طرف ته د مسلمانانو زنانه چې په کومه قلعه کښې پاتې کیدلے هغه قلعه د بنوقریظه د آبادۍ سره خواته وه . یو یهودی د دغې قبیلې نه دغه قلعه ته نزدې شو او قلعې ته د ورننوتلو په کوشش وو دغه وخت حضرت صفیهؓ چې دنورو زنانو سره په دغې قلعه کښې وه .د مسلمانانو زنانو د حفاظت د پاره توره په لاس تیاره ولاړه وه . هغې د هغه یهودی سر د تن نه په تورې سره جدا کړلو . اونورو یهودیانو ته ئې د عبرت اخستلو د پاره په یو میدان کښې وروغرځولو . بنوقریظې قبیلې چې دغه حالت او کیفیت ولیده . نو ویریدله او دا خیال او ګمان ئې وکړه چې ګنې په قلعه کښې د مسلمانانو د لښکر یوه حصه د قلعې د حفاظت د پاره موجوده ده . مسلمانان په دغه آزمائش او امتحان کښې وو . یو طرف ته د مدینې منورې یهودیان وو چې د مسلمانانو پټ په پټه ډیر زیات مخالف وو . بل طرف ته د قریشو اود نورو ډیرو قبیلو هغه لوئې لښکر وو . د دغې حالت او کیفیت په وجه د مسلمانانو تکلیفونه ورځ تر ورځه زیاتیدل . بل طرف ته کافران او د مکې مکرمې قریش په خیمو کښې په زیات دیره کیدلو سره تنګ شوی وو . دغه وخت وو چې د غطفان قبیلې

یو کس چي په پټه ئي ایمان راوړے وو قریش ته ورغلو او قریش ئي د نورو کافرانو نه ئي بد ظنه کړل . بیا نورو قبیلو ته ورغلو او هغوي ئي د قریشو نه بد ظنه کړل . په دغه طریقه د قریشو او د نورو قبیلو په مینځ اختلاف جوړ شو . دغي اختلاف سره سره په دوی د شپې یوه تیزه سیلي راغله . هغي طوفان او سیلي د کافرانو خیمي په هوا کړے د کافرانو لوښي د یو ځائے نه بل ځائے ته لاړو . دغي حالت او کیفیت قریش او نورې قبیلي دې خبرې ته مجبوره کړے چي خپلو خپلو کلو ته لاړ شي . اول بنوقریظه میدان خالی پریښودلو او کورونو ته لاړل بیا وریسے نوروکافرانو هم د میدان نه تیخته وکړه اونمبر په نمبر خپلو خپلو کلو ، علاقو ته روان شو . د کافرانو په تلو سره مسلمانانو ساه واغستله . او د مولیٰ کریم ئي ډیر ډیر شکر ادا کړۀ چي د یو لوئي آزمائش او امتحان نه بچ شو .(121,122,)

د بنوقریظه د عهدشکني انجام

هرکله چي مسلمانان د قریشو او نورو قبیلو د شر اوفساد نه په کوم وخت چي دعربو قبیلو او قریشو د مدینې منورې نه ګهیره اوچته کړه او مسلمانانو د بهرد هر قسمه خطرې نه په امن کښي شو .نو حضور ﷺ دمسلمانانو سره د بنو قریظه نه د عهد ماتولو بدل اغستلو دپاره د بنوقریظي د قلعو نه ګیره تاؤ کړله . بنوقریظه تریوي میاشتي پورې په خپله قلعه کښي بند وو .آخر کار تنګ شو او د راوتلو د پاره ئي حضو ﷺ ته درخواست وکړۀ . حضورﷺ د بنوقریظه نه د عهد ماتولو

د بدل اغستلو د پاره چي زمونږ فيصله دي د اوس د قبيلي مشر حضرت سعدؓ بن معاذؓ وكړي . هغه چي څهٔ فيصله وكړه . مونږ ته به منظوره وي . حضرت سعدؓ چي د خندق په جهګړه كښي زخمي شوي وه او ډير په تكليف او مصيبت كښي وه . د دغي تكليف باوجود حضرت سعدؓ د فيصلي كولو د پاره دغي مقام ته تشريف راوړلو . د حضرت سعدؓ قبيلي غوښتل چي د بنو قريظه سره نرمي وشي او هغوی ته د هغوی غلطي معاف كړي شي . خو حضرت سعدؓ او نهٔ منل او فيصله ئي وكړه چي په بنو قريظه كښي څوك چي د جنګ كولو قابل دي هغوی دې قتل كړې شي .زنانه او ماشومان دي بندي (قيديان) جوړ شي . او د دوی مال او زمكي دي په غريبانانو مسلمانانو كښي تقسيم كړې شي . د حضرت سعدؓ په دغه فيصله باندي عمل وكړې شو او په دي طريقه د بنو قريظي مخ نيوه وشوه .(123 , 124)

د حديبيے راضي نامه

د مسلمانانو د ډير وخت نه دا آرزو او تمنا لرله چي د اللّٰه تعالیٰ د ښكلي كور طواف او ديدن وكړي . خو د مشركانو او كافرانو د لاسه مسلمانان د دغي نعمت نه تر ډير وخته پوري محرومه پاتي شوي وو . هم دغه تمنا د حضور ﷺ په زړهٔ كښي وه په دغه زمانه كښي حضور ﷺ يو خوب وليدلو . چي د عمري د ادا كولو د پاره حضور ﷺ د خو تنو صحابهٔ سره مكرمي مكرمي ته سفر كړې دے او بيا د عمري د ادا كولو نه وروستو هغوی كښي بعضي كسانو سرونه خرولي دي او بعضو ترينه

د سر څۀ ویښتـۀ اغستی دی . دغه خوب چې د حضور ﷺ د
خلـې مبـارکـې نـه صحابهؓ ته بیان شولو نو د هغوی جذبه او
شوق نـور هـم راوچـت شـولـو . پـه دغـې وجـه حضور ﷺ د
څـلـوارلـسـو سوو (بعضې روایتونو کښې تعداد کم او بعضې
کښـې زیـات هـم بیان شـوے دے) تنو سره د عمرې د ادا کولو
په نیت د مدینې منورې نه مکې مکرمې ته د تللو اراده وکړه .
دا سـاعـت د ذی القعدې ړومبې تاریخ وه او د هجرت شپږم کال
وه . د ذوالـحـلـیـفـه نه حضور ﷺ احرام وتړلو او بسر بن سفیان
ئې د قریشو د حالاتو دمعلولو د پاره د ځان نه مخکښې مکې
مکرمې ته روان کړلو . د حضور ﷺ دا سفر د جنګ کولو د پاره
نـۀ وو پـه دې وجـه د غـې قـافـلـه سره وسلـه (د جنګ کولو
څیزونه) نۀ وه . حضور ﷺ مکې مکرمې ته روان وو په لاره وو
پـه لاره کښـې یو خبر راوړونکې حضور ﷺ لره خبر راوړلو چې
قریشو ته د مسلمانانو د راتللو پته لګیدلے ده او هغوی ټول د
دې خبرې د پاره راجمع شوی دی چې حضور ﷺ او صحابهؓ به
پـه هیـڅ شـکـل کښې مکې مکرمې ته دا خلیدو ته نۀ پریږدو.
اود قـریشو یو لښـکرچې پکښې دوه سوه کسان دی د خالد بن
ولیـد پـه مشـرې کښـې د مسـلـمـانـانـو د مقابلې د پاره را روان
کـړے شـوے دے . او په غمیم کښې دیره دے . حضور ﷺ ته
چې پتـه ولـګیـده . نو رسول الله ﷺ هغه لاره پریښودله او په
بـلـه لاره حدیبې تـه وورسیـدلـو . حدیبیه کښې د حضور ﷺ
اوښـه (قـصـوئ) کیـنـاسـتـلـه . دغه ساعت حضور ﷺ مکې
مـکـرمـې تـه د تـلـلـو اراده وکـړله او اوښه ئې پاسوله خو اوښه

پاسیدلو ته تیاره نهٔ شوه . خلقو ډیر کوشش وکړهٔ خو هر کوشش صرف کوشش پاتې شو. بعضې خلقو اوئیل چې قصوئ (اوښه) ستړې شوې ده . حضورﷺاوفرمائیل چې قصوئ (اوښه) ستړې شوې نهٔ ده .دلته ورته دالله له طرفه د پاتې کیدلو حکم دے .بیا حضورﷺاوفرمائیل زما دے په هغه ذات باندې قسم وی چې د چا په په لاس (اختیار) کښې چې زما دا ژوند دے نن کهٔ قریش زما نه د داسې څیز مطالبه وکړئ چې پکښې د شعائرالله تعظیم وی نو زهٔ به د هغوی هغه مطالبه منمه. بیا حضورﷺ په حدیبیه کښې د پاتې کیدلو اعلان وکړلو . د ګرمې موسم وه . سخته ګرمې وه . په دغې وجه مسلمانانو سره د څکلو اوبه په مزه مزه په ختمیدلو شولے او ډیر په کم مقدار د څکلو اوبه پاتې شولے . دغه وخت د حضورﷺد معجزې په ذریعه د اوبو یو ډیره لویه ذخیره مسلمانانو ته ملاؤ شوله چې ورسره د ټول لښکر تنده ماته شوه او بیا ئې ترینه خپل خپل لوښې هم ډک کړل . بیا حضورﷺ حضرت عثمانؓ له مکې مکرمې ته ولیږلو چې قریشو ته اطلاع وکړی چې د حضورﷺاود مسلمانانو اراده د عمرې د ادا کولو ده بله څهٔ اراده ئې نشته . هرکله چې حضرت عثمانؓ مکې مکرمې ته لاړو نو مشرکانو د ځان سره ایسار کړلو .بل طرف ته په مسلمانانو کښې دا خبره ګډه شوه چې حضرت عثمانؓ د مکې کافرانو شهید کړلو . دا خبر چې حضورﷺواوریدلو نو د یو کیکر ونې د لاندې حضورﷺ کیناستلو او د حضرت عثمانؓ د بدل اغستلو دپاره ئې د

صحابهٌ نه بیعت(لاس نیوه) اغستل شورو کړه او په لږ وخت کښې ټول لښکر د حضور ﷺ په لاس باندې بیعت وکړلو. دغې بیعت ته بیعتِ رضوان وئیلے شی . مولیٰ کریم د دغې بیعت ذکر په قرآن کښې هم راوستے دے . د بیعت نه وروستو پته ولګیدله چې د حضرت عثمانؓ د شهادت خبر غلط وو، حضرت عثمانؓ په مکه مکرمه کښې صحیح سلامت دے . هرکله چې قریشو ته د دغې بیعت پته ولګیدله نو ډیر زیات فکر مند شو او ویره پرې راغله . نو د راضي نامې کولو کوشش ئې شورو کړه . په دغه راضي نامه کښې د قریشو له طرف سهیل بن عمرو د قریشو نمائنده وو . هرکله چې هغه مسلمانانو ته رامخامخ شولونو حضور ﷺ وفرمائیل چې اوس ستاسو کار آسان شو. سهیل بن عمرو د راضي نامه په باره کښې د حضور ﷺ سره ډیرې خبرې وکړلے . بیا په یو څو شرطونو سره راضی نامه وشوله . هغه شرطونه په ظاهره د مسلمانانو خلاف کیښودلے شوی وو بیا هم دغې راضي نامې ته په قرآن کښې لویه ګټه (فتح)وئیلے شوے ده . د دغې په باره کښې د سورة فتح ایاتونه نازل شوی دی . حضور ﷺ حضرت علیؓ ته حکم وکړۀ چې دغه راضی نامه په یو تحریری شکل کښې ولیکی . حضرت علیؓ دغه تحریر د بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم نه شورو کړه نو سهیل بن عمرو اعتراض وکړۀ چې زۀ خو دغه ټکی نه پیژنم . په دغه وجه په تحریر کښې د بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم په ځائے باسمك اللّٰهم ولیکلے شو .دغه ټکې به عربیانو په

عامو خطونو کښې په ابتداء کښې لیکلو. بیا حضورﷺ حضرت علیؓ ته ووئیل چې ولیکله چې دا راضی نامه ده چې په دې سره محمدﷺ چې داللّٰه رسولﷺ دے راضی شوے دے .دغه وخت سهیل بیا اعتراض وکړۀ. اعتراض دا وه چې د اللّٰه درسولﷺ دا ټکې دے ترینه ختم کړے شی ځکه چې مونږ ورته د اللّٰه رسول نۀ وایو . حضورﷺ حضرت علیؓ ته حکم وکړۀ چې دغه ټکې ترینه وروان کړه .او د دغې په ځائے محمد بن عبداللّٰه ولیکله . حضرت علیؓ ته د هغه ټکې ورانول ګران وو په دغې وجه حضورﷺ پخپله هغه ټکې وران کړلو . بیا د راضي نامې لاندیني شرطونه ولیکلے شول.

★لس کاله به په خپلو کښې جنګ جهګړه نۀ کوو.

★مسلمانان دے اوس واپس لاړ شی

★راروان کال به عمره ادا کوی خوپه مکه کښې به صرف درې ورځې به تیروی .

★د ځان سره به وسله (د جنګ سامان) نۀ راوړی .

★د مکې اوسیدونکی مسلمانان به د ځان سره نۀ بوځی .

★کۀ یو مسلمان په مکه کښې پاتې کیدل غواړی نو هغۀ ته به د مسلمانانو له طرفه څۀ رکاوټ نه جوړیږی

★بل طرف ته کۀ یو تن (مسلمان) د مکې مکرمې نه مدینې منورې تلل غواړی او مدینې ته لاړ شی نو هغه به د مکې مکرمې خلقو ته واپس کیږی.او کۀ یوتن (اسلام نه پس مرتد شی او بیا) د مدینې منورې نه مکې مکرمې ته راشی نود مکې مکرمې خلق بـه هغه د مدینې خلقو ته

نهٔ حواله کوی.

★ د عربو نورو تهولو قبیلو ته دے اختیار ورکړے شی چې د چا سره ملګرتیا یا تعلقات ساتل غواړی هغوی سره دے ملګري شی . د دغي عهدنامي په رڼا کښې بنو خزاعه د مسلمانانو ملګری شو او بنو بکر د قریشو ملګرتیا خوښه کړه .راضی نامه لا په لیکلو سره پوره شوي نهٔ وه . دغه وخت د سهیل ځوئے ابوجندل چې دقریشو سره د اسلام قبلولو په وجه بندی وود قید نه ئې په څه چل ځان راخلاص کړلو او د حضور ﷺ په خدمت کښې د پناه اغستلو د پاره راغے . سهیل چې ابوجندلؓ ولیده نو سمدست ئې ووئیل چې د عهدنامي مطابق دا اولني کس دے . چې زمونږ نه تاسو لره درغلے دے . تاسو دي مونږ ته حواله کړے . د ډیرو خبرو اترو نه پس حضور ﷺ ابوجندل سهیل ته حواله کړلو . بیا ورله حضور ﷺ تسلی ورکړه او د صبر کولو نصحیت ئې ورته وکړهٔ .بیا په هغې عهد نامې باندې فریقینو دستخطونه وکړل . د راضي نامې نه پس حضور ﷺ صحابهؓ ته د قرباني کولو او د سربښرولو امر وکړلو .بیا په خپله ئې قرباني وکړله او په سر ئې اُستره راښکله . صحابوؓ چې حضور ﷺ ولیدهٔ نو هغوی هم قرباني وکړلے او سرونه ئې وُښرول .څه لږه موده پس حضور ﷺ د دغې مقام نه مدینې منورې ته سفر شورو کړلو .په لاره کښې د سورة فتح آیاتونه نازل شول. امام زهریؒ لیکی چې دغه واقعه د مسلمانانو دپاره یوه ښکاره ګټه(فتح) وه . چې ددې په وجه د

مسلمانانو او کافرانو په مینځ کښې جهګړے ختمې شولے
او هرطرف ته د امن فضا جوړه شوه . او هغه خلق چې
مخکښې به ئې اسلام پټولو هغوی خپل اسلام ښکاره کړلو
. د نفرت هواګانې ختمې شوے . يو بل سره د خبرو موقع
ملاؤ شوه . اهل عرب قرآن کريم په غور سره واوريدلو . او
د هغې د اسرار او برکات نه خبر شول .په دغې وجه دغه راضي
نامه د انجام په اعتبار سره د ټولو مسلمانانو د پاره يوه لويه
فتحه(ګټه) وه . بيا په مزه مزه رسول اللّٰه ﷺ مدينې منورې
ته ورسيدلو . ابوبصيرؓ چې د مشرکانو سره بندی وۀ . هغه د
مشرکانو دقيد نه په څۀ چل ځان راخلاص کړلو . او مدينې
منورې ته راغللو. قريشو د ابوبصيرؓ د ګرفتارۍ د پاره دوه تنه د
مکې مکرمې نه مدينې منورې ته رااوليږل . چې د حضور
ﷺ نه د ابوبصيرؓ د واپسې مطالبه وکړئ . دغه دواړه تنه د
حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او د ابو بصيرؓ د واپس
کولو مطالبه ئې وکړۀ . حضور ﷺ ورته د عهدنامې مطابق
ابوبصيرؓ حواله کړۀ .کوم وخت چې ابو بصيرؓ د حضور ﷺ نه
جدا کيدلو هغه وخت حضور ﷺ ابوبصيرؓ ته د صبر کولو
تلقين وکړۀ او ورته ئې اوفرمائيل زرده چې اللّٰه تعالیٰ به ستا
دپاره د نجات يوه لاره راپيدا کړی. ابو بصيرؓ د قريشو دغه دوو
کسانو سره د مدينې منورې نه مکې مکرمې ته روان شو .
کوم وخت چې دوی ذوالحليفه ته ورسيدل نو د آرام کولو
دپاره او د کهجورو او د دم(د قربانۍ ځناور) اغستلو د پاره ئې
هلته کښې دمې ته ودريدل . دغه موقعه وه چې يو د هغه دوو

تـنـو (مشـرکـانـو) نه خپله توره په لاسو کښې نیولې وه . ابو بصیر ورته ووئیل چې دا خو ډیره اعلیٰ ښکاری . او اجازت ئې تـرینـه د کتـلـو د پاره وغښتو . هغه قریشی مشرك ورله هغه تـوره د کتلو د پاره ورکړه . ابو بصیر ته چې توره لاس له ورغله نـو سمدس ئې د هغه دووتنو نه په یوتن د توري ګزار وکړۀ . په هغـه ګزار سـره د هـغـه مشـرك سرد تن نه جدا شولو .د هغه ملګری چې دغه حال ولیدۀ نو په منډه منډه مدینې منورې ته لاړو . بیـا د هغه نه وروستو ابو بصیر دوباره مدینې منورې ته لاړو . خـو چې هـغـه تـه مـحسـوسـه شوه . چې د عهدنامې مـوافق بـه بیا زۀ د قریشو لاسو ته ورځم . نو د مدینې منورې نه بهر د یو سیند خواته دیره شو . دده په دغه ځائے کښې دیره کیـدلـو سـره د دۀ نـه د مـکې مکرمې نور مسلمانان خبر شول هـغـوی تـه هم د پـنـاه ځـائـے مـلاؤ شـولـو . هغوی یو یو د ابـوبـصـیرؓ مـلګری کیدل .په دغه ورځو کښې ابو جندلؓ هم د ابـوبـصـیر خـوالـه راغـے . پـه مزه مزه پـه دغـه ځائے کښې د مسـلـمـانـانـو تعداد اویا ته ورسیدلو . د قریشو چې کومه یوه قـافـلـه بـه هـم د دوی سـره خـواتـه تیـریـدلـه نو دوی به د هغې قـافـلـې نه ګهیره راتاووله بیا چې څومره مال به د هغې قافلې سـره وو . هغـۀ بـه ئې ترینه په زوروه اغستلو . دغه سامان او دغـه طـریـقـه کارد دوی د ژوند د تیرولو یوه ذریعه وه . په دغې طـریـقې سـره د دوی ورځـے شـپـے تیـریـدلـے . د دوی پـه دغې طـریـقـه کـار سـره د مکې کافران دغې خبرې ته مجبوره شو . چې پـه دغـې مـقـام څـومره مسلمانان پاتې کیـږی حضور ﷺ

دے ئې ځان تـه راوو بلي . حضور ﷺ د قريشو په مطالبه د يو خط په ذريعه ابو بصيرؓ او د هغه ملګرى تـول ځان ته راوو بلل . هـر كـلـه چي د حضور ﷺ خط مبارك ابو بصيرؓ ته ملاؤ شولو هغـه وخـت د ابو بصيرؓ د زنكدن وه. .ابو جندل په هغه ځائے كښې د ابـو بـصيرؓ د تدفين انتظامات وكړه او هم هلته ئې قبر تـه وسپـارلـو . بيـا د حـضـور ﷺ پـه حـكـم د نورو مسلمانانو سـره د هـغــه ځـائـے نــه مـديـنـې منـورې تــه راغــے .
(125,126,127,128)

د شاهانو په نومونو خطونه

هـر كـلـه چي حضور ﷺ د قريشو د شراوفساد نه په امن كښې شـو نو اراده ئې اوكړه چي دغه دينِ اسلام د دنيا ګوټ ګوټ ته ورسى . په دغې نيت حضور ﷺ د مختلفو علاقو د بادشاهانو پـه نـومـونـو خـطـونـه وليـكـل . حـضرت عمرو بن اميـهٓ ئې نـجـاشـي(د حبشـي بـادشـاه) بادشاه ته وليږلو . هغه د حضور ﷺ خط مبارك په خپلو ستركو باندې كېښودلو (دغه د خط د خكلو يو صورت دے).بيا د خپل تخت نه راكوز شولو او په خوشـحـالـي سـره اسلام قبول كـړلـو . د دغې بادشاه نوم مـؤرخيـنـو اصـمـحـه ليـكلے دے . او د حضور ﷺ پـه دغې مبـاركـو وخـتـونـو كـښې وفـات شـو .دغـه شان دحيـه كلبيؓ د حـضـور ﷺ د قاصد په حيثيت هرقل بادشاه له لاړلو .هغهٔ تـه هـم د اسـلام د حقـانيت پتـه ولـګيدله خو د خپلې قبيلې او د مـلـك د خلقو د ويرې د لاسه د اسلام د نعمت نه محرومه پاتے شـو .د حـضـور ﷺ پــه دغــه قـاصـدانو كښې يو عبداللّٰـه بن

حذافـهؓ وه . هغـه د حـضـورﷺ د قاصد په حيثيت کسرئ خسـرو پـرويـز تـه تلـے وه . دغي بدبخت خسرو پرويز د حضورﷺ خط مبارك وشلولو . او ټکړے ټکړے ئي کړلو . کله چي حضـورﷺ تـه د خسـرو پـرويـز ددغي عـمـل پته ولګيدله نو حضـورﷺ ورته بددعا وکړه . حضور ﷺ اوفرمائيل : اے الله ! څنګ چي دهٔ (خسـرو پرويز) زما خط ټکړے ټکړے کړے دے هم دغـه شان د دهٔ ملك ټکړے ټکړے کړے . د حضورﷺ د بـددعـا اثـر وو لږ وخت پـس خسرو پرويز د خپل ځوی د لاسه مـردار شو . د حضورﷺ په قاصدانو يو نوم د حاطب بن ابی بلـتـعـهؓ هم دے . حضورﷺ دوی لره د مصر او اسکندريه (مـقوقس) بادشاه په نوم خط ورکړے وهٔ . دوی هم د اسلام او د اسلام د تـعـلـيـمـاتـو نـه ډيـر متـاثره شو. د ډالی په شکل دوی حـضـورﷺ لـره د نـورو ډيـرو څيـزونوسره يوه وينځه او سپين خـر(چـي ورتـه د ډيـري ميـنـي د وجـي دلدل وئيلـے کيدو) راوولـيـږلو . د دغي وينځي نوم ماريه قبطيه وه. حضرت عمرو بن العاصؓ د حضورﷺ د قاصد په حيثيت دعمان بادشاهانو (جعـفـر او عبدالله) تـه ليږلے شوے وو. دوی ته هم د دلائلو په ذريـعـه د اسـلام د حـقـانيت پتـه ولـګيـدلـه . دوی دواړو اسلام قبـول کـړهٔ او د زکوٰة پـه نيـت ئـي د مال يوه حصه حضرت عمرو بن العاصؓ ته حواله کړه .(129)

غزوه خيبر

رسـول الـلـهﷺ چـي کـلـه د حديبي نه واپس شولو او په لاره کښـي د سـورتِ فـتـح نـزول وشـولـو . په دغه ايت کښي د الله

تعالیٰ د مسلمانانو سره اوبیا خاص د د غه بیعت کوونکی صحابهؓ سره دا وعده وه چي دوی ته به په راروان وخت کښي ډیرزیات مالِ غنیمت او فتوحات ملاویږی . غزوه خبیر د هغي وعدي تکمیل وو. خیبر د مدینې منورې سره نږدې یو ځائے وۀ. په دغه مقام یهودیان دیره شوی وو. دوی د مسلمانانو د ختمولو د پاره دغزوه خندق (جنګ احزاب) په موقع دعربو نورې قبیلې راغنډې کړے وے .د غزوه احزاب (غزوۂ خندق) سبب او باعث یهودیان وو. دغي یهودیانو مسلمانانو ته ډیر تکلیفونه رسولی وو. د محرم الحرام میاشت وه . رسول اللّٰه ﷺ ته د وحی په ذریعه حکم وشو چي د خیبر د یهودیانو نه د بدل اغستلو د پاره د هغوی سره مقابله وکړے . حضور ﷺ د ځلوارلس سوؤو پیاده مسلمانانو او د دؤو سوو سوارۀ کسانو سره خیبر ته روان شو. دغه وخت دمنافقینو خواهش او تمنا وه. چي دوی ته هم په اسلامی لښکر کښي د شاملیدلو اجازت ملاؤ شی . (د دوی په اسلامی لښکر کښي د شمولیت مقصد صرف د مالِ غنیمت حاصلول وو). مولیٰ کریم رسول اللّٰه ﷺ ته د وحی په ذریعه حکم راووليږلو . چي دغه منافقین د ځان سره مۀ بوځه . حضور ﷺ خیبر طرف ته روان شو . په ازواجِ مطهرات کښي حضرت امّ سلمهؓ په دغه سفر کښي د حضور ﷺ سره ملګري وه . اسلامی لښکر په لاره کښي رجیع (دیو ځائے نوم) نومي ځائے کښي اوډیدلو . رجیع د خیبر او غطفان په مینځ کښي یو ځائے دے . په دغه مقام غطفان قبیله آباده وه . په رجیع کښي د اوډیدلو مقصد

دا وو . چې د غطفان قبيلې يهوديان ويريږي او د مسلمانانو خلاف د خيبر د يهودو مدد اونکړي . د څۀ لږ ساعت دمې نه پس مسلمانان خيبر طرف ته روان شو . مسلمانان چې خيبر ته اورسيدل . نو د شپې تياره لګيدلے وه . د حضور ﷺ عادت مبارك په دښمن باندې د شپې د حملې کولو نه وو . په دې وجه رسول اللّه ﷺ د سحر کيدو په انتظار شو . سحر چې تيارۀ لاړه او د خيبر کلی نه د بانګو آوازونه را نۀ غلل . نو رسول اللّٰه ﷺ صحابۀ ته په خيبر باندې د حملې کولو د پاره د ځان تيار ساتلو حکم وکړۀ . (د بانګو آواز نۀ راتلل دا د دې خبرې علامه وه چې په دغې علاقه کښې مسلمانان نشته) دلته يو طرف ته مسلمانانو په خيبر باندې حملې ته ځان تيار کړۀ . بل طرف ته دخيبر يهوديانو ته پته ولګيده چې حضور ﷺ د دوی سره د مقابله د پاره خيبر ته تشريف راوړے دے نو د ويرې د لاسه ئې په ځان پسې د قلعې دروازې بندې کړے . خيبر کښې يهوديانو د خپل حفاظت د پاره ډيرے قلعے جوړے کړے وے . د هرې يوې قلعې فتح کول ضروری وو. حضور ﷺ اول د مسلمانانو د لښکر په ناعم قلعه باندې حمله وکړۀ . او ډير زر ئې په هغې قبضه واچوله . قلعه ناعم په خيبر کښې د يهوديانو اولنۍ قلعه وه چې د يهوديانو د لاسو نه مسلمانانو ته ورغله . بيا قموص قلعه باندې مسلمانانو قبضه واچوله .بياد دغې قلعې نه ورستو صعب بن معاذ قلعه مسلمانانو ته په لاس ورغله . بيا حصن قُلّه قلعه د يهوديانو د لاس نه ووتله .په دغه طريقه يوه يوه

قلعه د يهوديانو دلاسو نه وتله او د مسلمانانو په قبضه کښي راتله. اخر کار مسلمانانو په ټول خيبر باندي قبضه وکړه .(130,131,132,133)

د فدك فتح کيدل

د فدك خلقو ته چي پته ولګيدله چي د خيبر علاقه مسلمانانو ته په قبضه ورغله نو ورسره د خپلو ځانونو ويره پيدا شوه او حضور ﷺ ته ئي پيغام واستولو چي مونږ هر څۀ پريښودلو ته تيار يو .خو مونږ ته امان راکړئ . حضور ﷺ د هغوى خبره اومنله . او د فدك علاقه بغير څۀ جنګه او بغير څۀ کوشش حضور ﷺ ته په قبضه کښي ورغله . په دي وجه د فدك زمکه او نور څيزونه حضور ﷺ سره تر اخر وخته پورے وو . د خيبر مال په مسلمانانو کښي تقسيم شولو او هر شريك ته د مالِ غنيمت يوه مقرره حصه ملاؤ شوه . د خيبر په دغه جنګ کښي پنځلس يا شوارلس تنه د مسلمانانو نه شهيدان شوى وو . او د کافرانو نه ووه کم سل تنه (۹۳) مردار شوى وو.(134)

د حضرت صفيهؓ سره د حضور ﷺ نکاح

د خيبر په قيديانو کښي حضرت صفيه هم شامله وه چي د حى بن اخطب لور وه او د حضرت هارون عليه السلام د خاندان سره ئي تعلق لرو . کله چي قيديان جمع کړے شو نو حضرت دحيه حضور ﷺ ته درخواست وکړۀ چي ماله يوه وينځه راکړه . حضور ﷺ ورته اوفرمائيل چي ځان له خوښه کړه .

حضرت دحیهٌ حضرت صفیهٌ ته کوته ونیوله . صحابوٌ حضور ﷺ ته ووئیل چې دا خو د یو د یهودیانو د یو مشر سردار لور ده . نو دا ده چې تا تاسو سره وی .په دې حضور ﷺ حضرت دحیهٌ لره د حضرت صفیهٌ په بدل کښې بله وینځه (چې د حضرت صفیهٌ د تره لور وه) ورکړهٔ او حضرت صفیهٌ ئې د ځان سره ایساره کړه .بیا څهٔ وخت پس حضور ﷺ ورسره نکاح وکړهٔ . دا نکاح د حضرت صفیهٌ د آزادولو نه پس وه . (135)

قضاشوې عمره

په صلح حدیبیه کښې کښې دا لیکل شوی وو چې حضور ﷺ دے اوس واپس مدینې منورې ته لاړ شی بیا راروان کال دے د عمرې د پاره راشی . او د عمرې ادا کولو نه پس په درې ورځو کښې دننه دننه دې د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته واپسی وکړی .حضور ﷺ د هغه عهدنامې مطابق د ذیقعدې په میاشت کښې د هغې عمرې د ادا کولو اراده اوفرمائیله . او هغه ټول صحابهٌ ئې په دې سفر کښې د ځان سره ملګری کړل چا چې په صلح حدیبیه کښې برخه اغستې وه . حضور ﷺ سره په دې سفر کښې د صحابهٌ یو لوئې تعداد وو . د قربانۍ دپاره اوبا اوښان اغستلے شوی وو. حضور ﷺ د ذوالحلیفه نه د نورو مسلمانانو (صحابهٌ) سره د عمرې د ادا کولو د پاره احرام وتړلو. او بیا د بیت الله (کعبې) په طرف روان شولو . حضور ﷺ او صحابهٌ تلبیه وئیله . اول مسلمانانو د بیت الله طواف وکړهٔ بیا ئې په صفا مروۍ کښې

سعـي وکـړۀ د سعـی نـه پـس ئي قـرباني وکـړه. بيا ټولو مسلمانانو حلق يا قصر وکړۀ او د عمري په مکمل کيدلو سره حلال شو. د عمري د ادا کولو نه پس دري ورځے حضور ﷺ په مکـه مکـرمـه کښـي تيرے کړے. پهدغه ورځو کښي د حضـور ﷺ سـره د حضرت ميمونهؓ نکاح اوشوه . بيا په مزه مـزه د مسـلـمانانو قافله د مکي مکرمي نه مديني منوري ته روانـه شـوه .مسـلـمـانـان د ذی الـحـجي پـه مياشـت کښـي مديني منوري ته وورسيدل .(137, 136)

بنو سليم ته د اسلام دعوت ورکول

د هـجـرت ووم کـال وۀ .پـه اسلامی مياشت ذی الحجي کښي حضـور ﷺ پنځوس تنه بنوسليم ته د تبليغ په سلسله کښي وليـږل .هـغوی اسلام ته سپك وکتل او په هغه پنځوسو(٥٠) تـنـو ئـي د غشـو باران جوړ کړۀ . په دغي غشوسره د يوتن نه عـلاوه نـور ټـول مسلمانان شهيدان شو. هغه يو مسلمان چي بـنـوسـلـيـم پـه مـړو کښـي شمير کړے وۀ . د زخمونو د لاسه خوزيـدونـۀ شـو . څـۀ لـږه مـوده پس مولیٰ کريم ورله صحت ورکړلو بيا د مديني منوري په طرف را روان شولو او د صفر په ميـاشـت کښـي مـديـنـي مـنـوري تـه را وورسيدلـو . دغـه صحابیؓ په اخرم نوم سره ياديږی.(138)

سريه غالب بن عبداللّٰه ليثیؓ

د هـجـرت پـه اتـهـم کال د صفر په مياشت کښي حضور ﷺ يو لښـکـر د غالب بن عبداللّٰهؓ په مشري کښي بنی الملوح طرف

ته ولیږلو . مسلمانانو په بنی الملوح باندې د شپې حمله وکړه . او د اوښانو په شکل ئې ترینه مالِ غنیمت حاصل کړه . بیا مدینې منورې ته ئې واپسی اوشوه.(139)

د موته جنګ

په کوم کال چې حضور ﷺ د بادشاهانو او د لویو لویو مشرانو په نومونو خطونه لیکلی وو . په دغه خطونو کښې یو خط د شرجیل بن عمرو غسانی په نوم وۀ. شرجیل د قیصر له طرفه د شام مشروۀ .د حضور ﷺ خط د حارث بن عمیرؓ په ذریعه شرجیل بن عمرو غسانی ته وورسیدلو . شرجیل چې د حضور ﷺ خط ولیدلو نو په غصه شو او د حضور ﷺ قاصد حارث بن عمیرؓ ئې شهید کړلو . حضور ﷺ ته چې د خپل قاصد حضرت حارث بن عمیرؓ د شهادت پته ولګیدله نو د شرجیل د مقابلې د پاره ئې د مسلمانانو یو لښکر روان کړلو . دغه لښکر کښې درې زره مسلمانان وو. حضرت زید بن حارثهؓ ئې د لښکر مشر جوړ کړۀ او ورسره ئې د مسلمانانو لښکر ته اوفرمائیل: کوم وخت چې حضرت زیدؓ شهید شي نو بیا به د لښکر مشری حضرت جعفر بن ابی طالبؓ کوی . بیا کۀ چرے حضرت جعفرؓ هم شهید شی نو عبدالله بن رواحهؓ به د لښکر مشر وی . او کۀ چرے حضرت عبدالله هم شهید شو نو بیا د مسلمانانو خوښه ده چې هرڅوك ئې د خپل لښکر مشر جوړ کړۀ . په دې وجه دغې جنګ ته جیش الامراء هم وئیلے شی . بیا ئې یوه سپینه جهنډا حضرت زید بن حارثهؓ ته حواله کړه . او ورته ئې ارشاد وفرمائیلو د دلته نه

اول هغه ځائے ته لاړه شه کوم ځائے کښې چې حضرت حارث بن عمیرؓ ته شهادت ملاؤ شوے وو. بیا د هغه ځائے خلقو ته د اسلام دعوت ورکړۀ . کۀ چرته هغوی د اسلام دعوت قبول کړۀ او په اسلام کښې داخل شو نو ډیره ښه ده خو کۀ چرته هغوی د اسلام د قبلیدو نه انکار وکړۀ . نو بیا ورسره مقابله(جنګ) وکړۀ . بیا حضورﷺ په ثنیة الوداع کښې د لښکر امیر ته د تقویٰ او پرهیزګاري سره سره نور وعظ او نصیحت وکړلو . او په دغه طریقه حضورﷺ دغه لښکر د ثینة الوداع نه رخصت کړلو . بل طرف ته چې شرجیل ته پته ولګیدله چې د مسلمانانو لښکر د دوی د مقابلې د پاره راروان دے . نو د مقابلې د پاره ئې یو لاکه (۱۰۰۰۰۰) لښکر تیار کړلو . د شرجیل د مدد دپاره هرقل هم یو لاکه(۱۰۰۰۰۰) فوجیان راوستل . یو طرف ته د کافرانو د لښکر دوه لاکه کسان وو بل طرف ته د مسلمانانو د لښکر صرف دري زره تنه وو. د دوی په موته کښې د یو بل سره مقابله وشوه . د مسلمانانو د رعب جذبې او د خلوص په برکت دښمنان په وروستو شو . او مسلمانانو ته ډیر مال غنیمت ملاؤ شو. په دغه جنګ کښې د مسلمانانو نه دولس تنه شهیدان شو. د هغوی نو مونه دا دي:

★ حضرت زید بن حارثؓ ★ حضرت جعفر بن ابی طالبؓ ★ حضرت عبداللّٰه بن رواحهؓ ★ مسعود بن اوسؓ ★ وهب بن سعدؓ ★ عباد بن قیسؓ ★ حارث بن نعمان ★ سراقه بن عمرؓ ★ ابو کلیبؓ بن عمرو بن زیدؓ ★ حضرت جابر بن عمرو بن زیدؓ ★عمرو بن سعدؓ ★ عامر بن سعدؓ

په کومه ورځ چې د دغې لښکر د مشرانو (امیرانو) د شهادت واقعه پیښه شوې وه . هغه ورځ د معجزې په ذریعه حضور ﷺ ته د جنګِ موته منظر مخامخ کړې شو حضور ﷺ دغه ټول د جنګ موته منظر مدیني منوري صحابهؓ ته یو په یو بیانولو . موته په شام کښې د بلقاء علاقه سره نزدې د یو ځائې نوم دې . د دغې علاقې په وجه دغې جنګ ته جنګِ موته وئیلې شي .-(140,141)

په مکه مکرمه د مسلمانانو قبضه

د حدیبي په راضی نامه کښې چې څۀ لیکلی شوی وو .مسلمانان او مشرکان دواړه په هغې باندې په عمل کولو پابند وو.په هغه راضی نامه کښې لیکلی شوی وو چې د عربو قبیلو ته اختیار دې چې د چا سره ملګرتیا کول غواړی . او د چا سره په دوستی ځان شریکوی . د دغې قاعدې ضابطې مطابق بنوبکر د قریشو ملګرتیا خوښه کړې وه او بنو خزاعه د رسول اللّٰه ﷺ ملګری شو . د غه دوه د عرب داسې قبیلې وې چې پکښې د ډیر مخکښې نه خفګانونه او دښمنی راروانې وې . بنو بکر د صلح حدیبي په زمانه کښې یوه شپه د شپې په تیارۀ کښې په بنوخزاعه باندې حمله وکړۀ . په دغه واقعه کښې قریشو د بنوبکر سره هر قسمه تعاون او ملګرتیا وکړۀ . او په شریکه ئې د بنو خزاعه څۀ کسان قتل کړل . د قریشو دا خیال وو چې حضور ﷺ ته به د دې پته ونۀ لګی . قریش لا په دغه وهم وګمان کښې وو چې د بنو خزاعه یو وفد د عمرو بن سالم خزاعی په مشرۍ کښې مدینه ته لاړو

او حضور ﷺ ته ئي خپل فرياد وړاندي کړلو . حضور ﷺ دغه وخت په جمات کښي تشريف فرما وه . حضور ﷺ د دغي وفد نه تپوس وکړۀ . آيا په دغه واقعه کښي ټول بنوبکر شريك وو ؟ عمرو بن سالم خزاعی ووئيل دغه ظلم د بنو نفاثه خلقو کړے دے . حضور ﷺ د هغه مظلومانو وفد لره تسلی ورکړۀ او ورته ئي د مسلمانانو له طرفه د هر قسمه تعاون مرسته کولو يقين دهانی ورکړۀ . کله چي هغه وفد رخصت شولو . نو حضور ﷺ د يو قاصد په ذريعه قريشو ته پيغام وليږلو چي په دري خبرو کښي يوه خبره خوښه کړے . يا د خزاعه د مقتولينو ديت ورکړے يا د بنونفاثه ملګرتيا پريږدے يا د حديبي د صلحي د ختمولو اعلان وکړئ . کله چي د حضور ﷺ قاصد قريشو ته دغه دري خبرے واورولے نو قريشو د اولنو دوو خبرو د منلونه انکار وکړۀ . دريمي خبري ته تيار شو او د حديبي د عهدنامي د ختمولو اعلان ئي وکړۀ . بيا کوم وخت چي د دغي خبر سره دحضور ﷺ قاصد د مکي مکرمي نه مديني منوري ته روان شو . قريشو محسوسه کړه . چي د دوی نه خو ډيره غټه غلطی اوشوه . اوبه خپلو کړو باندي ستومانه شو . نو د خپلي غلطي د ازالي (ختمولو) دپاره ئي ابوسفيان مديني منوري ته روان کړلو . د ابوسفيان ئي ډيوټی ولګوله چي د حضور ﷺ په خدمت کښي حاضر شی . او حديبيي هغه عهدنامه راتازه کړه . حضور ﷺ ته د وحی په ذريعه د ابوسفيان د راتګ پته ولګيده . او د ابوسفيان د راتګ خبر ئي صحابهؓ ته ورکړۀ . حضور ﷺ

صحابهؓ ته اوفرمائيل : ابوسفيان د مکې مکرمې نه مدينې منورې ته د حديبيې عهدنامې د وخت زياتولو او د هغې د مضبوطولو د پاره راروان دے . په لاره کښې د ابوسفيان ملاقات د بديل بن ورقه خزاعی سره وشولو . ابوسفيان ترينه (په خبرو خبرو کښې) تپوس وکړۀ چې د کوم ځائے نه راروان ئې ؟ هغه ورته ووے د دغې نزدې غنډې (وادې) نه راروان شوے يم بيا ترينه بديل مکې مکرمې ته روان شو. کوم وخت چې بديل د ابوسفيان نه جدا شو ابوسفيان فکرمند شو د بديل ددمې کولو ځائے له ورغے . هلته ئې د اوښانو غوشان وليدل په هغې کښې د کهجورو هډوکی وو. نو پوهه شو چې بديل د مدينې منورې نه راروان شوے وو. ابوسفيان د بديل د ملاقات نه پس نور زيات فکر مند شو. بيا د دغې فکر سره مدينې منورې ته داخل شو نو اول په مدينه منوره کښې د خپلې لور ام المؤمنين ام حبيبهؓ خواله لاړلو . د ام المؤمنين امّ حبيبېؓ سره خواته يو بستره خوره پرته وۀ. ابوسفيان په هغې باندې ناسته غوستله . امّ حبيبهؓ چې د ابوسفيانؓ په نيت پوهه شوه نو بستره ئې راغونډه کړه . ابوسفيان ترينه تپوس وکړۀ لورې دا بستره دے ولے راغونډه کړه ؟ دا دے زما لائقه ونګڼله ؟ يا زۀ دے ددې بسترے لائق ونګڼلم ؟ حضرت ام حبيبهؓ ورته په جواب کښې ووئيل چې دا د حضور ﷺ بستره ده . په دې باندې يو مشرکه چې د شرک په ګندګې ګنده وی ناسته نۀ شوے کولے. ابوسفيان له غصه ورغله او په غصه کښې ئې خپلې لورردے بدے ووئيلے.

حضرت ام حبيبهؓ ورته په جواب کښي ووئيل زۀ د کفر د تيرو نه د اسلام په رڼا کښي داخله شوے يم . او په دي خبره تعجب کوم چي تۀ د قريشو يو مشر ئي بيا هم تۀ داسي کانو ته سجدي کوے چي نۀ ليدل کوی او نۀ اوريدل کوی . ابوسفيان د لور د کور نه د غصي په حالت کښي جمات ته لاړو. دغه وخت حضور ﷺ په جمات کښي تشريف فرما وۀ . ابوسفيان حضور ﷺ ته مخامخ کيناستلو بيا ئي د مکي مکرمي نه مديني منوري ته د راتلو وجه بيان کړه . حضور ﷺ د ابوسفيان خبره واوريدله خو ورله ئي هيڅ څۀ جواب ورنکړه . ابوسفيان سره نور هم زيات فکر شو او د حضرت ابوبکر صديقؓ خواله ورغے . خو د هغوی نه ورته هم څه جواب ملاؤ نۀ شولو . نو د حضرت عمر بن الخطابؓ خواله راغے . حضرت عمرؓ هم په دغه سلسله کښي د ابوسفيان د مدد کولو نه انکار وکړۀ . نو مجبوراً د حضرت عليؓ نه ئي مدد وغښتلو . حضرت عليؓ ورته ووئيل چي حضور ﷺ په دي باره کښي خپله څۀ فيصله کړے ده . له دغي وجي په دي باره کښي هيڅ څوک حضور ﷺ ته سفارش نۀ شی کولے . ابوسفيان چي د حضرت عليؓ نه په دغه سلسله کښي نااميده شو نو حضرت فاطميؓ ته ئي د خپلي تبردارے خپلولي واسطه ورکړۀ . او ورته ئي ووے اے د محمد ﷺ لوري ﷺ ! کۀ چرته دے ماشوم (حسنؓ) دومره ووئيل چي ما قريشو ته پناه ورکړے ده نو د ټول عربو به مشر وومنلے شي . حضرت فاطميؓ ورته په جواب کښي اوفرمائيل چي دا خو ماشوم

دے یعنی پناه ورکول د مشرانو کار دے .بله دا چې د حضور ﷺ د اجازت او مرضے خلاف څوک چاته پناه ورکولے شي ؟ ابوسفیان چې ولیدۀ د هغۀ خبره څائے نۀ نیوی . نو حضرت علیؓ ته ئې ووئیل چې آخر په دې موقع ماله څۀ کول پکار دی ؟ حضرت علیؓ ورته ووئیل: جمات ته لاړ شه او هلته کښې په زوره زوره ووایه زۀ د حدیبیې عهد راتازه کوم او د هغې وخت زیاتووم. بیا خپل کلی ښار (یعنی مکې مکرمې) ته واپس لاړ شه . ابوسفیان د حضرت علیؓ په مشوره عمل وکړۀ . جمات ته لاړو هلته ئې په چغه چغه ووئیل چې زۀ د حدیبیې عهد راتازه کوم او د هغې عهد وخت نور هم زیاتوم . بیا مکې مکرمې ته لاړو . ابوسفیان چې مکې مکرمې ته ورسیدلو او د مدینې ټول حالات ئې قریشو ته بیان کړل . نو قریشو ابوسفیان ته ووئیل . تا چې کوم وخت په چغه چغه دغه اعلان وکړۀ نو حضور ﷺ د دغې اعلان په باره څۀ اوفرمائیل . ابوسفیان ووئیل چې هیڅ هم نه .قریشو ووئیل چې د محمد ﷺ د اجازت او رضا نه بغیر دغه اعلان هیڅ فائده نۀ لری .تا خو نۀ د راضی نامې خبر راوړے دے او نه دغه دهغوی د طرف نه د جنګ اعلان دے .چې د هغې د پاره تیارے ووشی . بل طرف ته حضور ﷺ صحابهٔؓ ته د جنګ د پاره ځان د تیار ساتلو حکم وکړۀ . او ورسره رسول الله ﷺ دا فرمان جاری کړۀ چې د دغې تیارې پته د مکې مکرمې خلقو ته ونۀ لګی.

د حاطب بن ابی بلتعهٔؓ خط

په صحیح بخاری کښې راغلی دی په دغه ورځو کښې حاطب

بن ابی بلتعۃؓ د مکې مکرمې دخلقو په نوم يو خط وليکلو .
په خط کښې ئې دا مضمون ليکلے وو چې حضور ﷺ مکې
ته د تللو اراده لرى . او په دغه سلسله کښې تيارې شورو دے .
بيا ئې هغه خط يوې زنانه ته حواله کړه . چې دغه خط د
مکې مکرمې خلقو ته وورسوی . حضور ﷺ ته د وحی په
ذريعه د دغې خط په باره کښې پته ولګيدله . نو حضور ﷺ
درې صحابهؓ حضرت علیؓ ، حضرت زبيرؓ او حضرت مقدادؓ
د هغه خط د واپس راوړلو د پاره وليږل او ورته ئې اوفرمائيل
چې کله تاسو روضه خاخ (د ځائے نوم دے) ته ورسيږے نو
هلته به تاسو ته په اوښ باندې سوره يوه زنانه ملاؤ شى . د
هغې زنانه سره به د حاطب بن ابی بلتعه خط وی دغه خط
حاطب بن ابی بلتعه د مکې مکرمې د مشرکانو په نوم ئې
ليکلے دے . هغه ترينه (په زوره) واخلے او ماله ئې راوړے .
حضرت علیؓ ، حضرت زبيرؓ او حضرت مقدادؓ روان شول .
دوی چې کله روضه خاخ ته ورسيدل نو هلته ورته د
حضور ﷺ د اطلاع مطابق يو اوښ باندې سوره زنانه ميلاؤ
شوه . دوی د هغې تالاشی واغستله خو خط ورسره ونۀ
موندلے شو . دوی ورته ووئيل چې زمونږه نبی ﷺ خبره
هيڅ کله دروغ نه شی کيدے . د هغوی هر خبر صحيح او
رښتيا دے . د هغوی خبر غلط نشی کيدے . په دې وجه په
په رضا رالہ هغه خط راکړۀ . کۀ تۀ دغه خط مونږ ته په رضا
نۀ حواله کوے. نو ستا په تالاشے کښې مونږه ستانه کپړے
هم ويستلے شو. هغې زنانه چې د دوی دا خبره واوريدله نو د

خپل سر د وېښتو نه ئي يو خط راووباسلو او مونږ ته ئي حواله کړۀ . مونږ هغه خط د حضور ﷺ په خدمت کښې پيش کړۀ. حضور ﷺ حاطب بن ابی بلتعه راووغوښتلو او د دغي خط د ليکلو په باره کښې ئي ترينه تپوس وکړۀ . حاطب بن ابی بلتعه ډېر په ادب او عاجزی سره ووئيل اے د اللّٰه پيغمبره ﷺ ! زما د قريشو سره هيڅ څۀ رشته داری نشته لکه څنګ چي د نورو مهاجرينو د قريشو سره ده . د هغوی د هغي خپلولي په وجه د مهاجرينو خپل خپلوان په مکه مکرمه کښې په امن او سکون سره ژوند تيروی . ما د دي خط په ذريعه په قريشو باندي يو احسان کول غوښتل چي د هغي احسان په بدله کښې بيا زما د کور د خلقو خيال اُوساتی . نۀ ما خپل دين پريښے دے او نه مي د اسلام نه پس کفر خوښ کړے دے . زما د خط ليکلو بس دغه يو مقصد وو. حضرت عمرؓ چي په دغه مجلس کښې ناست وو هغه ووئيل اے د اللّٰه پيغمبره ﷺ! ماته اجازت راکړئ چي زۀ د دي منافق نه سر جدا کړم . حضور ﷺ ورته په جواب کښې اوفرمائيل : حاطب په هغه کسانانو کښې دے چا چي په غزوه بدر کښې برخه اغستے ده . اے عمره ! کيدے شي اللّٰه د ډېر زيات رحمت په وجه د بدر مسلمانانو شريکانو ته دا وئيلی وی . چي دوی څۀ کوی ورته اجازت دے . دوی ټولو ته معافی شوے ده . حضور ﷺ چي دغه خبره وکړله نو د حضرت عمرؓ د سترګو نه اوښکے روانے شوے او ګويا شو چي اللّٰه او د اللّٰه رسول ﷺ ډېر زيات ښۀ پو هيږی . د دغي واقعي نه پس د رمضان

المبارك په لسم تاريخ د هجرت په اتهم كال حضور ﷺ د لس زره پاكو خلقو سره د مازيگر مونځ نه وروستو د مديني منوري نه مكي مكرمي ته روان شو. هركله چي حضور ﷺ په لاره ذوالحليفه او د بعضي روايتونو مطابق جحفه (دځائے نوم) ته ورسيدلو. په دغه مقام حضرت عباس د خپل كور د خلقو سره دمسلمانانو لښكر سره ملاؤ شو . حضور ﷺ حضرت عباسؓ ته اوفرمائيل : اے عباسؓ ! دا ستا آخيري هجرت دے .لكه څنگ چي زما نبوت آخيري نبوت دے .حضرت عباس اسلام ډير مخكښي راوړے وو . د حضورﷺ په امر باندي په مكه مكرمه كښي پاتي كيدو . او د مكي مكرمي د حالاتو نه به ئي حضور ﷺ خبر ولو . د حضور ﷺ سفر جاري وو په دغي سفر كښي ابو سفيان بن حارث او عبداللّٰه بن ابى اميه ته هم د ايمان دولت نصيب شو او په لاره لاره كښي دوى هم د مسلمانانو د لښكر يوه حصه وگرځيدل . مياشت د رمضان وه .حضور ﷺ دغه سفر د روژے په حالت كښي شورو كړے وو . هركله چي حضور ﷺ كديد(د مكي مكرمي نه دوه اويا ميله لري د يو ځائے نوم) ته وورسيدلو . هلته كښي حضور ﷺ او نورو مسلمانانو روژه ماته كړۀ . مسلمانانو د كديد نه وروستو مر الظهران(ديو ځائے نوم) ته سفر وكړۀ او هلته ئي د شپي تيرولو د پاره خيمي (تانبان) ولگولے . د هريو تانبو(خيمي) مخامخ اوربل كړے شو .بل طرف ته قريشو سره د بد عهدي (د عهد ماتولو) د بد انجام فكر وو. د دغي فكر ختمولو د پاره ابو سفيان بن حرب ، بديل

بن ورقاء اور حکیم د مکې مکرمې نه راووتې وو . دوی ولیدۀ
چې په مرّالظهران کښې يو لښکر ديره شوے دے . دوی د يو
بل نه تپوس کولو . دغه وخت په خبرو خبرو کښې ابوسفيان
ووئيل چې دا (مرالظهران کښې مخامخ) لښکر د چا کيدے
شي؟ بديل ورته ووئيل چې دا دخزاعه قبيلې لښکر دے .
ابوسفيان ووئيل چې د خزاعې قبيلې سره خو دومره لښکر
نشته . دغه خبرے دوی کولے . چې ناڅاپه يو څو تنه
راغلل چې د مسلمانانو دلښکر د نګرانۍ د پاره مقرر کړے
شوی وو . هغوی دوی ونيول نو دوی ترينه تپوس وکړه چې دا
د چا لښکر دے؟ . هغوی په جواب کښې ورته ووئيل دا لښکر
د محمدرسول الله ﷺ او د هغه ملګرو (صحابهٌ) دے . دوی
دغه خبرے کولے . په خبرو خبرو کښې دوی ته مخامخ په
سورلۍ سور حضرت عباسؓ راښکاره شولو. هغه د حضور
ﷺ په سورلۍ باندې سور وو او دلښکر سره سره د هغه
علاقې نه ئې ځان خبرولو د پاره راووتے وو. حضرت عباسؓ
چې ابوسفيان وليدلو . نو ورته ئې ووئيل اے ابوسفيانه ! که د
محمد ﷺ لښکر په تا باندې برے اوموندلو نو ستا سر به ستا
د تن نه جدا کړی . د قريشو د پاره ښۀ خبره دا ده چې د
حضور ﷺ په امان کښې راشی . او د حضور ﷺ خبره اومنی .
ابوسفيان چې دحضرت عباسؓ خبره واوريدله نو د حضرت
عباسؓ نه د تپوس وکړۀ . اے عباسهٔ ! بيا کومه طريقه باندې
زۀ خلاصيدے شم . حضرت عباسؓ ورته اووئيل ماسره په
سورلۍ سور شه .تابه زۀ د حضور ﷺ خواله بوځم او د هغوی

نه به تاڵره امان اوغواړم . ابوسفيان د حضرت عباسؓ سره په سورلي سور شو او دواړه د حضورﷺ په خدمت کښې حاضر شو . په لاره کښې حضرت عمرؓ ډيرکوشش اوکړو چې ابوسفيان (چې د اسلام راوړلو نه مخکښې د حضورﷺ سخت دښمن وو) ته نقصان ورسوی . خو حضرت عباسؓ ورته ووئيل ما دوی ته امان ورکړے دے . د حضرت عباس د ضمانت په وجه ابوسفيان د حضرت عمرؓ د توري نه محفوظه وو. بيا رسول اللّٰه ﷺ حضرت عباسؓ ته اوفرمائيل ابوسفيان د ځان سره خپلي خيمي ته بوځه او سحر ئي دوباره ماله راوله . يو طرف ته حضرت عباسؓ سره ابوسفيانؓ په خيمه کښې شپه تيره کړه بل طرف ته د ابوسفيان نورو دوو ملګرو حکيم بن حزام او بديل بن ورقاء اسلام قبول کړۀ . حضور ﷺ ترينه څۀ لږ ساعت د مکې مکرمې په باره کښې تپوسونه وکړل بيا ئي دواړه مکې مکرمې ته وليږل چې د مکې مکرمې خلقو ته د حضورﷺ د راتګ په باره کښې خبر ورکړئ . شپه تيره شوه بيا سحر وختی حضرت عباسؓ د ابوسفيان سره يوځائے د حضورﷺ په خدمت حاضر شو . دغه وخت ابوسفيانؓ د اسلامی تعليماتو نه متاثره شوے وو . د څۀ لږو خبرو نه وروستو ابوسفيان د اسلام په دولت مالا مال شو او اسلام ئي قبول کړه . حضرت عباسؓ حضورﷺ ته ووئيل اے د اللّٰه پيغمبره ﷺ ! ابوسفيان د مکې مکرمې په سردارنو (مشرانو) کښې دے . د دوی په باره کښې تاسو يو داسې اعلان وکړئ چې دوی ته پرې عزت ملاؤ شی . حضور ﷺ

اوفرمائيل . په هر ځائے کښې اعلان وکړئ چې څوك هم د ابوسفيان كورته دننه شو . هغوی ته د حضور ﷺ له طرفه امان دے . ابو سفيان ! ووئيل اے د الله پيغمبره ﷺ! زما په كوركښې خو ټول خلق نشي راتلے . حضور ﷺاوفرمائيل . بل هغه كس ته هم امان حاصل دے چا چې په مسجد حرام كښې پناه واغستله . ابوسفيان بيا اووئيل . اے د الله رسوله ! ﷺ مسجد حرام هم كافی نه دے (ځكه چې د مكې مكرمې خلق ډير زيات دی) . حضور ﷺبيا ارشاد اوفرمائيلو : او هغه كس هم په امان كښې دے چا چې د خپل كور دروازه په ځان پسې بنده كړه . ابوسفيان چې د حضور ﷺدغه خبره واوريدله نو ډير خوشحاله شو او فوراً ئې ووئيل په دې خبره كښې ډير زيات ګنجائش او وسعت پروت دے . بيا حضور ﷺ د مرّ الظهران نه د روانيدلو اراده وكړه نو حضرت عباسؓ ته ئې اوفرمائيل ابوسفيان بره د غرسوكې لره بوځه چې د مسلمانانو د طاقت ورته اندازه ولګی . ابوسفيان چې د حضرت عباسؓ سره بره د غر سوكې ته ووختلو نو ډير زيات حيران پاتې شو . او حضرت عباسؓ ته ئې ووئيل چې د ورارهٔ مشرې كښې خو دې ډيره دنيا ده . حضرت عباسؓ ورته په جواب كښې اوفرمائيل . دا بادشاهت نه دے دا (اثر د) نبوت دے .(چې د هغې له بركت دا ټوله دنيا دلته راغونډه شوے ده .) بيا ابوسفيان د حضور ﷺنه رخصت واغستلو او په تيزۍ سره مكې مكرمې ته روان شو . بيا ئې په مكه مكرمه كښې خلق راجمع كړل او ورته ئې ووئيل چې محمد ﷺد

خپل يو لوئي لښکر سره مکې مکرمې ته راروان دے.او ډير رانزدې شوے دے .ستاسو کاميابي په دې خبره کښې ده چې اسلام قبول کړے . يا د خپل ځان د حفاظت د پاره زما کور ته دننه شے يا مسجدِ حرام کښې پناه واخلې يا د خپل کور دروازه په ځان پسے بنده کړے . خلقو چې د ابوسفيان خبرے واوريدلے نو څنو مسجدِ حرام طرف ته او بعضې خلقو خپلو کورونو ته منډې کړے . حضور ﷺ د کداء (د يو ځائے نوم) له طرف نه مکې مکرمې ته داخل شو . دغه وخت حضور ﷺ په يوه اوښه باندې سور وه او په ښۀ ښکلې آواز سره ئې د سورتِ فتح آياتونه لوستل د بعضې روايتونو نه د سورتِ نصر تلاوت کول هم معلوميږی . حضرت خالد بن وليدؓ د حضور ﷺ په حکم مکې مکرمې ته د لښکر يوے حصه سره په بله لاره رادننه شو . حضور ﷺ مکې مکرمې ته د داخليدو نه مخکښې صحابهٴ ته نصيحت کړے وو چې ترڅو تاسو باندې بل تن ګزار نۀ وی کړے تر هغې پورې تاسو ورسره جنګ مۀ کوے . حضور ﷺ په عاجزي ، سکون او اطمينان سره مکې مکرمې ته داخل شو د يو څو تنو نه علاوه ئې عام د معافی اعلان وکړه . کله چې مکه فتح شوه نو حضور ﷺ د امّ هانی کور ته تشريف يوسلو او اته (٨) کعته نفل ئې د شکرانې په نيت ادا کړل . د مونځ نه پس حضور ﷺ شعب ابی طالب ته تشريف يوسلو.په دغې ځائے کښې د حضور ﷺ د پاره د مخکښې نه تانبولګولے شوے وو .کوم وخت چې تهوله مکه مکرمه د مسلمانانو په قبضه کښې راغله نو

حضور ﷺ حرم شريف ته تشريف يوسلواول ئي د بيت اللّه (كعبي) طواف شوروكړۀ. په حرم شريف كښي دغه وخت د كعبي نه ګير چاپيره دري سوه او شپيتۀ بتان وو .حضور ﷺ به يو يو ته د يو چوكے په ذريعه اشاره كوله او ورسره به ئي د قران ايت ﴿ جآء الحق وزهق الباطل ﴾ تلاوت كولو .په دي عمل سره هغه بت هغه وخت سرد لاندي راپريوتلو . په دي طوراو طريقه ټول حرم شريف د بتانو نه پاك شو . بيا د حضور ﷺ په حكم د طواف نه وروستو عثمان بن طلحه راوغښتلے شو . او د كعبي چابي ئي ترينه واغستله . د بيت اللّه دروازه كهلاؤ كړے شوه او حضور ﷺ كعبي ته دننه ورداخل شو . حضور ﷺوليدل چي كعبه كښي دننه تصويران دی نو د هغي د ورانولو فرمان ئي جاری كړۀ . دغه وخت ټول تصويران د حضور ﷺ په امروران كړے شو بيا كعبه د زم زم په اوبو وونيځلے شوه . په دغه موقع حضور ﷺ مونځ اداكړۀ . بيا رسول اللّه ﷺ يوه لويه خطبه ارشاد اوفرمائيله . په دغه خطبه كښي حضور ﷺ انسان لره د فضيلت سبب تقوىٰ بيان كړۀ . د خطبي نه وروستو حضور ﷺ په حرم شريف كښي كيناستلو . او د كعبي كنجياني ئي بيا عثمان بن طلحه ته حواله كړے . او ورته ئي اوفرمائيل چي دا كنجياني د هميشه د پاره واخله (يعنى دا كنجياني به تاسره او بيا ستاخاندان سره ترقيامته پوري وی) . دا ما تاته نه دی دركړے بلكه د اللّٰه تعالىٰ له طرفه دركړے شوی دی . د ظالم او غاصب(په زوره اغستونكي) نه علاوه دا ستا نه هيڅ

څوك نشي اغستلے .د ماسپښينۍ وخت شو . دغه وخت حضور ﷺ حضرت بلالؓ ته حکم وکړۀ چي کعبي ته بره وخيژه او د کعبي د چهت دپاسه بانگ ووايه. د حضور ﷺ د امر مطابق حضرت بلالؓ اذان وکړۀ . د طواف کولو نه وروستو حضور ﷺ د صفا غونډي ته بره اوختلو .او ترډير وخته پوري په دعا کښي مشغوله وه. بيا د دعا نه وروستو حضور ﷺ کيناستلو . او په يو لوئي تعداد سره خلقو د حضور ﷺ په لاس بيعت وکړۀ . حضور ﷺ پنځلس ورځے په مکه مکرمه کښي تيرے کړلے . بيا د اللّٰه په حکم حضور ﷺ د مکي مکرمي نه مديني منوري ته روان شولو .

(142,143,144)

سريه خالد بن وليدؓ

د اسلام په نور سره مکه مکرمه د بتانو او له شرك نه پاکه شوه. نو حضور ﷺ د نورو قبيلو د اصلاح د پاره دصحابهٓ واړه واړه ټولګی د مکي مکرمي نه يوخوا بل خوا وليږل . په دغه ټولګو کښي يو ټولګي د حضور ﷺ په امر سره د حضرت خالد بن وليدؓ په مشري کښي نخله ځائے ته روان کړے شو . دوی ته د عزیٰ د وروانولو ذمه داری ورپه غاره شوی وه . حضرت خالد بن وليدؓ دغه کار په ښۀ طريقے سره انجام ته ورسولو او واپس دوباره دمسلمانانو لښکر سره رايو ځائے شولو .(145)

★★★★★★★★

سريه عمرو بن العاصؓ

د حضورﷺ په امر حضرت عمرو بن العاصؓ ته د سواع بت د ماتولو ذمه داری ورپه غاړه شوي وه . دغه بت د مكي مكرمي نه دري ميله لري په يو ځائے كښي وۀ. حضرت عمرو بن العاصؓ چي بت لره نزدي لاړو نو د بت مجاور(هغه كس چي د بت سره نزدي ناسته كوی او په دغه ځائے كښي خپل ژوند تيروی) ورته ووئيل تۀ دا كار نه شی كولے .سواع به تا په خپله دد غي كار نه منع كړی . حضرت عمرو بن العاصؓ چي د مجاور خبره واوريدله نو ډيري خبري ئي ورته وكړے او ډير ئي ملامتا كړۀ . ورته ئي اوفرمائيل چي تۀ لا تراوسه په دغه باطله عقيده كښي پروت ئي .بيا ئي په يو ګزار سره سواع بت ټكړے ټكړے كړۀ .مجاور چي وليدل چي سواع بت دخپل ځان حفاظت ونكړے شو نو بل چا به څۀ حفاظت او مدد وكړئ. هغه وخت ئي كلمه وئيله او اسلام ئي قبول كړۀ .(145)

سريه سعد بن زيدؓ

د حضرت سعد بن زيدؓ په ذمه د مناة بت ماتول وو . حضرت سعدؓ د شلو تنو سره مقامِ مشلل ته لاړو او دغه ذمه داری ئي په ښۀ طريقي سره ادا كړه.منات بت ئي ټكړے ټكړے كړۀ. د هغي نه پس ئي مديني منوري ته واپسی وكړۀ.(145)

غزوه حنين

حنين د طائف او د مكي مكرمي په مينځ كښي د يو ځائے

نوم دے . په دغه ځائے کښې د هوازن او ثقيف قبيله آباده وه.
. د قبيلۀ ثقيف او د قبيلۀ هوازن خلقو د فتح مکې نه
وروستو په خپلو کښې مشوره اوکړۀ. چې نن دے او کۀ صبا
دے . مسلمانان به د دوی مقابله ته راووځی. مخکښې د دې
نه چې مسلمانان په دوی حمله وکړئ . په مسلمانانو حمله
کول پکار دی .د دغې مقصد د پاره د د غې قبيلې مشر مالك
بن عوف د شل زرو تنو سره روان شو. حضور ﷺ ته چې پته
ولګيدۀ . نو د حالاتو رُخ معلومولو د پاره ئې عبدالله بن ابی
حدرد اسلمیؓ دغې علاقې ته وليږلو . حضرت عبدالله بن ابی
حدرد اسلمیؓ دوه ورځے په پټه د دښمن په لښکر کښې پاتې
شو او د ټول حالاتو نه ئې ځان خبر کړلو بيا ئې هغه ټول
حالات حضور ﷺ ته بيان کړۀ . حضور ﷺ د هغې خبر په رڼا
کښې د شوال مياشت په اتهم تاريخ د هجرت په اتهم کال د
دولسو زرو لښکر سره د مکې مکرمې نه حنين طرف ته سفر
شورو کړۀ .د مسلمانانو په دې لښکر کښې لس زره هغه
مسلمانان وو. چا چې د حضور ﷺ سره د مدينې منورې نه
مکې مکرمې ته سفر کړے وو .او دوه زره نوی ايمان لرونکی
کسان وو . د دولسو زرو دمسلمانانو دا لښکر د حنين په طرف
روان وو. په دغه سفر کښې يوتن ووئيل چې نن خو زمونږ
تعداد ډير زيات دے .(په دې وجه نن خو د دښمن سره مقابله
به انتهائی آسانه وی) مولیٰ کريم ته دغه خبره خوښه نۀ شوه
. بيا هغه ووشول کوم چې د دې د پاره په تقدير کښې ليکلې
شوے وو. اسلامی لښکر حنين ته ورسيدلو او د حنين د

غـرونـو پـه میـنـځ کـښې تیـریـدلـو دغـه وخـت هغـۀ مشرکانو چې دواړو طـرفـونـو تـه ئې ځـان پـه غرونو کښې پټ کړے وو. پـه مسـلـمـانـان بـانـدې ئې حمله وکړه . دا حمله ناڅاهانه وه په دې وجـه مسـلـمـانـان یو طرف ته بل طرف ته په منډه شو . په دغه مـوقـع د حـضـورﷺ سره نـزدې صرف یو څو تنه پاتې شو . حـضـورﷺ چې د مسـلـمانانو دا حالت او کیفیت ولیدلو نو فوراً ئې اوفـرمـائیـل اے خـلـقو ! دلته راشی زۀ د اللّٰه تعالیٰ رسـول یـم ، مـحـمـد بـن عـبدالـلّٰـه یم .بیا حضورﷺ حضرت عباسؓ ته اوفرمائیل چې تۀ انصارو او مهاجرینو ته آواز وکړۀ . د حضرت عباسؓ آواز تیز وۀ . هغوی آواز وکړۀ . اے د انصارو ټولیه ! اے هغه خلقو ! چاچې د کیکر دلاندې د حضورﷺ په لاس بـانـدې بیعت کړے وو . دا آواز چې کله صحابهؓ واوریدلو نـو د حـضـورﷺ نـه ئې د حـفاظت د پاره ګیره را تاؤ کړله . یو طـرف تـه کافرانو پرله پسې په حضورﷺ باندې حملې کولے . بل طرف ته صحابهؓ د دغې حملو دمنع کولو د پاره لکه د غر پـه شـان ولاړ وو. حـضـورﷺ دغـه سـاعـت یو مټې خاوره راوا غسـتـله او د کافرانو پـه طرف ئې وویشتله . دغه خاوره د دغې لښکر هر کافر مشرك سترګو ته وورسیدله او د دغې په برکت مشرکان په شا شو . په دغه جنګ کښې د مسلمانانو نه صـرف څـلـور تـنـه شهیـدان شوی وو او د کـافـرانو اویا تنـه مردار شوی وو. (146,147)

غزوه طائف

کـوم وخـت چې په حنین کښې مسلمانانو ته بري ملاؤ شولو

او کافران په تیخته شو . په دغه تیخته کونکو کښې یو د هغه لښکر مشر مالك بن عوف هم وو . هغه د یو لښکر سره طائف طرف ته روان شو او هلته ئې ساه واغستله . حضور ﷺ ته چې پته ولګیدله چې مالك بن عوف په طائف کښې پناه اغستې ده نو طائف طرف ته روان شو. حضور ﷺ طائف ته د روانیدو نه مخکښې دا فرمان جاری کړۀ چې د حنین ټول مالِ غنیمت او قیدیان دے په جعرانه(د ځائے نوم) کښې راجمع کړے شي . حضور ﷺ او صحابهٔ په تیزے سره طائف ته اورسیدل . مالك بن عوف ته چې دمسلمانانو د راتلو پته ولګیدۀ نو د حفاظت د پاره ئې د طائف د قلعې دروازه په ځان پسې بنده کړه . مالك بن عوف د مخکښې نه د ځان سره ډیره غله (د خوراك څیزونه) جمع کړے وه . حضور ﷺ د صحابهٔ سره د دغې قلعې مخه ونیوله .او د منجنیق په ذریعه ئې په دغې قلعې د کاڼو ګزارونه وکړل .چې ورسره د قلعې دیوالونه مات شي . بل طرف ته کافرانو د بندے قعلې نه په مسلمانانو غشي راووروِل . په هغې سره دولس مسلمانان شهیدان شواو ډیر کسان له مسلمانانو نه زخمیان شو . مسلمانان لا په دغه مقام دیره وو چې حضور ﷺ یو خواب ولیدۀ چې د پیو یوه پیالۍ د حضور ﷺ په خدمت کښې پیش کړے شوه .یو بانګی په هغه لوخی کښې ټونګه ووهله چې دهغې سره هغه پیی تویو شو. حضور ﷺ دغه خوب سیدنا ابوبکر صدیقؓ ته واورولو ، هغوي حضور ﷺ ته مشوره ورکړه چې معلومیږي داسې چې داقلعه اوس زمونږ لاسو ته نهٔ شي

راتلـے . بیـا حضور ﷺ په دغې باره کښې د نوفل بن معاویه دیـلـمیؓ نه مشوره واغستـله .د نوفل بن معاویه دیلمي خبرې هم د حضرت سیدنا صدیق اکبرؓ د خبرې ملګرتیا کوله . د ابن سعد په روایت کښې دی . حضرت عمرؓ حضور ﷺ ته ووئیل چې اے د اللّٰه پیغمبره ! ﷺ دوی ته بد دعاوکړی .رسول اللّٰه ﷺ په جواب کښې حضرت عمرؓ ته اوفرمائیل اللّٰه تعالیٰ ماته د دې خبرې اجازت نۀ دے راکړے .حضرت عمرؓ د حضور ﷺ نه تپوس وکړۀ نو بیا مونږ ته د دوی سره د جنګ کولو څۀ ضرورت دے ؟ حضور ﷺ چې د حضرت عمرؓ خبره واوریدله نو د روانیدو فرمان ئې جاری کړۀ . او په روانه روانه ئې دا دعا وکړۀ . اے اللّٰه ! ثقیف ته نیغه لار وښایه اودوی د اسلام سره زما خوا له راولے . د تاریخ کتابونو لیکلی دی چې دغه قلعه بیا په خپله فتح شوه . هغه ټول خلق مسلمانان شول . مالك بن عوف چې د هغې قبیلې مشروه پخپله د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او اسلام ئې قبول کړۀ . حضور ﷺ د طائف نه روان شو او د ذی القعدې په پنځم تاریخ جعرانه(د ځائے نوم) ته وورسیدلو .بیا د جنګِ حنین ټول مالِ غنیمت ئې په مسلمانانو کښې تقسیم کړلو . په دغې مالِ غنیمت کښې شپږ زره قیدیان ، څلیریشت زره اوښان ، څلویښت زره چیلۍ ، اور څلور زره اوقیه سپین زر وو . په دغې مقام حضور ﷺ د هوازن قبیلې په انتظار لس ورځے تیرے کړے . چې کیدے شی د هوازن قبیلې خلق د خپلو خپلوانو د خلاصولو د پاره کوشش وکړی او دلته راشی . خو هیڅ څوك هم د دغې

قيديانو د خلاصولو د پاره رانغلل . د ډير انتظار نه پس حضور ﷺ هغه قيديان په مسلمانانو کښي تقسيم کړل . د تقسيم نه وروستو د نهه تنو يوه ډله (وفد) چي د قبيله هوازن سره ئي تعلق لرلو د حضور ﷺ په خدمت کښي حاضره شوه . هغوی اول اسلام قبول کړه . او بيا ئي د حضور ﷺ په لاس بيعت وکړۀ . بيا ئي د هغه خپلوخپلوانو چي په غزوه حنين کښي بندی جوړ شوی وو د پريښودلو حضور ﷺ ته درخواست وکړلو . دهغي قبيلي مشر ووئيل اے د اللّٰه پيغمبره ! ﷺ په دغه قيدی خلقو کښي ستا د پلار اومور له طرفه ترورياني،اوستا سره په ماشوم والی باندي مينه کونکی زنانه هم دی . که چرته ستا په شان تعلقات زمونږه بل چا سره وے .نو هغه به مونږ سره ډيره زيات مينه ، گزاره او د رحم وکرم معامله کړے وے .ستاشان اومقام خو د ټولو خلقو نه اعلیٰ دے . مونږ نن په مصيبت کښي يو . او زمونږ دا مصيبت ستانه پټ نه دے زمونږ سره د احسان معامله وکړئ . د دي په بدله کښي به اللّٰه تعالیٰ تاسو سره د احسان معامله وکړئ . حضور ﷺ ورته اوفرمائيل ماستاسو ډير انتظار وکړۀ . اوس مالِ غنيمت تقسيم شوے دے . بيا هم تاسو په دوو ځيزونو کښي يو خوښ کړے . ستا سو مال پکار دے يا ستاسو خپل خپلوان (چي قيديان جوړی شوی دی) ؟ .هغه وفد(ډلي) حضور ﷺ ته ووئيل چي مونږ د مال تپوس نه کوؤ زمونږ خپل خلق (چي تاسو سره قيديان شوی دی) پکار دی .چي هغوی ستاسو دقيد نه راخلاص شی .حضور ﷺ

ورته اوفرمائیل . په مالِ غنیمت کښې زما سره د بنو هاشم او دبنی عبدالمطلب چې څومره حصه رسیدلے ده . هغه ټوله ستاسو شوه .خو چې کومه حصه د نورو مسلمانانو رسیدلے ده . د هغې په باره کښې مالره د ماسپښین مونځ نه پس راشی . زۀ به نورو مسلمانانو ته ستاسو سفارش وکړم . بیا د ماسپښین مونځ نه پس هغه وفد(ډله) حضور ﷺ لره لاړه. نو حضور ﷺ یو ډیر ښائسته پُراثر بیان وکړلو . د دغې بیان په برکت سره په یو وخت کښې دغه ټوله قبیله د غلامۍ نه آزاده شوه . ټولو مسلمانانو په خوشحالۍ سره هغه ټول خلق پریښودل . بیا د دغې واقعې نه وروستو حضور ﷺ د جعرانه(د ځائے نوم) نه مکې مکرمې ته د عمرې د ادا کولو په نیت روان شو .هلته ئې عتاب بن اسید د مکې مکرمې مشر (والی) جوړ کړلو او معاذ بن جبلؓ ته ئې د دین د تعلیم او تعلم ذمه داری ورپه غاړه کړه . حضور ﷺ په مکه مکرمه کښې دوه میاشتې او لس ورځے قیام وکړۀ . بیا د ذیقعدې په وویشتم تاریخ د صحابهؓ سره یو ځائے مدینې منورې ته روان شو . (148,149,150)

د زکوٰة د راجمع کولو د فریضې آغاز

د طائف د سفر نه وروستو د هجرت په نهم کال حضور ﷺ مختلفو طرفونو ته د زکوٰة د اغستلو او راجمع کولو د پاره څۀ کسان ولیږل . عیینه بن حصن فرازیؓ ئې بنو تمیم قبیلې ته ، بریده بن الحصیبؓ ئې قبیله اسلم و غفار ته ، عباد بن بشرؓ ئې سلیم او مزینه ته ، رافع بن مکیثؓ ئې جبینه ته ، عمرو بن

العاصؓ ئې بنی فزاره ته ، ضحاك بن سفيانؓ ئې بنو كلاب ته ، بسر بن سفيانؓ ئې بنو كعب ته ، ابن اللتبيه ازدیؓ ئې بنو ذبيان ته ، علاء بن الحضرمیؓ ئې بحرين ته ، حضرت علیؓ ئې نجران ته ، عدی بن حاتمؓ ئې قبليه طے او بنو اسد ته او مالك بن نويرهؓ ئې بنو حنظله ته وليږلو .(151)

غزوه تبوك

حضور ﷺ په مدينه منوره كښې مقيم وه . دغه وخت حضور ﷺ ته خبر وركړے شو چې روميان د اسلامي سلطنت او د اسلام د ختمولو د پاره صلاح مشورے كوی او د دغې مقصد د پاره ئې ډيرلوئې لښكر تيار كړے دے . حضور ﷺ د هغوی سره د مقابلې دپاره د صحابهؓ نه د انفاق فی سبيل اللّٰه (د اللّٰه په لاره كښې د خرج كولو) مطالبه وكړۀ . په دغه موقع سيدنا صديق اكبرؓ د كور ټول سامان د حضور ﷺ په خدمت په پيش كړۀ . حضرت عمرؓ د كور د نيم سامان قربانی وركړۀ . حضرت عثمانؓ درې سوه اوښان سره د (بوجهونو) سامانه او د زرو دينارو حضور ﷺ ته حواله كړل . هريو صحابیؓ په دغې موقع د خپل وس او توفيق مطابق د خرچ كولو كوشش وكړۀ . مختصر دا چې حضور ﷺ د رجب المرجب په مياشت كښې د ديرش زره لښكر سره د مدينې منورې نه تبوك ته روان شو. تبوك ته د رسيدو نه يوه ورځ وړاندې چې لا مسلمانان په لاره كښې وو حضور ﷺ صحابهؓ ته اوفرمائيل صبا چې نمر لږ ډير رابره شوی وی تاسو به د تبوك چينې ته ورسيږے . د حضور ﷺ د وينا او اطلاع مطابق صحابهؓ په صبا هم په هغه

وخت کوم وخت چې نبی کریم ﷺ بنودلے وو مسلمانان د تبوك چینے ته ورسیدل . دوی چې کله هغه چینې لره نزدې ورغلل نو د هغې نه یو یو څاڅکے بهیدلو(دغه چینه وچیدو ته نـزدې وه) . د حضور ﷺ په حکم هغه وخت هغه یو یو څاڅکے د اُوبـه پـه یو لوښي کښې راجمع کړے شو .بیا حضور ﷺ په هغه اوبه خپل لاسونه او خُله مبارکه کنګاله کړۀ . بیا ئې هغه اوبۀ هغې چینې سره خواته تویې کړے . د حضور ﷺ په دغې عمل د دغې اوچے چینې نه د اوبو یوه فـواره جارې شوه . دا اوبۀ دومره ډیرے وے . چې په هغې سره د ټول لښکر تنده ماته شوه . بیا هم هغه شان هغه چینه جارې وۀ .بیا حضور ﷺ حضرت معاذ بن جبل ؓ ته اوفرمائیل کۀ اللّٰه تعالیٰ تالره ډیر عمر درکړۀ نو تۀ به دا ځایونه په باغونو سره ښکلی ووینې . ابن اسحاق مؤرخ لیکی چې هغه چینه تـراوسه پورې جارې ده . په تبوك کښې حضور ﷺ شل ورځے پـاتې شـولو .رومیـان ویـریدل . او د مقابلې نـه پـه شا شو . د دنیا خلقو د اسلام عظمت او طاقت ولیدلو . تبوك سره نزدې اهـل جربـه ، اذرع او د ایلـه پـه مشر ویره راغلـه مـجبوراً مسلمانانو سره ئې صلح وکړه او جزیې ورکولو ته تیار شو .

هم لدغې ځائے نه د حضور ﷺ په حکم حضرت خالد بن ولید ؓ د څلورو سوو تنو سره د اکیدر د مقابلې دپاره روان شولو حضور ﷺ حضرت خالد بن ولید ؓ ته فرمائیلی وو چې تاته اکیدر په داسې حالت کښې ملاویږی چې هغه به ښکار کوی . اکیدر د حضور ﷺ د اطلاع مطابق ښکار کولو . حضرت

خالدؓ هغې قيدی جوړ كړۀ او د حضور ﷺ په خدمت كښې پيش كړلو . حضور ﷺ ورسره په دوه زره اُوښانو ،اته سوه اسونو ،څلور سوه زغرو، او څلور سوه ډهالونو باندې صلح (راضی نامه) وكړۀ .په تبوك كښې حضور ﷺ شل ورځې قيام وكړۀ . بيا حضور ﷺ له تبوك نه مدينې منورې ته واپسی وكړۀ .(152,153)

د مسجد ضرار معامله

د تبوك نه واپسې كښې حضور ﷺ چې ذی آوان ته راورسيدلو نو مالك بن دخشم ، او معن بن عدیؓ ئې د مسجد(جمات) ضرار د ورانولو د پاره وليږل. هغوی مسجدِ ضرار وران كړلو . دا هغه جمات وو چې په كوم كښې به منافقينو د مسلمانانو خلاف صلاح مشورې كولې . او د اسلام خلاف به استعماليدلو .دا هغه وخت جوړ شوے وو كله چې حضور ﷺ تبوك ته په سفر روان وو په لاره كښې منافقينو حضور ﷺ ته درخواست كړے وو چې تاسو دغې جمات ته دمونځ كولو د پاره يووار راشې چې بركت پكښې راشی او مقبوليت اومومی . حضور ورته په هغه موقع وئيلی وو چې اوس خوزۀ تبوك ته روان يم . واپسې كښې به بيا ګورو. ابن هشام ليكی چې حضور ﷺ د سويلم يهودی د كور د سوزولو حكم هم وركړے وۀ . په دغه كور كښې به منافقين راجمع كيدل او د حضور ﷺ خلاف مشورې به ئې كولې . حضرت طلحهؓ د يو څو تنو سره دغه كار تمام كړلو . د شعبان اخيرې ورځې وے يا د رمضان اولنې ورځے وے حضور ﷺ د

مدیني منوري په مزکه قدم کیښودلو . مدیني منوري ته د داخلیدو نه پس حضور ﷺ اول مسجد نبوی ته تشریف یوسلو هلته ئي دورکعته مونځ وکړۀ . د مونځ نه پس څۀ لږ ساعت د خلقو د ملاقاتونو د پاره کینساتلو . بیا ئي خپل کور ته تشریف یوسلو . (154)

د متخلفینو معامله

هغه خلق چي غزوۀ تبوك په موقع د حضور ﷺ نه په څۀ عذر پاتی شوی وو . یا داسي خلق چي د نفاق په وجه په غزوه تبوك کښي نۀ وو شامل شوی . د دوی ټولو په باره کښي حضور ﷺ ته د وحی په ذریعه پته ولګیدله . منافقینو په دروغه قسمونه وخوړل او ځان ئي د ظاهری دنیاوی سزا نه بچ کړلو . دغه شان هغه صحابهؓ چي د څۀ عذر په وجه پاتي شوی وو د هغوی عذر هم قبول کړے شو . دري صحابهؓ داسي وو چي هغوی خپل څۀ عذر پیش نۀ کړے شو . حضور ﷺ د هغوی سره د هر قسمه تعلقات قائمولو نه منع وکړۀ . بیا د ډیر صبر او امتحان نه پس د هغوی د ندامت ذکر قرآن کښي راغلے . (په سورة التوبه آیت نمبر ۱۱۷، ۱۱۸ او آیت نمبر ۱۱۹ کښي د دوی د حالت او کیفیت ذکر راغلے دے .) او اللّٰه تعالیٰ ئي توبه قبوله کړه . (155)

مختلف وفدونه (جرګے)

هرکله چي حضور ﷺ مدیني منوري ته راوورسیدلو . نو پرله پسي د حضو ر ﷺ په خدمت کښي وفدونه (جرګي)

راتـلـل شـورو شو . حضور ﷺ لره د وفدونو مقصد د دين د زده کړي نه علاوه د مسلمانانو سره تعلقات جوړول هم وو. د هغې وفـدونـو تـعـداد اويـا پـوري يـاديـږي پـه هغي کښي مشهور وفدونه دا دي .وفدِ ثقيف، وفدِ بنی تميم ، وفدِ بنی فزاره ، وفدِ کنده ، وفد بنی عبدالقيس ، وفد بنی حنفيه ، وفد بنی قحطان ، وفـد بـنـی الحارث ، وفد بنی فزاره ، وفدِ بنی اسد ، وفد بهراء وفدِ عـزره وفـد بـلـي ،وفـد بـنـی عـامر بن صعصعـه (156)

اولنې حج

د حضور ﷺ په امر د هجرت په نهم کال د ذيقعدې په مياشت کښې حضرت سيدنا صديق اکبرؓ د دري سوو تنو سره د حج د اداکولو د پاره مکې مکرمې ته روان شو.بيا په دغه سفر کښې حضـرت عـلـیؓ هم ورسره شـامـل شـولو چې د سورتِ برأت ايـاتـونـه د حج د ادا کـولـو پـه موقع تلاوت کړي . د حضرت ابـوبـکـر صديقؓ په مشري کښې مسلمانانو د حج ټول رکنونه ادا کـړل بيـا جـمـره عـقـبـې سـره د قـربـانـې پـه ورځ (يوم النحر) حضرت علیؓ د حضور ﷺ د فرمان مطابق هغه اياتونه تلاوت کړل . چې د کومو اياتونو د تلاوت ورته د حضور ﷺ له طرفه حـکـم شـوي وو . په دغې ورځ دا اعلان و شو . د راروان کال نه بـه يـو مشرک ته هم د حج د اداکولو اجازت نهٔ وی ، نهٔ به چاته پـه بـريـنـډه د طـواف کـولو اجازت وی . چې د چا د حضور ﷺ سـره مـعـاهـده شـوي ده . د هـغې عهد به پابندی کولے شی . او چې دچا سره د حضور ﷺ معاهده او عهد نشته هغوی ته څـلـور مـيـاشـتې مهلت دے . کهٔ په دې څلورو مياشتو کښې

ئې اسلام قبول کړۀ . نو ډیره ښۀ ده . خو کۀ اسلام ئې قبول نۀ کړلو . نو بیا چې کوم ځائے کښې وونیولے شو ښامخا به قتلیږی . د حج د رکنونو د ادا کولو او د دغې اعلان نه وروستو سیدنا صدیق اکبرؓ مدینې منورې ته واپسی وکړله . (157)

د حضورﷺ د حج د پاره سفر

د هجرت په لسم کال د ذیقعدې په میاشت کښې حضورﷺ د حج د اداکولو اراده وکړله . او د یو اعلان کونکی په ذریعه دغه خبر په ټول عربو کښې ښور شو . یو لوئې تعداد د خلقو په دغه موقع د حضورﷺ سره یو ځائے د حج د ادا کولو د پاره تیار شو. د ذیعقدې په شپږیشتم تاریخ حضورﷺ د دغې عظیم عمل د پاره غسل وکړۀ بیا ئې کپړے بدلې کړے .

د هغې نه وروستو د مدینې منورې نه ذوالحلیفه ته ئې تشریف یوسلو . حضورﷺ په ذوالحلیفه کښې شپه تیره کړۀ. بیا د دغې روانې میاشت په وویشتم تاریخ ئې دوباره غسل وکړۀ . بیائې دورکعته مونځ ادا کړه او احرام ئې وتړلو . په قصویٰ اوښه باندې سور شولو او په اوچت آواز ئې دا لاندنی تکی ادا کړل .

لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَاشَرِيْكَ لَكَ لَبَّيْكَ اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ .

حضرت جابرؓ فرمائی د حضورﷺ نه مخکښې وروستو ، ښې طرف ته او ګس طرف ته د خلقو یو سمندر وۀ . مؤرخینو لیکلی چې دغه وخت د صحابهٔ تعداد د یو لاکه (۱۰۰۰۰۰) نه بره وو. ټولو د حضورﷺ سره په جمع دغه برنې تکی وئیل

.بیا ددوی آواز به دغرونو نه راتمبیدلو . حضور ﷺ د صحابهؓ سره یو ځائے د ذو الحجي په پنځم تاریخ مکي مکرمي ته داخل شولو . مسلمانانو د حضور ﷺ سره یو ځائے د بیت اللّٰه (کعبي) طواف وکړۀ . بیا حضور ﷺ مقام ابراهیم کښي دوه رکعته نفل ادا کړۀ.د نفلو د اداکولو نه پس حضور ﷺ صفا غرته اوختلو . او دا ئي ارشاد اوفرمائیل :
د اللّٰه نه علاوه بل څوك د عبادت لائق نشته .نۀ هغۀ شریك لري . د هغۀ بادشاهي ده او صرف د هغۀ تعریف دے .هغۀ مړه کول او ژوندي کول کوي .په هرڅیز باندي قدرت لري . د هغه یوذات نه علاوه بل څوك خدائي نشته . هغه یو اللّٰه دے .هغۀ خپله وعده پوره کړۀ .دخپل بنده ئي مرستۀ(مدد) وکړۀ .او په یو ځائے ئي ټولو ته ماتې(شکست)ورکړۀ .
حضورﷺ د عمري د اداکولو نه پس احرام کهلاؤ کړلو او صحابهؓ ته ئي هم د احرام د کهلاوولو امر وکړه. په دغي موقع حضرت علیؓ د یمن د حاجیانو سره یو ځائے مکي مکرمي ته راغے .د زیارت ورځ (د ذوالحجي اتهم تاریخ)حضور ﷺ د نورو مسلمانانو سره په منیٰ کښي تیره کړه .بیا په صبا د سحرختو نه وروستو د ذوالحجي په نهم تاریخ حضور ﷺ د نورو مسلمانانو سره د منیٰ نه روان شو . اومیدانِ عرفات کښي دیره شو . د ماسپښین نه وروستو او د ماښام نه مخکښي په دغه موقع حضور ﷺ د قصویٰ (اوښه) د پاسه په ناسته یوه خطبه ارشاد اوفرمائیله چي ورته خطبه حجة الوداع وئیلے شي . هرکله چي حضور ﷺ خپله خطبه ختمه

کړله . حضرت بلال؄ آذان وکړهٔ . بیا حضور ﷺ د ماسپښین او مازیګر مونځونه یو ځائے ادا کړل . د مونځ نه پس حضور ﷺ بیا په اوښه سور شولو اود مسلمانانو سره موقف (د یو ځائے نوم) ته ئې تشریف یوسلو. په دغه ځائے حضور ﷺ د قبلې په رُخ یوه عظیم الشانه دعا وکړله . بیا د دغې مقام نه وروستو حضور ﷺ مزدلفې ته تشریف یوسلو هلته کښې حضور ﷺ د ماښام او ماسخوتن دوه مونځونه په یو وخت کښې ادا کړل . حضور ﷺ او مسلمانانو شپه په مزدلفه کښې تیره کړه . بیا په صبا سحر وختې د سحر مونځ نه وروستو حضور ﷺ د صحابهؓ سره یو ځائے د مزدلفې نه روان شو . بیا جمره ئې په کاڼو ووشتله او دغه رنګ نور ارکان په ترتیب سره حضور ﷺ د ټولو مسلمانانو سره یو ځائے ادا کړل . د حج د ادا کولو نه پس رسول الله ﷺ مسلمانان خپلو خپلو علاقو ته رخصت کړل . او پخپله حضور ﷺ د انصارو او مهاجرینو سره یو ځائے د ذوالحجې په څلوارلسم تاریخ د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته راروان شولو. (158)

د حضور ﷺ د آخرت سفر

مؤرخینو لیکلی دی چې د صفر میاشت کښې یوپیره د نیمې شپې حضور ﷺ جنت البقیع(د مسلمانانو مقبره) ته تشریف یوسلو .اود هغوی د پاره ئې د مولیٰ کریم نه دعا اوغښتله .بیا ئې خپل کور ته واپسی وکړهٔ . هرکله چې حضور ﷺ کور ته ئې تشریف راوړلو نو په طبیعت کښې ئې دردناکه والې(بیماری) وهٔ . دا ورځ د شورو وهٔ . او د

ام المؤمنين حضرت ميمونہؓ سره په كور كښې د پاتې كيدو نمبر وۀ. حضور ﷺ د خپل عادت موافق حضرت ميمونہؓ كره تشريف يوسلو . په صبا چې بيا په ازوج مطهراتؓ كښې د چا نمبر وۀ حضور ﷺ د هغې بى بى سره ارام وكړۀ . بيا په دريمه ورځ د بلے بى بى سره پاتے شو . دغه شان څلورمه او پنځمه ورځ تيره شوه .په دغه پنځو ورځو كښې د حضور ﷺ بيمارى كمه نۀ شوه . نو حضور ﷺ د نورو بيبانو په مشوره د حضرت عائشيؓ صديقې سره ديره شو . دبيمارۍ په دغه ورځو كښې حضرت ابوبكرصديقؓ د رسول اللّٰه ﷺ په ځائے امامت كولو . تركوم وخته پورې چې حضور ﷺ جمات ته د تلو راتلو طاقت لروتر هغه وخته پورې حضور ﷺ امامت كولو خو چې كله دغه طاقت هم باقى پاتې نه شو نو بيا د حضور ﷺ په حكم حضرت ابوبكر صديقؓ امامت شورو كړۀ . د حضور ﷺ د وفات نه څلور ورځې مخكښې د ماسپښين وخت كښې حضور ﷺ مسجد نبوى ﷺ ته تشريف يوسلو جمع ولاړه وه . حضرت ابوبكرصديقؓ د مصلي نه وروستو كيدل غوښتل خو حضور ﷺ په اشاره سره منع كړۀ. حضور ﷺ په مونځ كښې د حضرت ابوبكرصديقؓ سره خواته كينساتلو . دمونځ نه پس حضور ﷺ يوه مختصره خطبه ارشاد اوفرمائيله . بيا د هغې خطبې نه وروستو حضور ﷺ خپلې حجرې مباركې ته تشريف يوسلو. د حضور ﷺ په بيمارۍ په دغه ورځو كښې يوه ورځ حضور ﷺ د حجرې مباركې پرده اوچته كړۀ . هغه وخت حضرت سيدنا ابوبكر

صدیقؓ په مصله مونځ ته ولاړ وو. حضرت ابوبکر صدیقؓ
چي حضور ﷺ ولیدهٔ نو مصله ئي حضور ﷺ ته پریښودل
غوښتل . خو د حضور ﷺ په امر سره راروستو نه شو . بیا
حضور ﷺ د حجري پرده راښکله . د دغي واقعي نه پس
دوباره حضور ﷺ مسجد نبوی ته راښکاره نهٔ شو . هم په دغه
بیماری کښي د ربیع الاول په میاشت کښي د مشهور قول
مطابق په دولسم تاریخ حضور ﷺ د دي دنیا نه بلي دنیا
(آخرت) ته پرده وکړله . انا للّه وانا الیه راجعون .
دغه وخت د صحیح بخاری دروایت مطابق د
حضور ﷺ عمرشریف دري شپیته (٦٣) کاله وهٔ .(159)

★★★★★★★★★★★

★★★★★★★★★★★★

ماخذ ومصادر

(1) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۳۵، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(2) ابن سعد، محمد (۲۳۰ھ) الطبقات الکبریٰ، ج ۱ ص ۵۹ بیروت، دارالمعرفۃ

(3) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۳۵، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(4) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۶۰، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(5) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۶۰، ۶۱، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(6) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۶۴، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(7) حافظ علاؤ الدین، سیرت مغلطائی ص ۷، بحوالہ سیرت خاتم الانبیاء ﷺ مفتی محمد شفیعؒ، اسلام آباد، مکتبہ امیر معاویۃ

(8) ابن حجر العسقلانیؒ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری، ج ۷ ص ۱۰۲ بیروت، دارالمعرفہ

(9) زرقانی، محمد بن عبدالباقی، شرح مؤطا امام مالکؒ ج ۴ ص ۲۷۱، قاہرہ، مکتبہ استقامیہ

(10) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۷۴، ۷۵، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(11) ابن ہشام، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۱ ص ۱۷۳ بیروت، دارالفکر

(12) ابن ہشام، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۱ ص ۵۶ بیروت دارالفکر

(13) الخائص الکبریٰ، ج ۱ ص ۵۵، بیروت۔ دارالکتب العلمیہ

(14) زرقانی، محمد بن عبدالباقی، شرح مواھب لدینہ ج ۱ ص ۱۶۰ .... ۱۶۳ مصر، مطبع ازھریہ

(15) حاکم، ابو عبداللہ محمد بن عبداللہ (۸۵۱ھ) المستدرک ج ۲ ص ۶۰۲،

ریاض، مکتبۃ المعارف

(16)ابن سید الناس، محمد بن محمد شافعیؒ، (۷۳۴ھ) عیون الاثر فی فنون المغازی والشمائل والسیر، ج ۱ ص ۴۰ ، بیروت، دارالمعرفہ

(17) حافظ علاؤ الدین، سیرت مغلطائی ص ۱۰ ، بحوالہ سیرت خاتم الانبیاء ﷺ ص۲۷ مفتی محمد شفیعؒ ، اسلام آباد، مکتبہ امیر معاویۃ

(18)ابن ھشام، ابو محمد عبدالملک(۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۱ ص ۲۰۱ بیروت دارالفکر

(19)ابن سعد، محمد (۲۳۰ھ) الطبقات الکبریٰ، ج ۱ ص ۱۲۹،۱۲۸ بیروت ، دارالمعرفۃ

(20) سیوطی، جلال الدین عبدالرحمٰن (۹۱۱ ھ) الخصائص الکبریٰ، ج۱ ص ۹۱ ، بیروت، دارالکتب العلمیہ

(21)مولانا ادریس کاندھلویؒ، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۱۰۰،۹۹ ، لاھور، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(22)سھیلی، ابوالقاسم عبدالرحمٰن بن عبداللّٰہ (۱ ۸۵ ھ) الروض الانف فی تفسیر السیرۃ النبویۃ لابن ھشام ج ۱ ص ۱۲۲ قاھرہ، مکتبۃ الکلیات

(23) مولانا ادریس کاندھلویؒ، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۱۰۹ ، لاھور، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(24) زرقانی، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۱ ص ۲۰۲ مصر، مطبع ازھریہ

(25) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابۃ ج ۶ ص ۲۸۲ بیروت، دارالاحیاء

(26) ابن عبدالبر الاندلسی، ابو عمر یوسف بن عبداللّٰہ (۴۶۳ ھ) الاستیعاب فی معرفۃ الاصحابؒ ج ۴ ص ۳۱۱ ، حیدرآباد، دائرۃ المعارف

(27) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابۃ ج ۴ ص ۳۱۲ بیروت، دارالاحیاء

(28)ابن عبدالبر الاندلسی، ابو عمر یوسف بن عبداللّٰہ (۴۶۳ھ)، الاستیعاب فی معرفۃ الاصحاب ج ۴ ص ۲۴۶ ، حیدر آباد دکن،دائرۃ المعارف

(29) مدارج النبوۃ ج ۳ ص ۸۲

(30)ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابۃ ج ۴ ص ۳۰۴ بیروت، دارالاحیاء

(31) ابن اثیر، ابوالحسن علی بن ابی الکریم، (۶۳۰ ھ) اسد الغابہ فی معرفۃ الصحابۃ ج ۵ ص ۴۵۶ ، مکتبہ اسلامیہ

(32)ابن عبدالبر الاندلسی ، ابو عمر یوسف بن عبداللہ (۴۶۳ ھ) الاستیعاب فی معرفۃ الاصحابؓ ج ۴ ص ۳۰۲ ، حیدرآباد ، دائرۃ المعارف

(33) سیر اعلام النبلاء ج ۲ ص ۲۵۲

(34) ابن عبدالبر الاندلسی ، ابو عمر یوسف بن عبداللہ (۴۶۳ھ) ، الاستیعاب فی معرفۃ الاصحاب ج ۴ ص ۲۸۷ ، حیدر آباد دکن ،دائرۃ المعارف

(35)زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۳ ص ۲۰۲ مصر ، مطبع ازھریہ

(36) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابہؓ ج ۴ ص ۳۷۷ بیروت ، دارالاحیاء

(37) ابن عبدالبر الاندلسی ، ابو عمر یوسف بن عبداللہ (۴۶۳ ھ) الاستیعاب فی معرفۃ الاصحابؓ ج ۴ ص ۳۷۷ ، حیدرآباد ، دائرۃ المعارف

(38) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابہؓ ج ۴ ص ۳۷۹ بیروت ، دارالاحیاء

(39) حضور ﷺ کی صاحبزادیاں ص ۴۵

(40) ابن اثیر ، ابوالحسن علی بن ابی الکریم (۶۴۰ ھ) الکامل فی التاریخ ج ۲ ص ۳۱ بیروت دارالکتاب العربی

(41) ابن ھشام ، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۳ ص ۴۲۳ بیروت دارالفکر

(42) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۳ ص ۲۲۷ مصر ، مطبع ازھریہ

(43) مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۳۲ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ

(44)مولانا ادریس کاندھلویؒ ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۳ ص ۱۶۶،۱۶۷ ، لاھور ، مکتبہ عشرہ مبشرہؓ

(45)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۳۲ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ

(46)سیر اعلام النبلاء ج ۲ ص ۲۲۹

(47) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابہؓ ج ۴ ص ۲۷۳ بیروت ، دارالاحیاء

(48) اصح السیر ص ۵۸۳

(49)ابن سید الناس ، محمد بن محمد شافعیؒ ، (۷۳۴ھ) عیون الاثر فی فنون المغازی والشمائل والسیر ، ج ۲ ص ۳۰۳ ، بیروت ، دارالمعرفہ

(50) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواہب لدینہ ج ۳ ص ۲۴۹ مصر ، مطبع ازھریہ
(51)ابن اثیر ، ابوالحسن علی بن ابی الکریم (۶۴۰ ھ) الکامل فی التاریخ ج ۲ ص ۳۰۸ بیروت دارالکتاب العربی
(52)اصح السیر ص ۵۷۹
(53) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابۃ ج ۴ ص ۴۵۷ بیروت ، دارالاحیاء
(54) ابن کثیر ، اسماعیل بن عمر ، (۷۷۴ ھ) البدایہ والنہایہ فی التاریخ ج ۴ ص۱۴۶ لاھور ، مکتبہ قدوسیہ
(55)ابن عبدالبر الاندلسی ، ابو عمر یوسف بن عبداللّٰہ (۴۶۳ ھ) الاستیعاب فی معرفۃ الاصحابؓ ج ۴ ص ۳۱۴ ، حیدرآباد ، دائرۃ المعارف
(56) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابۃ ج ۴ ص ۴۴۶ بیروت ، دارالاحیاء
(57) ابن عبدالبر الاندلسی ، ابو عمر یوسف بن عبداللّٰہ (۴۶۳ ھ) الاستیعاب فی معرفۃ الاصحابؓ ج ۴ ص ۳۴۹ ، حیدرآباد ، دائرۃ المعارف
(58)اصح السیر ص ۶۰۲
(59) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابۃ ج ۴ ص ۲۵۶ بیروت ، دارالاحیاء
(60) سیر اعلام النبلاء ج ۲ ص ۲۶۳
(61) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) الاصابہ فی تمییز الصحابۃ ج ۴ ص ۲۶۵ بیروت ، دارالاحیاء
(62) سیر اعلام النبلاء ج ۲۳۹
(63)طبری ، ابو جعفر محمد بن جریر ، (۳۱۰ ھ) تاریخ الامم والملوک ، ج ۲ ص ۲۱۷ قاھرہ ، دارالمعارف
(64) مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۴۰ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ
(65) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواہب لدینہ ج ۱ ص ۲۰۳ .... ۲۰۶ مصر ، مطبع ازھریہ
(66)ابن ھشام ، ابو محمد عبدالملک(۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۱ ص ۲۱۰ بیروت دارالفکر
(67)طبری ، ابو جعفر محمد بن جریر ، (۳۱۰ ھ) تاریخ الامم والملوک ، ج ۱ ص ۱۱۳۹ قاھرہ ، دارالمعارف

(68) سید سلیمان ندوی ، رحمت عالم ﷺ ص ۲۴ کراچی ، قدیمی کتب خانہ
(69)سید سلیمان ندوی ، رحمت عالم ﷺ ص ۲۴ کراچی ، قدیمی کتب خانہ
(70)ابن کثیر ، اسماعیل بن عمر ، (۷۷۴ ھ) البدایہ والنھایہ فی التاریخ ج ۳ ص۲۴ لاھور ، مکتبہ قدوسیہ
(71)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۴۵ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ
(72)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۴۷ ، ۴۸، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ
(73) مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۴۶ ، ۴۷ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ
(74)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۴۹،۴۸ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ
(75)ابن سعد ، محمد (۲۳۰ ھ) الطبقات الکبریٰ ، ج ۱ ص ۱۳۹ بیروت ، دار المعرفۃ
(76)ابن سید الناس ، محمد بن محمد شافعیؒ ، (۷۳۴ ھ) عیون الاثر فی فنون المغازی والشمائل والسیر ، ج ۱ ص ۱۳۹ ، بیروت ، دارالمعرفہ
(77) ابن ھشام ، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۱ ص ۱۲۲ بیروت دارالفکر
(78) ابن قیم الجوزی ، محمد بن ابی بکر (۷۵۱ ھ) زاد المعاد فی ھدی خیر العباد ج ۲ ص ۳۶ . بیروت
(79)ابن حجر العسقلانیؒ ، احمد بن علی (۸۵۲ ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ، ج ۷ ص ۱۳۶ بیروت ، دارالمعرفہ
(80) ابن ھشام ، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۱ ص ۳۴۴....۳۵۳ بیروت دارالفکر
(81)مولانا ادریس کاندھلویؒ ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۱ ص ۲۳۸،۲۳۷ ، لاھور، مکتبہ عشرہ مبشرہؓ
(82) حافظ علاؤ الدین ، سیرت مغلطائی ص ۲۵ بحوالہ سیرت خاتم الانبیاء ﷺ
(83) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۱ ص ۲۹۶،۲۹۱ مصر ، مطبع ازھریہ
(84)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۵۳ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ
(85) نووی ، ابوزکریا یحیٰ بن شرف (۶۷۶ ھ) شرح صحیح مسلم باب الاسراء ج ۲

ص ۱۱۳ ، بیروت ، دارالفکر

(86)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۵۳، ۵۴ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویۃ

(87) سیوطی ، جلال الدین عبدالرحمٰن (۹۱۱ ھ) الخصائص الکبریٰ ج ۱ ص ۱۵٦ ، بیروت، دارالکتب العلمیہ

(88)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۵٦ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویۃ

(89) مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۵۸ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویۃ

(90) سہیلی ، ابوالقاسم عبدالرحمٰن بن عبداللہ (۵۸۱ ھ) الروض الانف فی تفسیر السیرۃ النبویۃ لابن ہشام ج ۱ ص ۲٦۹ قاہرہ ، مکتبۃ الکلیات

(91) ابن ہشام ، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۲ ص ۹۴ بیروت دارالفکر

(92)ابن سید الناس ، محمد بن محمد شافعیؒ ، (۷۳۴ھ) عیون الاثر فی فنون المغازی والشمائل والسیر ، ج ۱ ص ۱۷۷ ، بیروت ، دارالمعرفہ

(93) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۱ ص ۳۲۱ مصر ، مطبع ازھریہ

(94) ابن سعد ، محمد (۲۳۰ ھ) الطبقات الکبریٰ ج ۱ ص ۱۵۲ بیروت

(95)مولانا ادریس کاندھلویؒ ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۱ ص ۳۱۳، ۳۱۴ ، لاھور ، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(96) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج ۷ ص ۱۸۷ بیروت ، دارالمعرفۃ

(97)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۹۵ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویۃ

(98) ابن ہشام ، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۲ ص ۱۱۱ بیروت دارالفکر

(99 طبری ، ابوجعفر محمد بن جریر ، (۳۱۰ ھ) تاریخ الامم والملوک ، ج ۲ ص ۳۹۴، ۳۹۵ قاھرہ ، دارالمعارف

(100)ابن کثیر ، اسماعیل بن عمر ، (۷۷۴ ھ) البدایہ والنہایہ فی التاریخ ج ۳ ص ۲۱۳ لاھور ، مکتبہ قدوسیہ

(101)مولانا ادریس کاندھلویؒ ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۱ ص ۳۲۷، ۳۲۸ ، لاھور ، مکتبہ عشرہ مبشرۃ

(102)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۱۰۲ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ

(103)مولانا ادریس کاند ھلویؒ ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۱ ص ۳۹۲ ، لاھور ، مکتبہ عشرہ مبشرہؓ

(104)ابن سید الناس ، محمد بن محمد شافعیؒ ، (۷۳۴ ھ) عیون الاثر فی فنون المغازی والشمائل والسیر ، ج ۱ ص ۲۳۰ ، بیروت ، دارالمعرفہ

(105) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج ۱ ص ۱۴۳ بیروت ، دار المعرفۃ

(106) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ، شرح مواھب لدینہ ج ۱ ص ۳۹۷ مصر ، مطبع از ھریہ

(107) ابن ھشام ، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۲ ص ۲٦۷ بیروت دارالفکر

(108) مولانا ادریس کاند ھلویؒ ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۲ ص ۵۴....۱۰۵ ، لاھور ، مکتبہ عشرہ مبشرہؓ

(109) ابن سعد ، محمد (۲۳۰ ھ) الطبقات الکبریٰ ج ۱ ص ۱۴ بیروت

(110)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۸۸ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ

(111)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۸۸ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ

(112)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۸۹ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ

(113) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ، شرح مواھب لدینہ ج ۲ ص ۳۳ مصر ، مطبع از ھریہ

(114)ابن کثیر ، اسماعیل بن عمر ، (۷۷۴ ھ) البدایہ والنھایہ فی التاریخ ج ۴ ص ۳ لاھور ، مکتبہ قدوسیہ

(115) ابن ھشام ، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۲ ص ۴۲٦ بیروت دارالفکر

(116) ابن سعد ، محمد (۲۳۰ ھ) الطبقات الکبریٰ ج ۲ ص ۲۸۹ بیروت

(117)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ص ۹۳ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ

(118)ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج ۷ ص ۲۹۱ بیروت ، دارالمعرفۃ

(119)ابن سعد ، محمد (۲۳۰ ھ) الطبقات الکبریٰ ج ۲ ص ۳۹ بیروت
(120)مولانا ادریس کاندھلوی ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۲ ص ۲۳۱،۲۳۰ ، لاھور ، مکتبہ عشرہ مبشرہؓ
(121) ابن سعد ، محمد (۲۳۰ ھ) الطبقات الکبریٰ ج ۲ ص ۴۷ بیروت
(122) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۲ ص ۱۱۰، ۱۲۶ مصر ، مطبع ازھریہ
(123)سھیلی ، ابوالقاسم عبدالرحمٰن بن عبداللّٰہ (۸۵۱ ھ) الروض الانف فی تفسیر السیرۃ النبویۃ لابن ھشام ج ۲ ص ۹۳ قاھرہ ، مکتبۃ الکلیات
(124)ابن کثیر ، اسماعیل بن عمر ، (۷۷۴ ھ) البدایہ والنھایہ فی التاریخ ج ۴ ص ۱۲۸ لاھور ، مکتبہ قدوسیہ
(125)ابن سعد ، محمد (۲۳۰ ھ) الطبقات الکبریٰ ج ۲ ص ۹۵ بیروت
(126)ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج ۵ ص ۲۴۲ ...۲۴۵ بیروت ، دارالمعرفۃ
(127) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۲ ص ۲۰۶ .... ۲۰۸ مصر ، مطبع ازھریہ
(128) سھیلی ، ابوالقاسم عبدالرحمٰن بن عبداللّٰہ (۸۵۱ ھ) الروض الانف فی تفسیر السیرۃ النبویۃ لابن ھشام ج ۲ ص ۲۳۳ قاھرہ ، مکتبۃ الکلیات
(129)مفتی محمد شفیعؒ ، سیرۃ خاتم الانبیاء ﷺ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہؓ
(130)ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج ۷ ص ۳۵۶ بیروت ، دارالمعرفۃ
(131) ابن ھشام ، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۲ ص ۳۸۰ بیروت دارالفکر
(132)ابن سید الناس ، محمد بن محمد شافعیؒ ، (۷۳۴ ھ) عیون الاثر فی فنون المغازی والشمائل والسیر ، ج ۲ ص ۱۳۲ ، بیروت ، دارالمعرفہ
(133)حلبی ، علی بن برھان الدین (۱۰۴۴ ھ) السیرۃ الحلبیۃ فی سیرۃ الامین المامون ، ج ۲ ص ۱۶۴ ، بیروت ، دارالمعرفۃ
(134) ابن ھشام ، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۳ ص ۴۰۸ بیروت دارالفکر
(135) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج ۷ ص ۳۶۰ بیروت ، دارالمعرفۃ
(136)ابن سعد ، محمد (۲۳۰ھ) الطبقات الکبریٰ ، ج ص بیروت ، دارالمعرفۃ
(137) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۲ ص ۲۵۴ مصر ،

مطبع از ہریہ
(138)ابن سعد ، محمد (۲۳۰ ھ) الطبقات الکبرٰی ج ۲ ص ۱۲۴ بیروت
(139) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینه ج ۲ ص ۲٦٦ مصر ،
مطبع از ہریہ
(140) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح
البخاری ج ۷ ص ۳۹۲ بیروت ، دارالمعرفة
(141) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینه ج ۲ ص ۲٦۹ مصر ،
مطبع از ہریہ
(142) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح
البخاری ج ۸ ص ۴ بیروت ، دارالمعرفة
(143) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینه ج ۲ ص ۲۹۲ مصر ،
مطبع از ہریہ
(144) ابن ھشام ، ابو محمد عبدالملك (۲۱۸ھ) سیرة النبی ﷺ ج ۴ ص ۱۲، ۱۳
بیروت دارالفکر
(145)مولانا ادریس کاندھلویؒ ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۲ ص ۴۴۵ ، لاھور ،
مکتبه عشره مبشرهؒ
(146) ابن اثیر ، ابوالحسن علی بن ابی الکریم (٦۳۰ ھ) الکامل فی التاریخ ج ۲
ص ۱۳۱ بیروت دارالکتاب العربی
(147) ابن سید الناس ، محمد بن محمد شافعیؒ ، (۷۳۴ ھ) عیون الاثر فی فنون
المغازی والشمائل والسیر ، ج ۲ ص ۱۹۲ ، بیروت ، دارالمعرفه
(148)ابن سعد ، محمد (۲۳۰ھ) الطبقات الکبرٰی ، ج ۲ ص ۱۵۸،۱۵۹ بیروت ،
دارالمعرفة
(149) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینه ج ۳ ص ۲۸ مصر ،
مطبع از ہریہ
(150) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح
البخاری ج ۸ ص ۲٦ بیروت ، دارالمعرفة
(151)ابن قیم الجوزی ، محمد بن ابی بکر (۷۵۱ ھ) زاد المعاد فی ھدی خیر العباد
ج ۲ ص ۲۰۱ . بیروت
(152)ابن سید الناس ، محمد بن محمد شافعیؒ ، (۷۳۴ ھ) عیون الاثر فی فنون
المغازی والشمائل والسیر ، ج ۲ ص ۲۲ ، بیروت ، دارالمعرفه
(153) سیوطی ، جلال الدین عبدالرحمٰن (۹۱۱ ھ) الخصائص الکبرٰی ج ۱ ص ۲۷۳
، بیروت، دارالکتب العلمیه

(154) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۳ ص ۷۱ مصر ، مطبع
ازھریہ
(155)مولانا ادریس کاندھلوی ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۲ ص ۲۷۹....۲۸۲ ،
لاھور ، مکتبہ عشرہ مبشرہؓ
(156)مولانا ادریس کاندھلوی ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۳ ص ۴۰ ، لاھور ،
مکتبہ عشرہ مبشرہؓ
(157) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۳ ص ۹۵ مصر ،
مطبع ازھریہ
(158) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ،شرح مواھب لدینہ ج ۳ ص ۱۰۳ مصر ،
مطبع ازھریہ
(159)مولانا ادریس کاندھلوی ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۳ ص ۶۰...۶۶ ، لاھور ،
مکتبہ عشرہ مبشرہؓ

★★★★★★★★

★★★★★★★★★★★★★★★★

وماتوفیقی الاباللّٰہ العلی العظیم ربنا تقبل منا انک انت
السیمع العلیم وتب علینا انک انت التواب الرحیم .
وصلی اللّٰہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ محمد والہ واصحابہ
اجمعین . و من تبعھم باحسان الیٰ یوم الدین .
(6 مارچ 2018ء)

د مولانا احمدعلی مردانی

نور چاپ شوی کتابونه

★	**معدن البیان فی ترجمة القرآن** د قرآن کریم د بعضې سورتونو پښتو منظومه ترجمه	★
★	**ګلدسته د تجوید** (د تجوید ټول ضروري احکام په پښتو شعرونو کښې)	★
★	**قواعد النحو** (د علم النحو ټول اهم قواعد په پښتو شعرونو کښې)	★
★	**تیسر الاصول فی حدیث الرسولﷺ** (د اُصول حدیث تذکره په پښتو شعرونو کښې)	★
★	**د مونځ تعلیم** (د اودس ، غسل ، تیمم ، مونځ ضروري احکام په پښتو شعرونو کښې)	★
★	**لبّ اللباب یعنی خاصیاتِ ابواب** خاصیاتِ ابواب په پښتو شعرونو کښې	★
★	**رڼا د سحر** (صدارتي ایوارډ یافته) پښتو نعتونه	★
★	**ښکلا د چمن** (پښتونعتونه)	★
★	**د زړهٔ سکون** (صدارتي ایوارډ یافته) پښتو نعتونه	★

★	حقیقی جانان ﷺ (نعتونہ)	★
★	عربی جانان ﷺ (نعتونہ) زیر طبع	★
★	سیرتِ عشرہ مبشرہ ؓ (حالاتِ زندگی، اقوال، مرویات، واقعات، وغیرہ)	★
★	سیرتِ ائمہ اربعہ ؒ (احوال، اقوال، واقعات، مرویات)	★
★	حضرت امیر معاویہ ؓ کا مختصر تعارف (مختصر حالاتِ زندگی، اقوال، واقعات، مرویات)	★
★	انمول موتی (اعداد کی دنیا کا منفرد مجموعہ)	★
★	انمول خزانہ (اعداد کی ترتیب کے ساتھ ایک منفرد تحریر) زیر طبع	★
★	غائبانہ نماز جنازہ اور اُس کی شرعی حیثیت (قرآن وسنت کی روشنی میں ایک اہم ترین مسئلہ کی توضیح)	★
★	مروجہ حیلہ اسقاط قرآن وسنت کی روشنی میں	★
★	منکرین اجماع وقیاس (جس میں اجماع وقیاس کی اہمیت بیان کیا گیا ہے۔)	★